This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Это цифровая коиия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных иолках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира достуиными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все иометки, иримечания и другие заииси, существующие в оригинальном издании, как наиоминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использовапия

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодостуиными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредириняли некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заиросы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.
  Мы разработали ирограмму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заиросы.
  Не отиравляйте в систему Google автоматические заиросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оитического расиознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.
  В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доиолнительные материалы ири иомощи ирограммы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.
  Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих оиределить, можно ли в оиределенном случае исиользовать оиределенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск кпиг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне достуиной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск ио этой книге можно выиолнить на странице `http://books.google.com/`

A 486537 DUPL

Бедужбина Дилитрија Станевичевића
Књига

HM
216
.A78

П. АРШИНОВ

ШТА ЋЕМО И КАКО ЋЕМО

PROPERTY OF
The University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

Pavle

АКАДЕМИЈА

ЊКОВИЋА

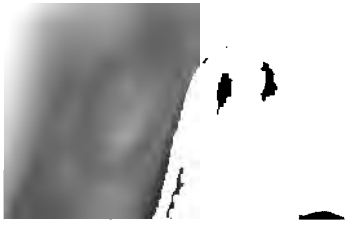

НЕ СРБИЈЕ

Аршинов Павле

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА
ЗАДУЖБИНА ДИМИТРИЈА СТАМЕНКОВИЋА
КЊИГА 2.

ШТА ЋЕМО И КАКО ЋЕМО

„Знање је светлост,
Умење је моћ."

ОД

ПАВЛА АРШИНОВА

ПРОФЕСОРА

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1908

HM
215
.A78

ВЕЛИКИ ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОР

ДИМИТРИЈЕ СТАМЕНКОВИЋ

БИВ. ТРГОВАЦ БЕОГРАДСКИ

(1845—1899)

T24-95655

ПРЕДГОВОР

Знање је светлост, умење је моћ. Знање је у науци, умење у раду, а и једно и друго је навика: навикавање на размишљање, и навикавање на рад. Наука нам осветљава пут, да видимо на коју нам страну у животу ваља ударити, па да не залутамо. Она нам осветљава пут а не ствара га. Руке стварају. Радом се крчи пут и утврђује основа све за бољу будућност. Ништа без рада. Ни најумешније дијалектичарство не може сачувати човека од пропасти ако рада нема.

Сви путови воде у Рим, али нису они сви једнако добри. Ко је упућен и спреман, од свију одабраће онај најзгоднији, па ће и проћи с много мање муке и дангубе. Тако је то и с радом и са животом. Ко умешно ради и мудро живи, тај с мање муке, чемера и оскудице пролази кроз живот. А да човек стече умешности и мудрости, ваља прво да жели то, и да тежи за тим. А ту тежњу изазива у човеку поука. Она упућује човека на паметан рад и на мудар живот. Паметно рâдӣ ко је умешан у своме послу и окретан у прометању. Мудро живи ко срећно

живи. А срећено живи ко се пружа према губеру, и ко никад не подмирује потребе без којих може бити, док прво не подмири оне без којих бити не може.

Срећено живети значи штедети. Ко друкчије ради, расипа. Нико већма не расипа од сиротиње. Греши ко мисли да је штедети што и откидати од уста и тврдовати. Штеди ко мудро распоређује приходе своје. А томе се може учити и сиротиња, те да ублажи оскудицу. Могли би се у свету на прсте избројити људи који би смели трошити баш на све што им падне на памет и што им срце зажели. Иначе сви морају да стежу срце своје, и да одмеравају жеље своје, да би могли излазити на крај с трошком. Ко тако не ради, него троши без рачуна, тај пада у оскудицу, те онда живи чемерно. Није мало људи који пред светом важе као богаташи и велика господа, а у истини чемерније живе него оглашена сиротиња. Ко се плаши невоље, гледаће да живи срећено. Сиротиња још највише живи несрећено. И онда греши Оскар Вајлд, чувени песник, кад каже: Препоручивати сиромашним људима да штеде то ми се чини толико исто смешно колико и увредљиво. По тим речима значило би да сви други морају срећивати свој живот, а то је штедети, само сиромаси да не морају.

Не може се свет освестити преко ноћ, или *док ми помислимо*, те да постане умешан и му-

дар. Друкчије то не иде, него споро и постепено. Згодном поуком покрену се поједини осетљивији и разборитији на размишљање о бољем раду и бољем животу.

Напредак иде с омладином. Што се више ваљане деце спреме за културнији живот, то је више пионира за бољу будућност народа нашега. Ваљано спремљена деца после као људи постају центри од којих се даље шири културан рад и живот. С колена на колено постају ти центри све гушћи и гушћи, док тако не освоје цео народ и не поведу га културноме полету. У томе полету настаје такмичење и на пољу рада, и на пољу мишљења. Док се до те такмице не дође, радници један другог ометају. Нико не да никоме да се истакне ваљаношћу. А кад је народ у културноме полету, онда, место препреке, свàк налази у друштву потпоре.[1]

Само говорити и писати о народноме задатку, ништа не вреди. Лепе декламације о народној будућности јесу што и јако пиће: што већма раздрага, то већи мамурлук. А тек је онда нешто кад се почне омладина спремати на разумнији рад и живот.

Култура не лежи у речи, те ни у речитости и дијалектичарству. Да она лежи у речи варварски би народ за једну генерацију могао одскочити културно. Довољно би онда било про-

[1] Да би се народ наш покренуо у томе правцу, на томе раде и **Привредно Одељење** Београ. Трг. Омладине, и **Привредни** у Загребу.

вести омладину кроз школу. Али култура није у речи, него је у ономе како ко живи и ради. Није мало њих који добро зборе а зло творе. Има писмених варвара, а има неписмених културних људи. И зато није пријатељ народу ко га одвраћа од рада а упућује на беспослено препирање.

Боље је умети него имати. Ко не уме, пропашће и да има; ко пак уме, подићи ће се и да нема. А умети значи, умети радити и умети живети. Умети радити десна је рука, а умети живети лева. Ко не уме радити, живи без десне руке; ко не уме живети, без леве. Ко не уме ни једно ни друго тај је без руку. Ко учи радити снажи своју десну руку која му ствара; а ко учи мудро живети тај снажи леву руку своју која му прибира и тече.

Док живот није срећен нема ни напретка, што значи да нема среће. Срећу могу уживати само прави људи. А прави је човек који је мудар. Мудрог човека срце не вуче на зло.

Човека ће ноге однети онамо куд га срце вуче; а оно ће га вући на ону страну на коју му душа тежи; а она ће опет тежити на ону страну на коју су му мисли упућене. Ко се навикава да размишља о добру тај и утврђује то у души својој, те ће га и срце вући добру, а то је срећи.

Ко паметно мисли, умешно ради и мудро *живи,* срећно живи. Да човек тако живи мора

се на то навикнути. А да се човек на то навикава ваља га на то упућивати.

И тако су, ето, изнесене главне мисли, којих се писац ове књиге држао у свему писању своме.

*

Има неколико чланака за које је материјал узет са стране, али је разрађен са свим на своју руку, да се слабо и познаје оно, што је било. Таки су: Где има закопана блага? Мајсторкуцкало; Деда Карнеги прича о своме животу; Шта нам се у друштву пристоји чинити? Златно правило за свакога.

Писац

ШТА ЋЕМО И КАКО ЋЕМО

I

1. Какви ваља да смо?

Што и друга животиња био би човек да се не учи од малена, и да се не навикава чинити што човеку приличи. Каквом га језику од малена науче онаким и говори; на што се од малена навикне онако после и ради.

Грдне муке виде родитељи док подигну дете, док га однегују и на добро упуте. Много зноја стаје док се од неразумна детета створи разуман човек.

Ко више проживи више и зна. Што ко више зна мање му се праштa кад што згреши. Отуд што приличи млађем не приличи старијем. Млађем приличи да је неук и неумешан, а старијем не приличи, јер је дуже живео, па ваља и више да зна, и боље да уме. Млађи греши јер још не зна куд што води. Али ни млађем ни старијем не приличи да им се погрешке понављају. Свака погрешка ваља да је човеку на поуку. Погрешка човека опомиње да не чини више оно што је учинио па погрешио.

Док се не утврди што је у човеку добро он је колебљив, па такав би и остао да се не доверује и

не поправља за младости. Један човек не може све доживети ни проживети. А што један проживи другоме остаје то за поуку. Поука нас опомиње шта нам кад ваља радити па да не погрешимо. Не терај онуда где су пре тебе други кола ломили; не чини оно што су други чинили па је на зло изишло.

Каже се: кућа од камена а у кући ни камена. Може бити кућа споља врло богато украшена, а у кући да је оскудно, да је празно. Тако може бити и човек врло богато одевен, а у њему, у глави и у срцу, да је сиромашно, да је празно. А за човека није главно какав је он споља већ какав је изнутра. Коња ценимо по длаци, а човека по срцу и по памети. Па опет не можемо рећи да треба човек да се запусти па да иде у дроњцима. Само не треба да му је прва брига како ће се оденути, него како ће разумно радити и мудро живети.

Шта би човек на свету да је сам? Ни замислити се не може да би без друштва могао бити човек на свету. А где је више људи ту је више и ћуди. И кад би свàк само на своју ћуд гледао, не би се могли ни двојица сложити заједно да живе. Зато међу људима мора бити реда и поретка, те да се могу сложити братски да живе, место крвнички да се гоне. Лако је знати шта да чини ко мисли да не дође с ким у опреку. „Што желиш да теби други људи чине, чини и ти свакоме.“ И онда, ред је, млађи старије да слушају и поштују као учитеље своје. Најпосле старешинство редом прелази с једних на друге, како то већ године долазе и пролазе. Слушајући

млађи се спремају на заповедање кад на њих дође ред да постану старији.

Ништа друго не дели тако човека од осталих створења као душевност његова. Ко није душеван, не приличи да је човек. Да бисмо заслужили нама други да чине што је добро, ваља и ми другима то да чинимо. Што мање погрешака, више поштовања у свету. Зато се ваља чувати погрешака као живе ватре. Погрешком не губи човек само од поштовања, него и од мира, и од задовољства, а то је од среће.

Не само што треба као људи да смо добри, него и као старији према млађима. Не могу родитељи ни друге старешине бити добри, ако се не труде да се млађи навикавају на мудар живот и паметан рад.

2. Како да се лечи зло?

Многа зла навалила на народ па хоће да га упропасте. Да је које среће па да није тих зала! Ала би се то онда живело лепо и без бриге! А како би било да ми та зла истребимо, да их више међу људима нема? Ено хоће народ да се сатре дајући мито. Зато ваља те све митнике повешати. Па ено где се почео свет и убијати од каматника бездушника. Ваља и те каматнике све поубијати, да их више нема. Није се мало света удавило у Сави и Дунаву. Ни те реке нису друго него злотвори људима. Није друкчије него ваља и њих сатарити, да ни тога зла нема.

„Охо!“ — у чуду узвикнуће читалац „куд ти оде?! Добро поче, али на лудо оде. Да повешамо митнике, хајде дѣ, то се може. Да поубијамо каматнике, и то се може. Али ко ће ти, тако ти Бога јединога, сатарити Дунаво и Саву?! Та то не би ни ваљало сатарити толику воду, која нам је и за пиће, и за пловидбу, и за храну, јер је силна риба у њој, и за ..... а већ ко ће ти и наређати сад све, какве користи имамо од ње. А што се у њој по неко удави, ко му је крив што је несмотрен. Био се чувати. Ко се чува удавити се неће.“

Сад нека допусти читалац да га на тој речи задржимо. Дакле: ко се чува удавити се неће. Нема тога ко рећи неће да је то тако и никако друкчије. Да ми сатарујемо све што зла може човеку нанети, онда бисмо куд-и-камо веће зло створили. Зар је мало прилике да падне човек с куће. И зар онда да порушимо куће, да не би пао човек с ње? Па онда често падне човек с дрвета, и зар онда да посечемо све дрвеће, да не би човек пао с којег? Па онда зар не чини и човек човеку зла, и да се не би то догодило, зар да се потамане сви људи?

Као што се види на тај се начин не може отклањати зло. Оно се може отклонити само на онај начин, на који се начин отклања да се човек не удави у реци. „Ко се чува удавити се неће.“ Зар да не важи то за свако зло? Нека човек никад не тражи оно што није право, па неће морати никога митити. Ко подмићује кога за што, тај је гори од онога

којега подмићује. Лепо каже народ наш: Чини право, седи где ти драго.

И онда нека човек никад не чини што је нечасно, те неће онда имати ни потребе скривати се. Срамота је узајмити на којешта: на одело, накит, весеље и друго тако што, а није срамота узајмити па уложити у рад. И ко часно узајмљује тај скривати неће, па неће ни ићи каматнику, ма му овај и поклонио новац. Чуваће га се као ватре живе, јер „ко с ђаволом тикве сеје, о главу му се лупају.“ И ту важи оно: „Ко се чува удавити се неће.“ Каматнику пропалице иду, а ваљан човек има данас на много страна боље прилике да се помогне, кад му помоћи треба.

И тако не лежи зло у митнику, у каматнику, у реци, у дрвету и у другом чему, него оно лежи у нама. Док зло лежи у нама, ни да нема каматника, ни митника, ни реке, ни дрвета, појавило би се оно ма на којој другој страни, и на ма који други начин. Зла бити неће тек кад га човек искорени у себи. Место што је немаран и лаке памети, ваља да је човек мудар и смотрен, па неће бити зла; место што је саможив и грамзљив, ваља да је човек умерен и правичан, па неће бити зла; место што живи неуредно и без рачуна, ваља да се човек привикне уредности и штедљивости, па неће бити зла. Још ваља да је човек душеван, па да све ваљане људе воли колико себе самог, те ће се тако љубављу повезати с њима у друштво. А у друштву човек лакше сузбија зло и у себи и оно ван себе.

3. Подиже ли се народ господовањем или радом?

Дворски саветник и члан горњег дома аустријског, професор Брав, говорећи о чешкој привреди, између осталог рече: „Треба за увек прекинути обичај да се деца спремају за чиновнике.“

Ко још не зна како је у Чешкој развијена индустрија? Ко још не зна како су тамо развијени занати? И опет ено шта вели човек онако великог и угледног положаја!

Не каже он: Доста је већ њих на занату; доста је људи по индустријским радовима, него баш он вели: Не јурите на школовање, него се упутите стварноме раду, продуктивноме раду.

У Чешкој љуту борбу воде Чеси с Немцима. Немци Чехе хоће да потисну у рођеној њиховој земљи чешкој, а Чеси се не дају. Ухватили су се у коштац с Немцима на свима пољима. И Чеси односе победу. Где су Немци били у моћи Чеси их наткриљују. Не потискују Чеси Немце господством него радом. Где се Чеси занатлије појаве, ту Немци морају да устукну.

У који се народ господство уселило, није добро прошао. Нико лепше пашовати не може од Турчина. А пашује се левентовањем.

Шта чини господовање и левентовање од народа најлепше се види по Турцима; а шта чини рад види се по Чесима. И они из Немачке, и ови из Аустрије, а то је на шездесет милијуна културних Немаца устремило се на неколико милијуна Чеха, па не могу да им досаде.

Имају Чеси на пољу рада и велике спреме и великог успеха. И опет ено шта им довикује онај достојанственик, професор, човек њине горе лист, те и пријатељ им. „Не уздајте се, вели им, у школовање, у господство, него се спремајте за привреду.“

Кад тако говори професор Брав Чесима, а да како би тек говорио нама овакима, какви смо. У нас би већ сваk да школује децу. Трговина не прелази с оца на сина, јер се син школовао па погосподио; занат не може да пређе с оца на сина, јер се и ту син школовао па се погосподио. Па ни сиротињска се деца не грабе заната, него се школују и спремају за неке пандурице. И онда кад погледаш занати остају туђинцима и онима који већ ни за што друго нису. А и од најгорег заната вредан човек може много боље живети него што живи какво шкрабало у неком звању.

Погледајмо само по градовима нашим, ко су нам први грађани и домаћини? Ко су нам по Београду први и најбогатији људи? Шта би било од првих и најбогатијих трговаца београдских, да се они у детињству нису одали трговини, него да су се школовали? Шта би било од толиких угледних занатлија, да су у своје време учили нешто школе, па да су отишли у чиновнике? Погледајте онај велики број пенсионисаних или из службе истераних невољника чиновника, како су сатрвени оскудицом и сваком невољом. А и који су у служби, виси им служба о концу. Не зна ниједан на што ће му идући дан осванути. У такој несигурности ко ће благовати и уживати? Не ће-

сипа се чиновнику ни кад је у најбољем положају. Потребе његове расту а плата заостаје. Може чиновник бити вредан да се прекине у раду, плату своју не може тиме умножити.

Са свим је друкчије то с трговцем и занатлијом. Што су они окретнији, вреднији и штедљивији, напредак је све већи, а тиме и живот све угоднији. Сељакати се а горети једно је. Ни за ту тешку невољу не зна ваљан трговац и занатлија.

И нико се не плаши кад спрема дете за господина. А баш је на тој страни опасност. Шире је и погодније поље за напредовање у трговини, занатима и у опште у привреди, него што је у државној служби.

Подизати радиност у нашему народу најпречи је задатак свију нас. На томе послу ваља да се такмаче у нас и друштва и појединци.

Радом се подижу људи па и народи. Коме будућност народна лежи на срцу, пожалити труда неће да помогне, да се у народу нашем утврди воља за рад, за ред и за сваки напредак. А то ће се утврдити кад се што одабранија деца што боље спреме за све врсте радова. Она ће после повести коло свакога напретка у нас.

4. Да ли је боље мршаво помирење или масно парничење?

Једне зиме изгубио Макса Заветрин из нашега села читав чопор оваца. А ево како је то било. Стегао први мраз да се ухватио лед на води. У то

време Макса био код оваца. И тога дана упутиле се овце тору једна за другом у дугом реду. Оне прве наиђу у томе на лед на дубокој бари једној, па пропадну. За онима првима наилазе редом друге, па, место да се одбију, и оне јуре под лед. Дојурио Макса, истрчао пред овце, почео млатати батином и руком, почео викати и јурити те тамо, те овамо, али га овце отрчавају и не прекидају се, него срљају под лед за онима које су већ отишле; кад га већ и последња овца отрчала и под лед се сјурила, Макса се скаменио од чуда. И јаукао би од бола и муке, и желео би да се опет све живе поврате, па онда да их живе дере, што онако лудо да јуре једна за другом у пропаст, кад већ виде да се оне пред њима тамо дàве.

Осећамо и ми колико је Максу морала болети штета она, али срамоте у томе није било никакве. А каквој се мудрости може човек и надати од овце? Већ је друкчије то кад видимо да и људи онако силом и један за другим срљају у пропаст, баш као оно и Максине овце.

Што вам је пробијен лед за овце, то вам је парница за људе. Ко може нека пружи прст и нека нам покаже једнога у свету, којега је парничење подигло. А ето где је међу људима пуно и препуно њих које је парница упропастила.

За једну потковицу поведе се парница, па се изгуби коњ; за један багрен испред куће поведе се парница, па се изгуби кућа. Јакшић Дмитар и Јакшић Степан, како каже народна песма, поделише

очевину своју, поделише цео град, а позавадише се око једнога коња, и око једне тице, око сокола. И брат подговара жену своју да му отрује брата. И да не беше жена мудрија од човека, отрова брат брата за ситницу.

Зар је мало људи у свету, који су се упропастили парничећи се са својима око наследства, па се опаметили тек кад су остали голи као прст. И ето да људи памећу нису одмакли од оваца, кад се на туђој несрећи не уче. Једни пропадају парничећи се, а други се не застрашују од тога, него јуре истим путем.

У ђачкој једној књизи пише ово: Стојан и Станко посвађали се око једнога ораха. Неће братски да поделе, него Стојан хоће цео орах, а Станко хоће цео. Најпосле позову Петра да им пресуди. Овај расцепи орах на две полутине, извади језгру из обе, пружи полутину празне љуске једноме, и рече: ево теби, онда другу празну љуску другоме, и рече: ево теби, а целу језгру задржа и рече: ово мени за труд.

Кад се парничи, међу децом се онако дели орах, а међу људима цела имања. Тешко ономе кога туђа невоља не може да научи памети. Ко се чува да не пролази онуда где су други кола поломили, тога неће невоља сналазити у животу. А такав човек, ма шта му се догодило у животу, чуваће се парничења, јер ће попуштањем мање изгубити, него што ће парничењем добити. Ако попуштањем што и изгуби, *стиче тиме пријатеља* од онога, с којим би се, иначе

парничећи се, омразио и крвнички гонио. У парничењу губе парничари, а добива трећи, који нити им је пријатељ, нити ће им бити.

Поучније не може бити него што би била једна слика која би ваљало да виси на зиду у свакој кући. На тој се слици види како се двојица гложе, па један дохватио краву за рогове па вуче себи, а други за реп, и вуче себи, а трећи подметнуо ведрицу па музе. Они што онако узалудно вуку сваки на своју страну парничари су; онај трећи што музе адвокат је.

У свакој прилици боље је и мршаво помирење, него и масно парничење.

5. Лек од оскудице

Човеку у болести није лако: „Рука ломна, тело изможђено,“ те снаге нема ни колико да се придигне, а некмоли да иде и што да ради. Као што човек нема снаге да што руком дигне, нити ногом да коракне, тако нема ни желудац снаге да што прими. Отуд се болеснику не једе, а колико и једе, смучи му се, јер се слаб желудац бочи с теретом који не може да поднесе. Ко је болеснику пријатељ неће га у болести гонити што више да једе, него тек колико му подноси желудац. У болести лекар човеку одређује шта ће јести, и колико ће јести, и како ће живети, да би могао оздравити. Да не би он то све што му се каже заборавио, лекар напише. Тако се после каже да лекар прописује како ће живети ко је болестан, и болесник онда живи по пропису.

Није вам друкчије ни у болести која се зове оскудица и задуженост. Ако мисли трајно да се опорави, као у болести, тако мора човек и у оскудици да живи по пропису. Као од болести што нико не може човека излечити, да му болест одухне као прашину, па да је онога часа нестане, тако се не може ни оскудица излечити док дунеш, него се ваља стрпети и промучити. Нису се мало њих олако извукли из беде, па су после пали још у већу. А то је, што се нису они опорављали својом снагом него туђом. Својом снагом кад се човек опоравља споро се опоравља, али поуздано; а туђом кад се опоравља брже иде, али само да једна беда прође а већа да дође.

Ма у каквој беди да је, нити ваља човек да очајава, нити да жели други да га избавља. Беда није пала с неба, него ју је човек створио непажњом својом, или неумешношћу својом, или каквим год грехом својим. Ако је невоља дошла од греха, човек ће се ње опростити ако се греха опрости па почне живети честитим животом; ако је она дошла од непажње, што човек није пазио на што троши и колико троши, онда њу ваља примити као опомену, те се окренути уредну животу, и мудру; а ако је она дошла од неумешности, онда је ваља примити као учитељицу, те се ваља у раду поправити и дотерати, и поћи бољим путем.

И ето да нас невоља у свакој прилици опомиње да смо у нечем погрешили: било у раду, било у владању своме. Зато кад наиђе ма која невоља, не сме *јој се човек подати*, него ваља да се тргне, да се

освести, да се прибере, па да се окрене и пође путем разумног рада и честитог живота. А да му је лакше придржавати се тога пута, ваља да се удружи с људима који су исто тако наумили живети. У нашем народу тако је удруживање Земљорадничка Задруга.

Нити ваља мислити, нити се надати, да се у Земљорадничку Задругу удружују људи, да би могли живети без рачуна, и да би могли олако отплатити дуг па да праве нов. У Земљорадничкој Задрузи хватају се у коло честити и разумни људи, да се узајамно помажу и разумно да живе и раде. Честит живот и разуман рад донеће, да ће се и отплатити дуг, ако га је било, и да ће се одбити зло које се зове оскудица. Само не може то бити у часу док рекнеш: хоћу, као што не може у часу ни из зрна избити клас. Ко је у оскудици и дугу, тај је као човек у болести. Ваља да пази на све: и како ће што радити, и како ће што трошити, те да се почне опорављати. А ко се уз чврсту вољу почне опорављати од оскудице, тај је већ спасен.

Ко се лакоми без муке да се избави дуга и невоље, тај ће проћи као вук у друштву с лисицом. Вук је, ко прави дуг, а лисица, ко узајмљује. Најпосле зајмодавац лисица објаши вука дужника, те он болан мора њу здраву да носи.

У болести човек се од свачега уздржава да би се полако опоравио. Тако се ваља од свачега уздржавати и у оскудици, да се не би правио дуг, те падало још у већу невољу. Најпосле што ко више

зноја утроши, избављајући се невоље, више ће се после чувати, опет да не падне у њу.

Ко се брани, тај се и одбрани, а неумешна и нерадина бије свака невоља и оскудица.

6. На млађима свет остаје

Ни алем камен драги не може се наћи онакав у свету какав је, него се мора дотерати да буде леп. А шта је алем камен по драгоцености према деци? Али и дете ако се не дотерује, не постаје драгоценост, него ругоба и велико зло. Да буде од детета драгоценост, мора се оно спремити за то. А деца се спремају да буду драгоцена кад се на добро упућују и на користан рад навикавају. Има прилика кад је и цару потребно знати какав занат. Отуд се и каже да је занат златан. А златан је сваки посао и рад кад је човек вредан и умешан, јер му онда рад злато тече.

„Што је дикла навикла, то невеста не одвиче.“ Кад се деца од малена навикну на леновање, на беспосличење, на лакоумност, на трошење незарађеног, на расипање времена и новца, онда, ни да им се остави небројено благо, од сиромаштва нису осигурана. Што се добије брзо се потроши, а благословена је само потура муком стечена. Која деца навикну на штедњу и на рад, тâ доцније радом и штедњом стварају себи будућност осигурану. Отуд је за дете највећа потреба још за времена да одабере посао од којега ће живети, па да се у њему навикава *на истрајност*, на умешност и на вредноћу.

Човек се не роди размажен и лен, него се на то навикне.

Млађима у наслеђе место блага ваља оставити љубав к раду, истрајност у започетом послу, умереност и штедњу у животу, и задовољство с малим. А да им се то може у наслеђе оставити, ваља их још од малена на то спремати и навикавати.

Деца су у нашим рукама, а то значи да је будућност у нашим рукама, јер по реду наша места заузимају данашња деца. Како ми децу упутимо онака ће нам и будућност бити. Отуд ваља пазити да се деца не навикавају на мáзан живот, него ваља још од малена да очвршћавају у раду, да се навикавају на штедњу, како би ово што имамо предали још у боље, вредније и умешније руке него што су наше. А што су те руке у свему боље од наших, то ће бити и већа срећа за данашњу децу, и већа дика и слава за нас, што смо их упутили срећи, и сјајнија будућност за цео народ наш, чија је срећа везана за срећу појединца.

Већи и бољи споменик себи подићи не можемо него што је, кад спремимо децу да буду што бољи људи.

Није довољно само да радимо и да се мучимо, него ваља још и више да пазимо какви ће бити они којима ћемо оставити у наслеђе што стечемо, и још више, на којима ћемо оставити име своје.

Од труда и рада нашег око деце зависи од данашње деце какви ће људи бити, и да ли ће кроз

данашњу децу спомен наш сúнути сјајем, или ће се помрачити.

На млађима свет остаје, па што гора омладина, већа срамота за нас који смо је спремали.

Спремајући што боље омладину перемо ми образ свој пред будућношћу.

7. Шта буде од мáзне деце

У Баваништу у Банату лане син убио оца због једне цигаре. А то је било овако. Лаза Михаилов, момак од својих 19 година, једне недеље после подне, дође кући из крчме напит да узме цигару коју је отпре оставио у долапу. Кад тамо а цигаре нема. Изиђе у авлију љутит, и шта да види, отац му држи у устима и пуши баш ону цигару коју он тражи. То га тако разјари, што му отац дирао у цигару, да је дохватио нож па појурио на оца. У већој невољи и страху отац клече пред њим и склопи руке за милост. А он, син рођени, али гори од звери, не сажали се на стара оца свога, него га онде — тешко нам и рећи — ножем закла. Отац мртав паде, а син се тек онда препаде и виде шта учини, те удари у плач и покајање. С оног места право оде суду, и плачући се предаде да га затворе.

Страшне слике, да страшније бити не може! Грозили бисмо се, и да је то тако човек туђег човека убио, а ово се и грозимо на убиство, и одвраћамо главу од онолике саблазни. Ужасно је и помислити, да стар отац гине од руке синовље, ма [redacted]*о шта то било.* У оним годинама син ваља у нај-

већој смерности и страхопоштовању да прилази стару оцу своме. Како се може младић и дрзнути напит да излази пред лице очево?

Кад смо баш поменули то, да станемо мало, па да размислимо о томе. Излазе ли сви синови пред оца напити? У оним годинама многи синови и не знају за пиће, и многи опет, и да се превари приликом да се напије, чували би се напити да изиђу и пред стране људе, па још старије, а камоли да се не чувају од свога оца.

Онај Лаза изишао је напит пред свога оца, јер се није стидео од њега, и није га поштовао. А откуда то да син оца не поштује, и да се син оца не стиди, него чини што се не пристоји чинити ни пред туђим људима? То је отуда што се на то није навикао. А на то су га требали навићи родитељи. „Навика је једна мука а одвика две," као што се лепо каже. Не сме се за то ни чекати, да човеком обладају зле навике, него га морамо, док је још дететом, навикавати на све што је добро. Из семена не удари одмах грм, него се из земље помоле, из клице, листићи, да се једва виде, па тек временом и годинама напредује и узрашћује, да најпосле постане то и преголеми грм. Док је у клици и пиле га може ишчупати из земље, а кад разрасте у пуну снагу и постане грм ни све село да се ухвати не извуче га док се не посече.

Е тако је то и са злим навикама и неваљалствима. У мале деце нису пороци ни зле навике велике, него незнатне, ситне. И док су тако ситне лако их је тре-

бити. Сасушиће се и нестаће их, да и их не чупамо, само ако их не залевамо и не негујемо.

Још док су на сиси развијају се у мале деце навике, од којих постаје после нарав, природа. Има деце којој су, тек што су почела тепати, прве речи псовка. И безумне родитеље весели то дечје опасно блебетање. Речи деца од родитеља уче, па родитељи не би требало да говоре пред децом ни једне речи неумесне ни непристојне. Што ко дететом научи грдне муке мора после видети док се од тога одвикне.

Кад се деца још на сиси уче непристојностима, како онда могу она ваљати као људи. Да се у деце и појаве какве зле стране, ваљало би пазити да се оне сузбију и угуше. А ако родитељи рђавштинама у деце још иду и на руку, то је као кад би залевали и пеговали зло семе да се развије у што снажнији дуб. Уз непристојне речи деца се лако навикавају и на непристојна дела, па их после чине без зазора и срамоте. У којем се врту не чупа коров, и да се посеје цвеће не може успети. Као коров што обузима цвеће у врту па га дави, тако могу и пороци срце детиње, ако се напусте да бујају где је који избио.

Кад родитељи напуштају децу своју да чине она шта хоће, онда само онако подивља у њих осећај, као што је у онога несрећника Лазе, те нити се стиде изићи на очи родитељу, како се не пристоји млађем, нити се ужасавају подићи руку на свога [redacted]*одитеља.*

Чудно може бити некоме и то, како се могао на оца онолико разјарити син због једне цигаре. И у томе има много поуке. Која деца поштују своје родитеље, она се радују и веселе кад могу задовољити родитеље у чему.

Послушан и на добро изведен син кад би видео онако цигару у очевим устима, слаће би му било него да ју је сам попушио. А што се оном несрећнику Лазару, место да се обрадује, од љутине смркло пред очима, то је зато што су га родитељи од малена навикли да му се ништа не откида од уста. Дете које је још на сиси, кад осети, да може постићи што хоће, кад плаче, оно ће плакати докле год му се не учини по вољи. И ту је почетак самовољи и саможивости, а свршетак је тамо где је онај Лазар свршио. Што је у човека саможивост већма развијена, то је он већа звер, а звер за сродство не зна. Да се деца оставе сама себи у шуми, од њих би постали дивљи људи. Ни говорити не би знала. Деца се питоме у друштву, и што родитељи мање пазе на децу, и што их више напуштају и мазе, то су она све ближа оној деци која би се оставила сама себи у шуми; а што родитељи више држе децу под стегом, то су она све питомија, душевнија и племенитијег срца. Што је у деце слабија воља на добро, већа ваља да је стега родитељска; што се у деце већма учвршћује воља на добро, и што већма прелази у навику, то и стега родитељска у тој мери ваља да попушта. Исто то значи упућивати децу к [illegible]

као што ваља. Нема да се она негују само телесно, него још и више душевно.

Оно како је грешни Лазар убио свога јадног оца ваљало би исписати у слику, па да стоји у свакој кући. Та би страшна слика непрестано подсећала родитеље да пазе, да им се у деце не развије самовољство и саможивост већ толико, да подивљају. Мазна се деца навикну да им родитељи све чине по вољи, а она родитељима ништа. Зато се често и догађа да родитељи умиру у оскудици и кад им мазна деца живе у изобиљу. Мазног се детета не косне срца кад види да му се родитељи муче, јер је од малена навикло да родитељи подносе све муке и невоље, да би само њему било што угодније.

Не помаже нам обраћати се деци, јер не зависи од њих на што ће се навикнути него од родитеља. Што који родитељ више труда уложи док су деца мала, више ће радости имати кад одрасту; а кад је мање главобоље и труда док су деца мала, више ће је бити кад одрасту. Особито ваља пазити да дете није маза, јер зло по децу кад су мазна, а горе по родитеље. Мазна се деца навикавају да им се све по вољи чини, и да им се ништа не укида, те тако постају срца лакома, саможива и немилостива.

Што човек не посеје, не може ни пожњети, па ни родитељи не могу дочекати у старости утехе од деце своје, ако их нису још од малена упутили као што ваља. Док је дете на сиси лакше га је навикнути на добро, него кад пође ногом; и онда *га је опет лакше* навикнути него кад буде још

веће. И то тако даље иде. Што ко пре почне навикавати дете на добар пут, о мање ће муке проћи, а више ће постићи.

Не воли своје дете и не жели му добра онај, који га не кара кад треба, него га оставља да се погрешке добро укорене у срцу његову. Златне су оне речи Сиракове: „Мази сина и плашићеш га се.“

8. Ко свету робује?

Да није жéља ни пожудâ лако би се живело. Овако не зна човек шта ће ни како ће. Мука поћи за жељом, а мука не поћи. Срце те вуче да живиш и ти као што видиш да живи понеко у свету. Ено гле само, какву је красну хаљину купила Марта Јованова. Оно истина новаца немаш, али ни Марта није баш платила готовим новцем. И сад или ћеш пустити срцу на вољу, па ћеш и ти узајмити да платиш нову хаљину, или ћеш је купити на веру. То је ако ниси јунак да савлађујеш жеље и тежње срца свога. Ако си пак јунак, онда ћеш стегнути срце своје, па нећеш куповати док немаш за што, и нећеш куповати без чега можеш бити.

Што купиш за узајмљен новац и на веру, то те стаје више и новаца и бриге. На узајмљен новац ваља платити камату, а на оно, што узмеш на веру, камата лежи у оној већој цени што си морао дати за хаљину. Уз то још и робујеш ономе, од кога узајмљујеш или на веру узимаш, јер мораш да си му покоран.

Ко узајми да купи мараму. тај ће узајмити и за друго што. И ко мараму на веру купује. тај ће и друго што. Ко купује за готово. тај се устеже. и добро мери и процењује. кад ваља издати пару на што. Ко на веру купује. тај узима и што му не треба. јер му се чини у онај мах да му дају на поклон. Отуд нагло пропада ко се навикне на веру да купује. А чим човек почне пропадати почиње и робовати. Онај га одонуд вуче за рукав. кара га и тражи своје. а овај одовуд. Он нема куд. него га хвата мука од стида. док полако и стид не изгуби. те постане којеко.

И тако ако човек не стегне срце своје. и ако не обузда жудње своје, него пође за срцем и жељама, онда ће га оне навући и да купује кад нема новаца, и да узајмљује ма на што. Такав човек најпосле доспе да прода и кров над главом за оно, без чега је могао бити. Пропао човек готов роб. На тај начин, тако рећи, за кецељу мора човек да робује док је жив.

А да човек никоме не робује, ваља да се навикне да се пружа према губеру, а то је, да хвата трошак према заради, и да никад не троши на оно без чега може бити. Узајмити па уложити у рад, подноси, јер рад приноси, те се може и живети и дуг враћати. Али што оде на пиће, на јело и на одело, то односи мутна Марица без трага и повратка.

Обуздавати срце своје то је што и заробљавати га. Али човек заробљава срце своје да би био слободан према осталом свету. Срце вуче човека на пиће,

а он га стеже, окива га, не да му на вољу, не да му слободе, заробљава га, да би остао трезвен и угледан човек. Срце вуче човека на трошење, а он му не да на вољу, заробљава га, да не би пропао, да не би онда морао робовати другоме.

Као у ланце ваља стезати и везивати жеље своје. Оно истина тиме човек себи робује, али свету не робује, него слободно живи. Ко чини све што му срце иште, тај срцу своме робује. А ко срце своје не обуздава, него му робује, и да има цара Радована благо, истрошиће се и пропашће, па ће онда другоме служити, другоме ће робовати, да може живети.

Обуздавати срце своје, то је бити му господар; а пустити срцу на вољу, то је бити му слуга, бити му роб. А ко срцу робује и свету робује.

9. Ко већма у животу напредује?

Привређивање и трошак стоје на теразијама. Кад теразије стоје, да ни једна страна не претеже, онда значи, таман што се заради да се и потроши. Нема онда невоље, али је лако може бити, јер онога часа, кад човек више не може да привреди, било што је болестан, било због другога чега, почиње он гладовати и оскудевати. Кад на оним теразијама потрошња претеже, невоља је одмах ту, јер настаје задуживање. Привређивање пак кад претеже најбоље је, јер онда преко трошка преостаје. То су беле паре за црне дане, то је поуздана одбрана од невоље.

Већ на свету горе бити не може него што је пропалица. Од тога великог зла, ко је год паметан, чуваће се. А од тога сачувати се, није тешко. Управо ништа на свету није тешко, само кад човек има чврсту вољу за шта.

Човек се невоље лако може сачувати, само ако пази да привређује више а да троши мање. Да би то било, ваља он да подмирује трошкове своје што јевтиније, и да свршује послове своје што умешније. А то значи, ваља да је човек умешан и у раду и у трошењу. На умешност се пак мора човек навикавати.

И ето где нађосмо тајну како ће се човек сачувати невоље. Ко то хоће ваља мудро да среди и рад и трошкове.

Што мањи трошкови већа уштеда. Не штеди ко не једе, већ штеди ко не троши више где може проћи с мањим трошком.

Око распоређивања трошкова ваља човек да има умешности. Ко у томе реда ни умешности нема, може му се догодити да се облачи у свилу, а у кући да хлеба нема.

Који је народ неук у раду тај је и у живљењу. Начин рада и начин живота иду у корак. Који човек нема потреба, тај нема за шта ни да ради. И сад што која потреба више, то више и разлога да се човек мора мучити и радити. А кад се потребе нагомилају толико, да им се краја ухватити не може, онда се морају средити, да се зна које су прече а које нису. Док се прече не подмире, оне друге

морају чекати. Тако подмиривати потребе у животу значи мудро и умешно живети.

Немају сви људи једнаких потреба. Што је који човек напреднији, више има потреба. А напреднији човек умешније и ради и живи, те може и да подмири све потребе своје а да не пада у невољу.

Греши ко мисли да се народ наметом може нагонити на веће привређивање. У раду неук народ намети само упропасте. Друго су потребе личне, друго намети. Личне потребе гоне човека да измишља начине како ће их подмирити. Намети му више убијају вољу на рад. Повећавањем личних потреба народ културно напредује. А што је народ културно напреднији више привређује.

Ако би се хтело да се народ нагна на јачу производњу, онда би се пре могло то постићи просвећивањем народним, него ли наметом државним. Просвећен народ има више и потреба, и више умешности да заради, те да их подмири. Што ко више уме више и напредује.

10. Са зла на горе

Пружите прст па покажите нам човека који бриге нема. Једни се брину како ће сачувати што имају, да не оду под старост, кад му време није, у сухо грожђе; а други се брину како ће што стећи, или се бар хлебом хранити. Ко има а бригу не брине, томе брзо нестане то и из руку исклизне, те најпосле има и бриге и глади. Зато је непаметно и желети да бриге нема, јер тога бити не може.

Ваља само желети да се не живи у тешкој оскудици. И ваља се чувати да не дође брига без невоље. А без невоље је она брига које не бисмо имали да смо мудро живели. Ко живи несређено, товари себи бригу без невоље.

Ни неродица, ни намети не могу човека толико упропастити, колико га упропасте намети, што их сам себи трпа на врат непаметним животом својим. Од нас не зависи хоће ли неродице бити, и колико ће државног и општинског намета бити, али са свим од нас зависи на што ћемо у кући трошити. Кућни су рачуни у нашој руци. А то није мала ствар. Кап чашу прелива. Уз оне трошкове, што морамо чинити, могу они, што не морамо, да нас пољуљају, да нас упропасте.

Не може бити да се не може човек извући из невоље, само кад се свом душом и свим срцем реши на то. Ваља само да се стегне, па да уз рад почне што већма штедети, а то значи, да престане куповати без чега може бити. И онда с две стране има потпоре: с једне штедња, с друге зарада.

Ко се за времена не тргне, него се упусти па са свим пропадне, да-богме да му је онда врло тешко помоћи да се извуче из невоље. Али то не значи да се он никако не може извући. Само што у такоме случају ваља имати више стрпљења, јер дуже времена траје, док се човек спасе невоље. Ко се пак за времена освести, па смањи трошкове на најмању меру, а појача рад на највећу, мора се брзо спасти.

Зла бити мора, и пропасти се мора, кад се на једној страни умањавају доходци неродицом и наметом општим, а на другој страни повећавају издатци расипањем и несрећеним животом. И то је онда силом ићи са зла на горе.

11. Може ли свештеник и учитељ помоћи што сељаку у послу његову?

Наши стари нису оволико радили ни мучили се колико се сад ми мучимо и радимо, али нису они ни близу толико ни трошили. Слабо су што куповали, јер су све што им треба сами готовили, спремали и израђивали. Како су издатци били мали, то су се и с мало муке могли подмирити. Није сад тако, него данас слабо што да не купујемо.

Што у кући имамо више ствари, и на себи боље и скупље одело, и удобнији и бољи живот, то су и издатци све већи и већи. А што су издатци већи, то их је све теже подмирити, те ваља све више пазити, како ћемо све више зарађивати.

Радећи пољски посао као што су стари наши радили, могло би се живети онако као што су они живели: просто у јелу, просто у оделу и оскудно у свему трошку. Ми тако не живимо, не можемо онда ни радити онако. Колико нам је сад скупљи живот, толико више треба да нам рад доноси. Пре се и није морало толико пазити, али данас ни зрно једно не сме нам ићи у штету, јер се одмах осети.

Могло се некад копати и дрвеном мотиком, а данас се не хвата рачун да се тако ради, него се

тражи којом се може за што краће време окопати што више; могло се некад орати и ралицом, али се сад не хвата рачун тако да се ради, него се тражи рало којим се може са што мање муке узорати што боље и што више; могло је некад поднети и да се сеје где се како стигне. Па је могло бити и да се ливаде не чисте, нити да се дотерују. И још је у оно време могло поднети да се ђубре износи иза села и у јамуре баца као непотребно. Ко данас тако ради тај пропада. Разуман ратар данас ништа не одбацује, него све претвара у новац.

Разуман ратар ваља данас да зна, да ли му је њива или ливада здрава или је болесна. Ако му је њива болесна, онда мора знати од чега она болује, баш као и лекар што мора знати о болеснику. Док њиву не излечи не може имати с ње напретка. Као лекар болесника и ратар њиву ваља да лечи лековима. Лек је за њиву ђубрење. Тешко болесницима, кад би их лекар лечио све једним леком. Док би се једни опоравили, други би помрли. А то је зато што све болести нису једнаке. Није друкчије ни с њивом. Ни све њиве не болују од једне болести. Према болести ваља и лек подесити. То опет значи, да се не могу све њиве ђубрити једним ђубретом. Што је једно ђубре за једну њиву лек, за другу је отров.

Као што се види ратарски посао није мало тежак. Ваља добро разумети шта кад њиви треба; па онда ваља добро разумети на који ћемо начин *који посао најбоље* свршити. Из дана у дан у свету

се све већма дотерује пољски рад. Отуд ваља знати како се где најбоље ради који посао. Оно како се где што ради, пише се и у књиге, па је то онда наука. И тако пољски се рад може видети на делу, а може и у књигама, у науци. Као што може човек човека, тако може и књига човека да упути у раду. Само човек ваља да разуме оно што му књига казује.

И ето у томе сад лежи улога коју ваља на себе да приме свештеник и учитељ. Они су у селу и најспремнији и најпозванији да преносе науку и напредак озго доле, из књиге у народ. Тако би они били копча која би везивала народ за науку и напредак. И били би мост, преко којега би прелазио напредак с књижевнога поља у народ.

Таком свештенику и таком учитељу рâстао би углед из дана у дан и у месту и у целој околини, а после себе оставио би спомен бољи од свију других задужбина.

Нашем народу једино лежи спас у препорођеном животу, а то је, место без рачуна, да почне живети с рачуном; место дангубно и неуко, да почне радити што смишљеније и разумније.

Не сме се допустити да народ изгуби веру у себе и у своју снагу, јер кад дотле дође, онда не помаже јадиковање и преклињање: очајем заслепљен, и варљивом надом примамљен, напушта своје огњиште, па одлази у свет сваки незадовољник. А што год више радних снага оду, народ је тиме слабији и бројно и економно.

У задовољном народу поповати и учитељовати тек право је задовољство.

12. Од какве су важности за нас Богословија и Учитељска Школа?

Може човек имати најчвршће воље да му глади нестане, док не почне јести не оде глад. Тако ни без рада од саме намере ништа. Што човек хоће да учини, прво науми. Што су у кога лепше намере, боља су му дела. Школа нас и добре књиге спремају на што лепше намере, да би нам била што боља дела.

Видесмо како сама намера ништа не вреди. Тек кад се претвори у дело, долази она до вредности. Зато није довољно само читати, него ваља тежити на раду да нам се види колико смо се користили читањем и учењем. Не гледа се шта ко зна, већ шта ко уме. И поред највећег знања човек може умрети од глади, ако се не уме прихватити никаквога посла. Као у свему другоме тако се ни за народ без рада ништа учинити не може.

Народ не може преко ноћ постати напредан, просвећен, у послу окретан и умешан, у животу штедљив, а без тога му будућности нема. Да буде онакав, ваља народ спремити. А народ се на све оно не може из књига спремати, него на делу. Да до народа допре просвећеност, те да може он подесити живот свој што мудрије и што умешније, ваља неко да га упућује на сваком кораку, у свакој прилици и на сваком послу. А тако га упућивати може

само онај који с њиме живи. Ко живи у народу и с народом, тај га најбоље може и повести бољем животу. Тај што ће да води, треба од народа да је умнији, просвећенији и напреднији. А по селима од школованих свештеника и учитеља нема писменијих, што значи, нема спремнијих да упућују на бољи живот.

Свештеници и учитељи треба да су стожери културе по селима. Преко њих треба да прелази просвећеност у народ. Да буде то, ваља свештенике и учитеље спремити на то.

За народ нема школе од веће важности, него што је Богословија и Учитељска Школа. Од тих школа зависи какве ће после имати народ учитеље и воће кроз живот. Не помаже после говорити да нам нису народни учитељи спремни за народни позив. Ваља се постарати да не буду неспремни, и да не буду без воље за позив свој.

Прво ваља наћи начин, да у Богословију и у Учитељску Школу уђу што пробранији младићи. Као што се за занат данас одабирају деца, још би више ваљало пазити ко ће се примити у Богословију и у Учитељску Школу. Да би се од што већег броја могло одабирати, што је најздравије, најбистрије и најприличније, ваљало би развити агитацију на све стране, као што чине за шегрте привредничка друштва.

Да се народ унапреди, ваља да му се спреми што бољи квасац за напредовање. Тај су квасац народни свештеници и учитељи. Прва је брига одабрати што погодније младиће, а друга још к већа,

спремити их што практичније за живот, а не за празне разговоре, за дијалектичарство и препирање. Ко радо ради, нерадо се препире.

13. Шта вреди човек у кући а шта жена?

Ако ћемо по лепоти, онака није ни бела вила, каква оно беше у нашем селу Мара Јове Крпучина. Момци да искриве вратове гледајући за њом. Али шта момци, нема тога ко ће поред ње проћи, а да не стане и за њом не погледа. А мати јој све говори: „Чувај, ћери моја, лепоту своју, то ти је капитал.“

По соби се нема шта плевити ни окопавати, ни жњети, а у поље Мара није хтела ићи, да свој капитал не изгуби, да јој лице не смагне од сунца и од ветра.

Ко је мудар, говори по селу, боље да је Мара слепа, него што је лепа, кад у кући код свога оца ништа не привређује. „Што дикла навикла, то невеста не одвиче,“ те тако Мара неће радити ни кад се уда. Али нашао се ко тако није мислио, него гледао на лепо лице, а за друго мислио, лако ћемо, научиће она.

Кад се Мара одвела у Петровићеву кућу, што је у мајке научила, то је овде радила. Само се лицкала и кинђурила, и све се чувала да не оружни, па је зато и од рада бежала. У кући јој приговарали, па су је и карали. Данас зло, сутра зло, док не дође *и оно* највеће, да се Мара мајци врати.

У кући Петровићевој чуде се, како то може бити да млâда не ради, нити да се привикава кући и теченьу. А ми се опет чудимо њима, да не знају ону: „Што дикла навикла, то невеста не одвиче.“

Била у нашем селу и друга једна прилика. Стана Попова није била баш лепотица, али што је била вредна, то већ више нема. Кад иде, мислиш не стаје на земљу. А и што се носила, да јој близу прићи не можеш. И кров би с куће продала, само да се накити и накипћури. Попова је кућа сиромашна, али по Маци би рекао да је прва у селу. Кад би ко матери њеној рекао, да ћерку диже и сувише на моду, она би тек: „Ако се и диже на моду, украла није, већ зарађује.“

И Стана се удала. Није дуго потрајало, а она већ заокупила свекрвицу „око куће кукавицу“, што је прекорава да није чуварна. Што јој до руке дође гледа Стана да прода, те да се у чему попови. Место да штеди и да кућу подиже, она троши и расипа и преко онога што зарађује, те тако кући темељ слаби и разрива. Чуде се у кући у којој је како може млâда така да је, а ми се опет чудимо њима, што не знају ону: „Што дикла навикла, то невеста не одвиче.“

Није лоша прилика изгледала да ће бити ни Косана Нићетина. Газдинска је то кућа и угледна, у којој је она одрасла, да кажеш прва у селу. Коса се носила по моди већ првој. А мати јој све говорила: „Хвала Богу, празних шака ти из ове куће ићи нећеш. Коме одеш однећеш му, да те може одевати, а и да не мораш радити ни дрипцити баш ти,

него нека најми.“ И Коси није било тешко своју мајку да послуша. И она је чувала своје девојачко лице, да не смагне од сунца, и своје беле руке, да не испуцају од рада.

Кад се одвела Коса у Недићеву кућу, опет газдинску, паде на муке. Кућа велика, па ни посао није мали. А она ни окренути се. Нити што урадити, нити се за што прихватити, па ни што сачувати. Кад јој у кући што замере, а она само одговори: „Донела сам да не морам радити.“ Али на ту њену реч не остају ни они у кући њој дужни. И најбогатији, кад не ради а троши, најпосле падне на туђу милост. У Недићевој кући чуде се, како може млâда онака бити. А ми се опет њима чудимо, што не знају ону: „Што дикла навикла, то певеста не одвиче.“

Својој ћерци свака мати жели среће, само што свака неће и да види, где лежи та срећа. Једне мисле да је срећа у лепоти; друге мисле да је срећа у моди; а опет друге, да је у миразу. А оно није ни у једноме од тога, него она лежи у раду и у штедњи. Временом ни најлепше лице не остаје без бора; ни најлепше одело не може сакрити ругобе срца и душе; и нема блага које се расточити не може. Нити ваља због лепа лица превидети нерадне руке, нити због накинђурена тела раскошну ћуд.

Што жена може кецељом разнети, човек не може товаром нанети. Зато ко узме врага поред блага, блага нестане, враг остане. А која тежи срећи, та ће блага стећи.

На продају се износи што се зна да свет тражи. А тако је то и при женидби и при удадби. Што се од девојке тражи, то ће она гледати да стече, да би се удала. Бадава говорити да не вреде лепе кад су лене девојке, ако се пре уда лепа ма и лена била, него вредна ма и ружна била, неће се девојке отимати за рад, него ће напустити сваки посао, па ће се кинђурити и дотеривати, да би лепе биле. Бадава говорити, да не ваља да је жена раскошна, ако се пре уда она која троши и црно испод нокта, да би се раскошније оденула, онда ће друге и гладовати, да би се што богатије окитиле. А тако радећи уче се оне разметати, те не могу онда штедети кад се удаду.

Жена држи три рогља од куће, а муж само један. Зато кад жена није радна и чуварна, оде кућа. Отуд се и каже, да кућа не стоји на земљи, него на жени. Радом својим не сачува човек кућу од пропасти. Као што продерану врећу не можеш напунити, тако ни нечуварној жени не можеш нанети.

Ко украде јаје, тај ће после и кокош; а од кокоши пређе после на овцу, и тако онда редом. Тако се и на расипање навикава човек од малога. Девојка почиње од дугмета, и тако онда редом иде, док не дође да трпа на себе што дочепа. А то све стаје новаца. Не може бити чуварна домаћица која се на чување није навикла још девојком.

Не могу људи стати на ноге, нити могу поћи напретку, ако их жене у томе не помогну. А жене се на рад, на ред и штедњу морају навикавати још

док су девојке. По оделу ваља да се позна која је мудра и чуварна. Која се носи како не приличи оној која ради по пољу, него каквој ленштини по господским дворницама, никад та не може бити мудра и разумна домаћица која подиже кућу, него ветрогоња, која руши.

Женску децу ваља од малена упућивати на рад, јер се без њега не може живети; на штедњу, јер без ње нема напретка; на ред, јер се без њега не може успевати у послу. Без реда, рада и штедње среће нема. Зато та добра ваља да преносе матере на децу своју, те тако да прелази то с колена на колено. На тај ће се начин у нашем народу укорењивати срећа све већа и већа, те ће му и будућност бити све сјајнија и сјајнија.

И тако срећа и будућност народа нашег не лежи у рукама мушкога света, него у рукама женскога.

14. Шта нас стаје немар и неукост?

Што на више страна губитака, то све горе по нас. Да бисмо се опет сачували од губитака, ваља нам знати где што можемо изгубити.

Да видимо где на земљи да лежи марјаш, сагли бисмо се да га подигнемо. Подижемо марјаше, а остављамо да пропадају динари и дукати.

Није новац само онај никлени, или сребрни, или златни, или онај папирни, него је новац и све што се продати може. Не може се данас наћи што се продати не може. Продају се шта више и изметци,

и рите, и отпадци, од свега и од свачега. Газили по ђубрету, а газили по новцу, све једно је, јер за ђубре можемо добити новаца кад год хоћемо.

Само да се ђубре претвара у новце треба мудрости. Мудар претвара ђубре у новце а будала новац у ђубре.

Човек мисли и премишља, како би то добро било, да може доћи до златних брда. А златних брда има свуда по свету, само ваља бити умешан, па да се дође до злата. Залу́ду држи мајмун пуну кутију јестива, кад не уме да отвори кутију. Тако и човек може имати у рукама многе вредности, па да гладује само због тога што је неумешан и немаран да се користи.

Зар је мало трговаца Јевреја по свету, који су се обогатили тргујући у почетку ритама и дроњцима. Кад крпа каква лежи тамо где на ђубрету, то је као кад би на томе месту лежао новац.

Треба се већ једном навикнути на мишљење, да нема на свету ствари која не би имала вредности. Ко се на то мишљење навикне, тај ће се потрудити и да научи како ће сваку ствар претварати у новац. Немаран човек не чува ни готов новац, а тек још мање ће чувати друго што. Зато није чудо што немарни и нехатни листом пропадају.

Не губи човек само што не уме да цени сваку ствар, него и што је немарно продаје.

Ма што да се продаје, што ко боље уме да удеси и лепше да уреди и дотера оно што продаје, двојином већу цену добија.

Грдне новце губи наш свет при продаји само зато што га мрзи да среди и да као што треба уреди оно што продаје.

Да узмемо један мали пример. Од како је железница прорадила, примакао се свет свету, па нам сад ништа није далеко. Не само жито, него се сад од нас носе и кокоши и јаја у бели свет. Има трговаца који се богате радећи само тај посао. Они се богате, а кад се наш човек на тај посао ода, не може ни хлебом да се храни. Ево зашто.

Имају правила по којима те ствари ваља слати тамо горе. Наш је свет немаран, па кад се прихвати тога посла, а он мисли: а ваљда се баш свака очешљана удаје, и онда, што се каже, удари у мурдарлук. Кад роба стигне где треба, а опо укварена, па се баци, или оде у бесцење.

Јевреји у прометању само зато напредују што се труде да дознаду, шта жели онај који купује, па онда гледају у свему да га задовоље. Кад знамо да се само на тај начин напредује, онда се тога морамо и држати.

Тако и ко ради с храном, с нехата претрпи штету. Неуређено и прашно жито кад постоји, добије мирис, те му спадне цена. А брже се и уквари, те је онда штета још већа. А наш многи свет не мари да пази на чистоћу.

Немамо толико штете од неродице колико од немара и неукости. А шта нам вреди што и роди, кад с нехата нашег покваримо цену своме производу.

Кад продајемо нисмо господари ми него онај који купује. И онда ако хоћемо добро што да продамо, ваља добро и да пазимо шта хоће онај који купује од нас. Што боље купца задовољимо, изићи ћемо на бољи глас, па ћемо доцније и брже и боље продавати што изнесемо на продају.

Немар води неукости, а неукост пропасти. Зато се и једнога и другога ваља чувати као живе ватре.

15. Остаје ли како се ко роди?

Да остаје како се ко роди, људи би пузили по земљи, а не би ишли усправљено. И људи би били мутави, као дете што је кад се роди. Али не само то, него би они били и слепи, јер дете кад се роди не види, и ако су му очи здраве. Па дете кад се роди не чује, и ако су му уши здраве. Тек постепено и муком и временом навикне се дете на светлост и на гледање, на звук и на слушање. Колико муке треба само док се дете навикне да стисне прсте у песницу, или да дохвати што; а још колико да се навикне да седи, да се усправи, да дуби и онда тек док коракне.

Свака мати зна, како дете мора да навикава на све, а особито на ред. Нема ништа у раду нашем на што се навикли нисмо. Два-три јутра да устане човек у исто време, већ му то прелази у навику у то време да се буди и да устаје. Зато се и каже: навика је друга природа.

На једном дрвету ни два листа не можеш наћи са свим једнака, а да ће бити људи. Ни сви прсти

на руци нису једнаки. Али то не значи да се једни људи морају навикавати на посао а други да не морају. Сви се људи могу навикнути и на рад и на нерад. Што се у раду не могу дотерати, да су сви једнаки, то ништа не смета. Нека дотера докле ко може. Главно је да се не оскудева.

Која деца нагињу на леност, навикавајући се на рад и на вредноћу, нека дотерају и до половине пута, па је опет куд-и-камо боље, него да остану запуштена и занемарена.

Кад је све навика, онда децу ваља још од ране младости навикавати на рад. Ма како богата кућа била, не треба децу навикавати да их други служе у свакој ситници. Само што не би могла сама, у томе би се могла деца услужити. Од најраније младости деца ваља да се навикну: сама да се облаче, сама да се очисте и сама да се услуже у чему год могу. Није стид себе служити, него је велики и највећи ни себе не служити. Која се деца од ране младости навикавају да господују, та се спремају да оскудевају кад буду људи. У нераду така деца већма троше па и потроше што наследе.

Док се погледа по свету, виде се многи који су наследили силна богатства, па се најпосле нађоше у крајњој сиротињи. А ти у детињству своме ни за чашу воде нису се хтели машити, него им се морала донети на ноге.

Ко децу своју навикава на нерад, спрема их на несрећан живот. А ко децу своју воли и за њих *живи, и да има* Гаванова блага, држаће их као да

нема ништа. Што му се деца више муче радећи од малена, то је он поузданији, да му она неће зло проћи. Ма шта да им се догоди у животу, пропасти са свим не могу, јер за вредна, честита и поуздана радника свàк се граби.

Не остаје како се ко роди, него се навикавањем промењује и дотерује. Навикавати се човек може и на зло и на добро. Родитељима је дужност да упућују децу тако, како ће се она навикавати на добро.

16. Шта да се ради?

Између народа нема чврсте међе преко које туђин не би смео прегазити. Културнији народ слободно улази у туђу земљу међу туђ народ, па га неосетно осваја ту на његовом рођеном земљишту, јер боље живи, па је здравији, и умешније ради, па је економно јачи. У тој културној борби културно слабијем народу нико други помоћи не може сем њега самог. У чему га јачи претиче у томе ваља да се спреми. И он ваља да се спреми: како ће се боље хранити, како ће боље у кући живети, и боље своје послове распоређивати, и боље их и умешније радити.

Култура не лежи у говору него у раду. Да култура лежи у говору ми бисмо били међу првим културним народима, ако их не бисмо и претекли. Нигде се више не резонује и не препире него у нас. Време је да говор уступи место раду.

Кога неће до дна срце заболети, кад чује шта му статистика каже. У нас се највише деце роди, али од свију народа и највише умире у првој години живота. А то је с нездравости хране, станова и свега живота, и с неумешности, како ваља децу гајити и неговати.

Колико је неумешан народ наш у животу у кући, толико је и у раду у пољу. На најпогоднијем земљишту у Европи, народ наш живи најсиромашније. На стари начин привређује, а на нов начин троши, те тако трошкови надмашују зараду, па се упада у задуживање и осиромашавање. На тај начин народ наш пропада и здравствено и економно.

Да се народ наш унапреди здравствено и економно, ваља га упутити да боље уреди кућу у којој живи; да боље спрема јела; да се чистије држи и да буде умешнији и напреднији у свакоме послу своме. А ко ће сељака у томе упутити?

Ко ће њега упутити, како ће сељачки али опет чисто и уредно удесити собу у којој живи? Ко ће њега научити, како ће распоредити разне послове кад стигну у исто време, а мало је радних руку? Ко ће га научити, према послу, кад у које време ваља лећи, а кад устати? Ко ће му показати, како ће истим оним справама, што их има, радити боље него што је радио? Школа допуњује знање, кад је дата добра основа. Сама она не даје основе за рад практичан. Школа наставља кад се већ у умешности дошло докле се може доћи учећи практички. Али *у нас још добре основе* нема. А журити се морамо,

јер нас време не чека, него на нас тиска културније народе, и прети да нас сатре.

Без госпоштине и интелигенције наш је народ издржао пет стотина година; а интелигенција без народа не може ни колико кућа без темеља. Пропадне ли народ, ништа нам онда помоћи не могу ни све библиотеке наше. Отуд нам је највећа дужност, да сву снагу заложимо у рад на унапређивање привреде, што значи, па спремање ваљаних привредника.

Сад знамо у којем правцу ваља наш народ да се унапређује. Још нам остаје да потражимо, на који ћемо начин на томе радити.

Угарска се привредно унапредила колописањем. Довели су из најнапреднијих крајева, из Швапске, Немце, па су их населили по Угарској. За нас тај начин никако не би ваљао. Сем многих других узрока не би ваљао ни зато, што имамо бољи начин.

Кад који професор хоће да се ода на какав практичан посао, он не јури у библиотеку, него тражи одсуство, па јури у коју напредњију земљу, да види како се тамо ради. Кад професора не може књига да упути, како ће што радити, него ваља да види својим очима, како ће онда моћи на тај начин сељак научити, како му ваља у свему у кући живети и ван ње радити? Који се то занат учи у школи?

Има занатских школа, али у њих иду шегрти, који су код мајстора на учењу заната. А ни земљорадња није друго него занат.

Од примитивног рада не може сељак скочити одмах да ради и да живи најнапредније, него тек напредније. Ни у политици не можемо да коракнемо много даље од нашега културног стања, а камоли ћемо у целокупном раду економном. Далеко је од сељака оно што се по школама учи. Школа сељака увери да никако не ваља оно што он ради; а опет он не може онако како га она учи. И тако му школа одузме љубав према његову раду, а не пружи могућности за напредњи рад, те њему не остане ништа друго, него да остави сваки рад, па да оде у општинске писаре.

Од како се зна то се тако догађало. И нама не остаје друго него да оставимо тај школски начин спремања привредника, па да ударимо истим путем којим иду занати и трговина. Да се тога пута држимо утврђује нас у мишљењу и оно што чине напредније Швабе по Угарској.

Да би што боље спремио сина за домаћина, газда Шваба тражи добру кућу у другоме селу, па онда те две куће мењају синове. То је да види сваки од тих младића, како се ради и живи и у туђој кући, и да се навикне слушати старије. Нешто ће се наћи да је боље у једној кући, нешто у другој.

Може ли бити од какве штете и ми да покушамо радити то? Ваља и ми да одаберемо из добрих кућа што отреситије младиће, па да их сместимо у што боље куће по оним крајевима, где се и боље живи и боље ради. Кад би се вратили, ти би младићи *били пијонири* сваког напретка у ономе селу.

Скренули би они пажњу и осталих на ту врсту рада, те би гледао свàк да убрза своје напредовање. Као данас што се отимају сељаци око кметске столице, тако би се после отимали ко ће кога привредно претећи.

На Балканском Полуострву нема народа с тако разноврсним приликама, као српски народ што је. Једни су крајеви у једноме напредни, а други у другоме. И да не иду преко свога круга, Срби имају прилике и један од другога да уче. Мудар се не стиди учити ни од најглупљег, само ако има што научити. Тешко ономе који не зна, а прави се да зна. Није срамота не знати него не хтети учити.

Сељак од сељака и вољније учи и лакше учи него од школованих. Њему се све чини кад гледа како школован ради, да он онако не може радити, док и сам не сврши онаке школе. Али кад види да који неписмен што ради, њега то осмели и сам да покуша.

Не напредује онај који само напредније ради, него који и напредније живи. Ваља знати како ће се распоредити трошак у кући; па какав ће се ред завести у кући; па на чему ће се спавати, и шта ће се јести. А то се све не може друкчије научити него у каквој ваљаној и уредној кући.

Док се не појача привређивање, не може бити осигуран живот ни интелигенцији ни трговцима. А како ће се појачати пољска привреда, ми ето тамо показасмо. Нађе ли ко бољи начин, нека покуша радити по своме. Главно је на све могућне начине

да приону на посао сви честити људи. То је поље рада тако велико, да нико никоме сметати не може. Место трошења снаге у пренирању, нека се троши снага у раду. У надметању живље се ради. Што је боље надјачаће и потиснуће оно што је слабије.

Из дана у дан све је више сиротиње сељачке. Та се сиротиња не може спремати за пољски посао кад земље нема. Немајући спреме за друге послове, као робље јури та сиротиња у туђе земље у печалбу.

Наша сиротиња гладује или иде у туђ свет, прима се тамо најтежих послова, где се тражи само снага без умешности, што значи изједначује се са животињом. А погледајте по Србији шта је туђинаца трговаца, занатлија, индустријских радника и спремних људи од сваке руке. Само та места да заузме наш свет, па да нестане сиротиње у нас.

Крај толике сиротиње наше ми увозимо слуге и слушкиње. А увозимо јер наша сиротиња и да хоће да служи није за то, јер је неумешна. А у Београду млађи се добро плаћају. Које у новцу које у храни може се рачунати да једна кућа на једно млађе троши на 50 дин. месечно. То је на хиљаду млађих 50 хиљада месечно. А у Београду ће бити на неколике хиљаде млађих. Чист је рачун да Београд годишње троши најмање око два милијуна на издржавање туђе сиротиње. И док је та туђа сиротиња сита и одевена па чак и бесна, наша гладује и иде у дроњцима. Да ли је мислио ко о томе? И да ли је покушао когод да помогне што у томе? Није ли то оно што смо рекли, да културнија раса осваја мање

културну на самом земљишту њену? Зар да допустимо да нас туђинац економно са свим освоји?

Једни нас туђи радници освајају овде на огњишту нашем, а други одонуд из својих држава. Ми извозимо сировине, а увозимо прерађену робу. То је као кад бисмо увозили раднике, јер све што готово купимо са стране, плаћамо што се урадило, а то је, плаћамо раднике, плаћамо да се издржава она туђа сиротиња. И тако туђу сиротињу издржавамо и овде и тамо, а наша гладује, јер је неумешна да заради.

Друго нам не остаје него и ми своју сиротињу да упутимо у разне послове, од којих се у нас може лепо живети. Док нас туђинци економно са свим нису освојили ваља у напредније крајеве света, у што боље куће, да шаљемо што одабранију децу, да се спреме за што напредније раднике и умешније газде, те да они после буду у нас пијонири свакога напретка.

Ко се где у свету није могао одржати у конкуренцији, него је пропао, дошао је, па је у нас постао вођ рада, јер смо ми и од тих лоших били неспремнији. Да тако и даље остане постали бисмо у својој рођеној земљи робље. А економно робље је црње и горе од политичког. Који народ и крај своје државе има те моћи што је имају Јевреји?

Спремајући на свима пољима што боље раднике, радимо на подизању привреде. Што привреда јаче одскаче, то и трговина с њоме. Без привреде нема ни трговине. Помажући да се привреда подиже, трговац помаже и трговини да дође до полета.

Нема тога коме се у држави нашој не би олакшао живот с подизањем привреде. Зато су сви без разлике и позвани да раде на томе.

17. Колико на што да се троши те да се не падне у оскудицу?

Што човек више троши на једној страни, мање му остаје да троши на другој. Нико трошити не може колико хоће, већ колико може. Да не би у нечему оскудевао, човек ваља добро да отвори очи, колико ће на што трошити. Ко свој трошак уме мудро и умешно да распореди, тај лепо подмирује сваку потребу своју, да га после од брига глава не боли. Ко је у томе најумешнији тај је учитељ свима осталима.

Који су ценили људске потребе, нашли су да оне нису једнаке ни по важности, ни по трошку, који пада на њих. На једне потребе ваља трошити много више него на друге. Мудро подмирујући потребе, утврђујемо здравље, а тиме и добру вољу за живљење. Што нам живот више прија, то нам се већма распаљује воља на рад. А што више радимо, то више течемо, да можемо лакше подмиривати потребе своје. И тако је рад извор из којега се подмирују потребе; а подмирене су потребе извор из којега извире снага за рад.

Од потреба најважнија је храна, те на њу ваља највише и трошити. Здравом се храном одржава здравље и појачава снага за рад. Од сваких сто динара прихода

нашло се, да ваља трошити на храну 40. То је на сваки динар 40 пара.

После хране најважнија је потреба стан. Нема здравља без здравога стана. Здрава храна ништа човеку помоћи не може ако му није здрав стан. У нездрављу стану човек се сваким даном трује. У спављању не одмори се, него устаје немоћан и малаксао, мислиш да су га целе ноћи змије пиле. Отуд ваља после хране највише трошити на стан. И у својој кући кад станује, човек ваља да зна, шта га стаје то. Од сваких сто динара прихода на стан ваља одбити 20. То је на сваки динар 20 пара.

После хране и стана по важности на треће место долази одело. Лепота животињина цени се по лепоти длаке и шаренилу перја, а човекова по мудрости и разумноме животу. Човека ништа лепше красити не може него лепота ума и чистота срца. Одело је човеку што и кућа: да га заклони и брани од непогоде. Мудар ће се човек одевати што угодније, а не што разметљивије. Од сваких сто динара прихода на одело ваља одбити 12. То је на динар 12 пара.

Није човек мртва машина, па само да се залаже храном и облаже оделом. Као живу и разумну створењу човеку је потребно и разведрити се и развеселити се. Пијанчење није весеље него је грех. Није мало другога невиног весеља где човек разведри ум свој, и освежи снагу своју. Сем тога не може човек век провести а да никад не болује. У болести троши се и на лекаре и на лекарије. Досада и брига не разбија се само весељем, него и паметном књигом

и друштвом. Од сто динара прихода на то све: на весеље, на болест, на књиге, на друштва, ваља одбити 10. То је на сваки динар 10 пара.

Кад је тамо била реч о оделу, кошуље се нису узеле у рачун. Од сто динара прихода ваља одбити 8 на кошуље и на прање. Тако и на огрев и на осветљење ваља одбити 6. Ко своје послове не може сам да ради, него му треба помоћи, тај и на послугу ваља да одбије по четири динара.

Има начина да нађемо правило, колико ћемо на што трошити, те да лепо и паметно излазимо на крај. Било месечни било годишњи приход ваља поделити на 25 делова, и од тога онда одбити на храну 10, на стан 5, на одело 3, на уживање и лечење 2·5, на чистоћу и кошуље 2, на огрев и осветљење 1·5, на послугу 1 део.

Није мало њих који најмање троше да подижу здравље, а највише да га руше; који најмање троше на храну и стан, а највише на грешна уживања, те онда и на боловања и лечења. Таки људи да не могу дићи главе, и да пропасти морају, не треба тек доказивати.

Ко се год боји невоље и пропасти, тај ће водити рачун о трошењу. Кад се сви трошкови подмире, ваља увек још да преостане нешто као уштеда. Што је та уштеда већа и живот је поузданији. Не зна се шта носи дан а шта ноћ. А човека ако неприправна затече каква невоља, зло по њега. Зато сем свију других трошкова не сме се из вида губити ни штедња. Она штити да човек не падне у оскудицу ни кад је најцрње време.

18. Политика и привреда

У једној краткој причи својој Тургењев је изнео врло поучну слику једну. Највише је бића, каже се у тој причи, приредило гозбу, на коју су дошла сва виша бића. Ту виде домаћин да се две богиње никако не познају, те их упозна једну с другом. А то је било једно доброчинство, а друго захвалност. Откако је света и века те се две богиње нигде сусреле нису, него су се тек сад ту пред Богом виделе први пут. Е таке судбине као да ће бити и политика и привреда. Никако не могу оне да се нађу заједно, него где се појави једна, оне друге нестане. Бар је то у нас тако. Или запне човек па ради, а ни за што друго неће да зна, или запне па тера политику, не осврћући се на друго шта.

Оно јесте да се много говори о привреди, али говор није привреда, као што не може он бити ни доброчинство. Гладан се не може заситити, ма га ми цео дан частили најлепшим говором о јелу. Тако се не може ни привреда покренути унапред ни лепим говором, ни дебелим књигама, ни расписима, па ни организацијом администрације и чиновника на томе пољу.

Ми смо на привредном пољу много болесни. Привредно болујемо, а политички нас лече. Привредна је болест најтежа болест народна, јер је она многострука, па се онда знаци те болести јављају и на свима осталим пољима. Ко је неук побрка знаке (симптоме) с болешћу, побрка последице с узроком, те онда лечи симптоме место болест.

Не може државе бити без политике, без бриге о уређењу државном. Али не почива држава на политици него на привреди. Привреда је основа за сав политички живот. Привредно јак народ и ако није слободан политички, ослободиће се; а који народ привредно са свим пропадне, и ако је био слободан, није више.

Нема тога ко неће рећи да је то све тако и никако друкчије, и да не вреди о томе ни говорити, толико је већ познато свакоме. И онда се морамо још и више чудити наопаком раду.

Шта ко ради ми прекрајамо администрацију, преуређујемо управу, пречишћавамо чиновнике, регулишемо плате, и триста других таких послова. Управо највише говора и рада трошимо око потрошача, а готово ништа око произвођача. То нас подсећа на ову слику. Бунар пресушио. На дну остало воде, да би се једва могло шаком што захватити. А газда, место да чисти бунар, да тражи жилу одакле ће вода надоћи, мења каблове и подешава справе да исцеди и оно мало воде.

Није у нас запуштена само пољска привреда, него и занатска. Зар се мало новца издаје ван земље, јер у земљи нема ко то да ради. И саме раднике увозимо, јер смо ми неумешни. А ко нас је упућивао да знамо како ћемо се изоштрити за посао? Сва нам је брига да се дочепамо државне или општинске службе. А овамо увозимо и дрво и камен, јер у земљи нема ко то да обрађује. Од самих отпадака наших умешни би се богатили.

Лепше земље нема од наше, а ни тежег живота. Крај таке земље да се овако живи као што живимо, треба много немара, много лаке памети, много неумешности и незнања.

Нигде нема бољих прилика за занате него што су у Србији. Много штошта ми још увозимо што бисмо извозили да имамо умешних људи у томе послу. Та ми још и дрвенарију увозимо! Та ми још метле и четке увозимо! Па котарице!

Привреда се унапредити не може без ваљаних привредника. И ето да се прва пажња мора скренути на спрему што бољих привредника.

Политика је прогутала сву пажњу нашу, сву снагу нашу, сву памет нашу, сав живот наш, па смо зато и малаксали, и изнемогли. Где се језиком копа и оре, ту хлеба нема. Где кафански говори дају човеку већу вредност и од најбољег рада, ту напретка нема, ту добра живота нема.

Време је да и привреда дође до речи, време је да и рад проговори.

19. Шта да чинимо да нам деца срећна буду целога века свог?

а) Брига родитељска о деци

Од колибе па до царскога двора, међу свима бригама истиче се једна као највећа, а та је о деци. И није то само у нас тако, него је то тако у целоме свету. Још у широкоме свету што је која земља културнија, то су бриге родитељске о деци све веће, јер су прилике за живот све теже. Јесте да је тако

много и свакојаких школа, али је на све послове много и навале, те не могу једни од других да живе. Отуда се из тих земаља толики свет расељава.

Још се може рећи, да је брига родитељска о деци најмања у сељака, особито онога бољега стања. Нема у њега бриге, на који ће посао он упутити дете своје, и су чим ће оно после радити тај посао. Једина му је брига да упути дете своје, да оно буде штедљиво и ваљано. Друкчије већ бриге море онога који има детету своме и рад да бира. Међу тима најгоре пролази, тако да кажемо, сиротиња у сјају. То је већина државних службеника и интелигенције наше. Не могу ти људи ићи да им вире прсти кроз обућу, лактови кроз рукаве, и коса кроз шешир. И у кући морају они живети и ван ње ићи онако, како им се пристоји, а не како би се могло. Зато цео живот тај њихов и даје друкчији вид њихову стању, него што оно у истини јесте. Ти се људи боче с оскудицом, а по животу њихову чини се да су богаташи. Тај тако двојаки живот — живот у истини, и живот пред светом — пресуђује и кад они детету своме одмеравају будућност. Не одређују они детету своме рад по ономе како се може, и како би требало, него по ономе како кући приличи.

Свет никога не цени по ономе какав је ко у истини, него по ономе како ко живи и како се ко чини да је. Тако ето и бива да свет мене многе незадовољне и несрећне у задовољне и срећне, а срећне у несрећне. Док виде коња у лепшем оделу *већ је и суд изречен* да је то срећан човек.

Није тај погрешан суд о срећи људи од малога значаја за будућност дечју. По томе се суду управљају родитељи кад се решавају на који ће рад упутити дете своје. У томе суду лежи узрок и што је у нас толика навала на државну службу. Мислећи да државна служба пружа срећу, сваĸ хита да упути дете своје тој срећи.

Сва брига родитељска и своди се на то да се сачувају деца од невоље.

б) Могу ли родитељи само имањем сачувати децу своју од невоље

Има ли на свету где места да у њему нема по којега сиромашка богаташког порекла? Није малоњих наследило од родитеља грдно имање, па су најпосле стигли ти до просјачког штапа. Пре неке године у Банату младић један наследио био спахилук, па га за годину две дана упроцастио. После, да би се хлебом хранио, погодио се Циганима свирачима да носи оне велике егеде. Родитељи тога младића умрли су мирне душе, јер су тврдо веровали да су спахилуком своје чедо сачували од сиротиње и невоље. Таких прилика није мало у свету. Овде узимамо само оне најчудније, које нас могу најбоље поучити, да човека не може само имање заклонити од невоље. Тако је пре неке године у Бечу од глади умр̀о потомак славног војсковође Валенштајна. А та је породица била једна од најбогатијих у Аустрији. Пре кратког времена у Варшави умрла је у највећој сиротињи кнегиња Масалска, кћи најбогатијег ари-

стократе у Пољској. Од глади онесвешћену нашли су је на улици.

Да почнемо тако сад рећати, шта је ко наследио и како је најпосле прошао, изишла би дебела књига од имена само оних који су у рукама имали грдно богатство, па су најпосле доживели највећу сиротињу. О обичном богатству и да не говоримо. А то нас утврђује у вери да већма бити не може, да се никојим богатством не могу сачувати деца од невоље и сиротиње. И још нас то утврђује у мишљењу, да греше родитељи кад мисле да је довољно оставити деци само доста имања. Цела истина лежи у оној народној: Ни мудру теци, ни луду остави.

Ма колико оставили, луд и пуст упропастиће све, па ће најпосле пасти у беду и у невољу. А мудар опет сам своју срећу ствара радом и ваљаним животом.

И тако једино рад и ваљан живот могу сачувати човека од невоље.

в) Шта чува човека да не падне у беду и невољу?

Нема родитеља да не жели својој деци среће. То опет значи, да нема родитеља који не жели да упути децу своју тако, како ће она бити заклоњена од беде и невоље. Тамо напред изнели смо, па се јасно види, да само имање не пружа заклона од сиромаштва, ма колико оно било велико. Нико неће тражити заштите тамо где је наћи неће. Нико неће, *а родитељи* је опет траже за децу своју.

И ако богатство није заштита од сиромаштва, јер га брзо може нестати, многи родитељи опет зато њиме хоће да заклоне децу своју од мучног живота. Чим стеку нешто имања, многи родитељи већ онда заклањају децу од рада.

Кад богатство не пружа заштите човеку од сиромаштва, онда се и од себе намеће питање: па ко пружа? Кад само богатство није прави пут, који води животу заштићеном од невоље, онда се само намеће питање: па који то пут води томе животу?

Онај пут који доводи до имања води и до заштићеног живота од невоље. Имање не ниче од себе као трава. До имања долази се радом и штедњом. За рад треба знања и умења. Знање се тече учењем, а умење навикавањем на рад. Рада нема где воље нема; штедње нема где навике за то нема. И воља се развија навикавањем. И тако се мора човек навикавати и на рад и на штедњу.

Радом се ствара. Ако се створено не сачува, ништа се стећи не може. Отуд штедња мора пратити сваки рад. Радом се ствара, штедњом се гомила, те тако постаје имање.

Ко деци својој остави само имање, а не навикне их на рад и штедњу, горе је него да их је оставио у највећој беди и сиротињи.

Не може жив човек лежати као мумија, него мора у нечему проводити време. Радну човеку пролази време у раду. Лепшег уживања нема него што га пружа рад. Ко за умор не зна, не може знати ни за сласт што пружа одмор.

Нема теже муке него проводити време са свим беспослено. Да му досада од беспослице не би досађивала, нерадин човек измишља како ће је растерати. То га пак води на велике и разне трошкове, на велика и разна расипања и пороке. Радин човек радом креци се и душевно и телесно, нерадин пак пороцима растерујући досаду руши се и душевно и телесно. Радин и ако што није имао, радом и штедњом стећи ће па ће имати, а нерадин ма колико наследио, упропастиће па најпосле неће имати ни здравља ни имања. И ето зашто смо рекли да је горе оставити деци имање, а не навикнути их на рад и штедњу, него их оставити у највећој беди и сиротињи.

Лепо народ каже: ко није кадар стећи, није ни сачувати. Ко деци мисли оставити имања, боље их не може упутити да га сачувају, него да их спреми за рад, да их навикне на штедњу, и да их учврсти у вредноћи. Тек ко се у раду зноји зна да свака пара вреди кап зноја. А ко у зноју лица свога зарађује, тешко ће расипати.

Ништа на свету не може човека боље сачувати од беде и невоље него што може вредноћа и штедња.

г) Шта је штедња и вредноћа?

Нико се није научен родио, али ни вредан ни штедљив. Као човек што се мора још у рâноме детињству постепено навикнути на ход, тако се исто мора навикавати и на рад и на штедњу. Тиме смо ето већ рекли, да је навика и штедња и вредноћа.

Оно и кад се навикну не могу сви људи једнако бити вредни и штедљиви. Али то није никакво чудо. По ономе, како смо навикли да је у свету, веће би чудо било да су сви људи у томе једнаки. Као ни сви прсти на руци што једнаки нису, тако се у природи наћи не могу никакве друге ствари са свим једнаке. Ено на дрвету колико је год лишћа, ни два са свим једнака наћи се не могу.

А смета ли то једноме човеку да буде вредан, што не може бити онолико колико други? Смета ли човеку да једе, што не може појести колико други? Није главно да се људи изједначе у раду и снази, него је главно да се изједначе у вољи за радом и штедњом. Свàк треба у томе онолико да чини, колико од све снаге може. Као у свему тако и у штедњи и вредноћи треба свàк да дотера докле год може кад се сав заложи.

Што се раније човек отпочне навикавати на што, тиме се јаче утврди у тој навици. Ко се на што навикне, тешко се после одвикава од тога. Лепо се каже: Навика је једна мука, а одвика две. Е тако ће бити и кад се деца навикну од најраније младости своје на рад, на штедњу и на вредноћу. Једанпут навикнута лако се она доцније не могу одвићи.

Нити је здраво, нити води добру, кад се заклањају деца од рада. Паметним радом крепи се човек и душевно и телесно.

Као што је лену радити, тако је тешко радљиву беспосличити. И као што је тешко распикући ште-

дети и сачувати, тако је тешко штедиши расипати и растурати.

Кад је већ све навика, онда ваља децу навикнути још у рâној младости на штедњу и на рад, јер без тога нема среће у животу.

д) Који је посао најбољи?

Нико не говори речитије ни јасније од примера. Нема тога ко не познаје по којега човека, који се подигао из ничега. Управо тих је људи у српскоме народу више него оџаковића, кад на око узмемо трговину и занате. Ко год је добро испекао посао свој било у трговини било у занату, па је био чуваран и вредан, стекао је угледа и имања.

А да ли је то тако и у државној служби? Напредује ли и у државној служби човек марљивошћу, спремом и окретношћу? Да ли и у државној служби напредује човек то све већма, што је у раду видљивији, савеснији и умешнији? Има ли кога да не би умео на то одговорити?

И да не гледамо на све друге незгоде, само то, што је државни службеник све већи бескућник, што је у раду савеснији, довољно је да нас застраши од тога посла. Ма колико послу предан био, и крај најбоље спреме и умешности, државни службеник никад не може постати онако домаћин, као на којем привредном пољу. Још кад се узме, колико се пута може државни чиновник селити, док заврши каријеру своју, онда се тек види сва невоља његова. Народ *каже: ко се трипут* сели, као да је једанпут горео.

Шта би било од првих трговаца, занатлија и других угледних привредника, да се нису одали на те послове, него да су учили школу, па да су отишли у државну службу? Многи би од њих били жалосни пенсионари, оптерећени оскудицом, а многи би којекако таворили и живели од данас до сутра.

Даровит човек, добро спремљен у струци својој, пун енергије и умешности, навикнут на штедњу и разуман живот, у државној служби никад постићи не може оно, што постиже у трговини, на занату и по осталим привредним пословима. У државној служби конкуришу најслабији умови најјачима, најнеспремнији најспремнијима, ленивци највреднијима, несавесни савеснима, најнеумешнији најумешнијима. У тој конкуренцији лошији боље пролазе. Ко се у снагу своју не узда ни у честитост, тај се ослања на неваљалство и на протекцију. Слаба се леђа лакше прегибају, те су отуд таки улизице и сплеткаши.

У државној служби најбољу снагу може заменити најгора, једно што је рад шаблонисан, те се на њега може којекако привићи и тупан какав, а друго, на штету се ту не гледа, колико на то пазе у приватним пословима. А то све даје протекцији великог маха.

Није тако у приватним пословима. Да се скупе колико је год рода и пријатеља, не могу на ноге дићи каквог завршана тупана да постане први трговац или занатлија. Окретан, спреман, неуморан и штедљив напредује ту боље од неокретног, неспретног, леног и раскошног.

Погрешно је било мерило, по којем се до сада одређивало, на коју ће се страну упутити дете. Чим се осетило да има оно и најмање дара, да је оно разумно и окретно, сматрало се, да је грехота дати га на занат или на трговину, него се упућивало на школовање и спремало за државну службу. Како се онда и могу занати и трговина унапредити, кад се отпад (шкарт) одаје на те послове. Да се човек може срећно прометати кроз живот мора бити умешан у оцењивању прилика. То пак може само човек бистрије памети.

Ако игде међу Србима су сад најповољније прилике за раднике ма које привредне гране. Међу Србима многи послови нису у српским рукама, него у туђим. То значи да ми међу нама обилно хранимо и издржавамо туђе људе, док сами оскудевамо. Још од наших растурују се многи по свету, пандурећи и измећарећи другоме за мрвице што падну са стола туђинскога. Док наше даровитије људе једне убија канцеларијска прашина, друге досада пенсионарског живота, а и једне и друге оскудица, дотле се туђинци богате међу нама.

Као што се види није тешко увидети, да је бољи посао привредни него што је државна служба. Сад би дошло на ред да се види од привредних послова који је најбољи. Одмах без устезања и увијања да кажемо, да сваки привредни посао води срећи.

Нема рада који би се могао унапредити сам од себе. Све зависи од човека. И најнезнатнији посао *кад дође у руке* умешне, развије се и прошири, да

наткрили послове дотле и много јаче. А опет има доста примера, да пропадају и најјаче радње, кад падну у невеште и нехатне руке.

Како може и најнезнатнији посао умешан човек да претвори у извор богатства, ево једнога лепог примера. Нема човека да није наишао, идући улицом, на парче гвожђа, лима, хартије, клинац, какву крпу и већ чега ти ту нема од ђубрета и отпадака. Видећи то, једноме је Енглезу пало на памет, да се ода на нов посао. Почео је он по улицама купити све што нађе, па је онда нашао, где се од тога може што продати. И тај ђубретарски рад развио је тај Енглез толико да је постао богат човек. Пре кратког времена умр̈о је, а након себе оставио је имање од преко 150 хиљада.

Кад се ето може стећи купећи ђубре улицом, а да шта се може учинити од других радова? Ма колико се мучили, не можемо ни по чему издвојити ни један посао, за који бисмо могли рећи да је најгори. Сваки посао има своје вредности, и сваки се посао може усавршити и унапредити да буде велики, а може и највећи пасти да буде мали. Какав ће који посао бити зависи од онога који га ради.

Сваки посао може бити први кад му се преда радник целим срцем својим и свом душом својом. А што већи посао, то све веће задовољство за онога који га ради, а тиме и све већа срећа.

ђ) Како ће наћи најбоље место кад ко хоће да изучи какав посао?

Нема заната да није добар, само кад га човек добро испече, кад је довољно окретан, и кад га ради од свег срца. Човек не може сам од себе добро испећи посао, него ваља да има што бољега мајстора за учитеља.

Да би човек напредовао у животу, није довољно да само добро разумева свој посао. Ко се не држи реда у послу томе се посао заплеће, што му наноси штете. Реду се пак човек може научити само у добра мајстора.

И крај добро испеченога посла, и крај реда у послу опет се напредовати не може, док се нема окретности у раду и у прометању. Добро ваља знати где и кад треба што купити, а тако и продати. И томе се човек може научити само у добра мајстора.

И све онакав да је човек радник, каквога поменусмо, опет напредовати не може док му у кући реда нема. Кућа без реда и штедње, продерана врећа. Ко врећу продерану напуни, тај ће напунити и подићи и кућу без реда. А кућном се реду може научити само у добра домаћина.

Али млађи нема само да научи какав радин и домаћин да буде, него и какав грађанин. А и томе се може само научити у добра старешине.

Млађи има од свога старешине да научи, да је окретан, спреман и умешан радин, штедљив и уредан домаћин, и примеран грађанин. Али ни с тим

још нисмо исцрпли све што има млађи да научи у кући у којој је.

Ни са животињом не поступа се данас немилосрдно и нечовечно. Није човек ко ружно поступа с онима који му добра чине. А већ ко му може више добра чинити, него онај ко му послује у кући и привређује. Зато према свима млађима старешина треба да је човечан. Човечношћу стиче он љубав у млађих, те му они раде и с више воље и с више пажње. А ни томе се не може човек научити у другој него у кући добра домаћина.

Давно је казано да се маторо дрвеће не калами. Тако се ни стари људи не повијају лако према времену. Што је некад научио тога се стар човек држи, не водећи бриге одговара ли то ономе времену. А омладина мора да иде за временом. Новоме времену и новој науци пре ће се човек научити од нових људи, што значи од млађих, него ли од стараца.

Ето и то, што смо до сада наређали, доста је да се види, како није лако наћи младићу згодно место, где ће научити какав посао. Нема ту да се учи само занату, него има и да се научи, какав треба да је он као човек, као домаћин, као грађанин као старешина и као учитељ. Може ли знати ко, где има тако згодних мајстора, трговаца и других привредника којима бисмо могли мирне душе предати дете своје на учење?

Широк је свет. У томе широком свету има доста добрих и примерних људи, само они не живе на једноме месту, него су растурени. Није лако

пронаћи, где који од тих добрих људи живи. И ако лако није, опет су се људи промучили па су их пронашли. И тим тако добрим људима предају се деца на изучавање заната, трговине и друге радиности. Та деца и после стоје под непрекидним надзором, и она и оне старешине. Пази се да се зна и како се деца владају, и како им је у оној кући. Нема родитеља да води тако бригу о деци, да се она изведу на пут што боље, као што воде ти људи.

Па ко је тај што тако родитељски води бригу о деци, која су смештена по разним пословима? Ко је тај што тако вољно и несебично помаже да се у привређивању спреме што више примерних радника? Ко је тај што не жали ни труда ни трошка, само да би истински унапредио привреду у српскоме народу?

То је *Привредно Одељење* Београдске Трговачке Омладине у Београду, и *Привредник* у Загребу. Та друштва бригу воде, да би се што одабранија деца сместила у што одабраније куће, те да се што боље спреме за ваљане раднике. Ти тако добро упућени радници после ће бити примерни учитељи оне околине, куд стигну и где буду живели. На тај ће се начин привреда у нас Срба покренути, заталасати и развити до великога полета. Али та привреда и радиност не само да ће се тим путем развити, него ће и остати у нашим српским рукама.

Јевреји данас светом дрмају и без војске, и без *топова,* и без величине у броју. Нема их више него

колико је нас свега Срба. Сила им једино лежи у капиталу, до којег су дошли окретношћу својом и штедњом, а то је привређивањем. И на њих ваља да се угледамо.

Кад је привреда толика сила, кад се човек добро спреми за њу, онда ваља и ми да се спремамо од свег срца. У овој туђинској најезди српски се народ може спасти од пропасти једино ако се привредно унапреди.

Привреду могу унапредити само ваљани привредници. А за ваљане привреднике могу се спремити само ваљана деца.

20. Ко нам чини највише зла?

Главни управник казнених завода у Италији нашао је пре неке године: да Италија годишње троши на злочинце више стотина милијуна динара. Страхота много! Јесте много, па опет није ушла у тај рачун сва штета. Где је само оно што се човек узнемири кад га зликовци покраду, и он, и родбина, и сви познаници, те прекину рад и дангубе! Па где је оно што ти зликовци поубијају годишње 4000 људи! Прави рат у мирно доба, где гину бољи а остају гори.

А да ли само Италија толико троши на злочинце? Ако друге државе не троше више, мање зацело не троше. Кад бисмо све срачунали, не верујем да у томе не бисмо однели победу ми, разуме се у размери према величини наше државе. Али да ли нам је сва штета од злочинаца? И да ли нам је та штета највећа? Да видимо.

Лети, кад је пољски рад у јеку, колика је надница? Рад је онда најскупљи. И ето у те дане наш свет има заветних дана кад не ради цела кућа, а има их кад не ради цело село. По динар да је надница па се ту губи на сваку хиљаду радника по хиљада динара. А тек колики је губитак кад се на цело село узме права вредност наднице! И колики је губитак за сва села у Србији! Поред тога губитка у новцу губитак је и у вери, јер је грехота празновати дане које црква наша није одредила да се празнују. Али да ли је то једини губитак нашега народа? Није то једини, ево још један.

Ратарски посао није што је занатлијски или други који. Занатлија може радити свој посао кад год хоће, јер му он није везан за једно доба године. Није такав ратарски посао. Не може ратар жети кад му падне на памет, него кад је томе време. Па не само за доба године, него је ратарски посао везан и за дане. Не пожње ли оних дана кад је жито за жетву дозрело, ратар је у великој штети. И у то доба жетвено сеоске су механе пуне света. И у саме радне дане хитају радници с њиве кући још за дана, само да би стигли у механу. И ту губе они не само у времену, него и у жетви. Што год се доцније жито коси, све се мање кући носи, и све лакше зрно. Теже зрно, кад се позно коси, истресе ветар, па тице, и најпосле жетелац. Кад се метне на рачун, у радне дане шта се времена изгуби по сеоским механама, и колико се уз то на њиви штетује, могло би се лако наћи да та штета ни у колико

није мања од оне што нам чине злочинци. Али ни то није сва штета. Ево још једне.

У кући је свадба, радост. И треба да је радост, јер се доводи радник у кућу. А у сељачкој кући један радник више није мала добит. Па и та радост искреће се на жалост. Што се о свадби поједе и попије, довољно је да пољуља кућу. И место да појача кућу, млада која се доводи у њу пољуља је, толико се потроши за све време од просидбе па до венчања. А штета је та још у толико већа, што се новац већином узајмљује. А зајам је за сељака удица, на коју га невоља мами. Кад се ко жени, место сви добри људи и пријатељи да прискоче да му помогну утврдити огњиште, а оно се скупе и звани и незвани па му поруше и оно мало што га има. А да од куће не остане ни камена, ономе придружују се још и други пороци. Весеље и жалост такмаче се које ће више штете нанети кући. По трошку ни дања није друго што него свадба.

И тако не зна се кад сељак већма страда: да ли кад му је у кући весеље, или кад је жалост. Без рачуна се једе, пије и троши о свадби, а исто тако и о дани. А јесмо ли тиме већ дошли до краја, ређајући штете што човек сам себи чини? Нису то мале штете што смо их досад нанизали. Довољне су већ оне да упропасте човека. А тек како мора бити кући, кад уз те штете дођу још и многе друге.

Није мала штета што је има човек, кад он сам убија цену својој роби. А зар има на свету тако лудог човека да сам убија цену својој роби? Нё да

има једнога него их је много и премного. Ето заиђите којом хоћете страном нашега света, па погледајте, какво је оно што наш свет износи на продају. Ма шта да продаје наш свет гледа да прода више ђубрета него онога што се купује. А ђубре неће нико да купи, сем ако је испод сваке цене. И онда може се мислити колика је штета за сваку кућу, кад мора да продаје робу испод цене, јер није чиста. И тек колика је штета за цео народ наш.

Али ни с том штетом нисмо дошли до краја у низу штêтâ што човек сам себи чини. Није мања од те штете ни она, коју човек себи чини живећи без сваког рачуна. Лен да хвата рачун своме трошку, многи троши, док има, онако у ветар. Многи оскудевају у ономе што је човеку најпрече, а немилице троше на пиће, духан, весеља, и већ на све оно без чега човек може лепо живети.

И да не идемо даље, доста су и ове, што смо их до сада изређали, па да се види, како је велики број штêтâ што их човек сам себи чини. А по томе се види да је човек сам себи највећи злотвор. И ето да нам зликовци толика зла не чине, колика чинимо сами себи. Кад бисмо све те штете у нашој земљи сабрали, изнело би то милијунима динара.

Велико и највеће зло потиче од нас самих. А кад зло долази од нас, онда га једино ми можемо и лечити. А једино га лечити можемо разумним радом, и мудрим животом. А и на једно и на друго ваља човек да се навикава. Да се пак човек тога пута у животу дати, ваља да изоштри вољу своју, да му је она чврста.

Ми ето пружисмо прст на онога који нам чини највише зла, а и на лек, како ће се излечити, да више то не чини.

21. Како људи ките невољу да би се чинила лепа

Од како је света и века људи не живе једнако. Увек је било да једни живе паметније а други луђе. Који живе паметније ти живе лакше; који живе луђе ти живе теже, чемерније. Али нити је било нити може бити да човек све лудо ради а оно све паметно да му испада за руком.

Не може се казати да невоља човеку сама долази. Обично је човек мами и дочекује на најлепши начин.

Није мало њих којима није право да их свет гледа онаке какви су, него би хтели да важе много више. И ето таки људи већ су као поручени за невољу. Док невољу не довуку у кућу, ти се неће смирити. Да би се пред светом показали, размећу се они и троше много и много више него што би се могло, те тако падају у дуг. А што је дуг већи и невоља се у тој кући све боље утврђује.

Људи разметљиви желе да упадају свакоме у очи. А ништа човеку не упада тако лепо у очи као драгоцен накит, па још златан.

Зар људи једнога места не знају шта ко може? Како не би знали, али опет многи чисто не верују својим очима.

Зна се да неко не може купити што док не узајми. А свет, гледајући у купљену ствар, говори: „А ђаво би га знао, да нема ваљда не би ни купио!“ И да би се мислило, да она може, многа распикућа узајмљује па купује што није за њу. А свет већ има прилике да види, како се такима продаје и кров с главе.

Никад није било толико задуженог света као данас што је. Али никад није било ни толикога сјаја ни накита. Свет је прећје простије живео, а и с мање муке. Мање муке а више задовољства. Онда су биле и невоље мале, тако мале да су се могле покрити малим дукатима па да се не виде. И која је онда обесила неколико малих дуката, већ је могла мислити да испод њих неће моћи свет спазити невоље, те ће држати да се њој то може.

Кад човек напусти прави пут па удари странпутицом, ништа лакше него да поломи кола. Тако и кад човек напусти мудрост па пође за лудошћу, ништа лакше него да пропадне. Мала се невоља кити малим дукатима, јер они могу да је покрију. Али кад од мале порасте велика, онда се она не може покрити обичним малим дукатима, него се морају ковати нарочити, већи. У почетку је могао и по један велики покрити невољу, али доцније зинула она толико, да је морао човек захватити пуну прегршт да јој запуши уста. И кад која истури читав низ великих дуката, онда већ мисли да се од невоље не може видети баш ни крајичак. Најпосле поста и тај накит обичан и познат, да се по њему

могло судити како је коме у кући. Ко је год имао какву невољу, почео ју је китити великим дукатима да је не познаду. А баш по томе је свет онда и знао како је коме око срца.

Кад је невоља већ дозлогрдила, није се више могла китити ни покривати ни великим ни малим дукатима, већ је ваљало наћи што ново. И нашло се. Нађоше људи златне ланце, какве нико није носио до тога времена. После тога већ сам ће Бог знати шта ће још људи измислити један другог да варају. А нема луђе преваре него та што је. И да га преварим, свој ће ме свет најпосле познати ко сам, те онда тек бруке велике. А пред туђим светом шта ми вреди шепирити се?

Што каже она пословица: Кад се додаје, мање бива; кад се одузима, веће бива. Баш вам је така и невоља. Што се она накитима више претрпава, место да је мања, она је све већа; а што се од тога накита више узима и улаже у рад, место да је већа, она је све мања.

Само будале могу китити невољу, да им се чини лепа. Паметан свет неће претрпавати невољу накитима, да би је сакрио, него ће гледати да је радом и трудом, а највише штедњом, отпрати далеко — далеко од себе и од свога дома.

22. Куд води рад а куд нерад

а) Нерадници

Енглески краљ Едвард I имао је сина једног, који се звао гроф од Кента. Потомци тога краље-

вића дотерали су дотле, да је један био месар, а други порезник. А то се нису они срозали с онога великог господства што су били радни и честити, већ што су леновали и бадавадисали. Нерад води пропасти. Ко не ради томе је досадно живети. Не може човек умрети од досаде. Кад не растерује досаду радом он мора онда другим чиме. И онда се измишља свакојака забава, којом ће бадавација растерати досаду. Ту су онда пијанке, теревенке, картање и многи други греси. Тако растеривање досаде скупо је и прескупо. А најскупље је још и у томе, што човек сем новца губи још и здравље своје. Ко год се ода на нерад, тај се одмах ода и на расипање имања свога. А кад се отпочне расипати, онда и царски синови дочекају да иду у прошњу. Ено навели смо потомке краљевића, како су изгубили велико господство, па сишли доле међу са свим обичне људе. Али није то само један или два примера, него их има толико да би се могле и књиге саставити. Ево баш да изнесемо још који пример.

Била краљевска породица која се звала Анжу. А био опет принц енглески који се као војвода звао Клеренс. Потомак те две куће затекао се једнога дана као крпа обућар. Није ни толико имао да шије нову обућу, него је крпио стару. Краљ Едвард III имао је сина војводу. Потомак тога краљевића дочекао је да буде црквењак у Лондону у цркви Св. Ђурђа. У Енглеској је био први великаш гроф Симон од Монфора. Син његов дочекао је да буде у Лон-

дону сарач. Мало је времена прошло, како је под земљом копао угаљ потомак грофова од Перте. Један од грофова, гроф Краферд, спао је на то да носи малтер, кад се где што зида. У Енглеској је живео човек који се звао Кромвел. Тај Кромвел био је силнији од краљева. И његови потомци помрли су у крајњој сиротињи.

У Аустријскоме Царству некада је био један од првих богатуна гроф Валенштајн. Ту пре неке године његов се потомак убио у Бечу, јер није имао шта да једе. А убио се, јер се у младости научио трошити, а није се научио радити, те кад неста новца наслеђеног, неста и хлеба, јер га није умео зарадити.

По Италији има потомака краљевских који су данас пандури. Тп сви нису испропадали у раду него у нераду.

Свака леност води раскошу, а где се растура, и да је бунар, исцрпе се. Кад се не штеди и не ради, онда пропадају и царски синови. Ено види се, како ни највећи богатуни не могу да заштите потомке своје од невоље и глади, кад им у наслеђе остављају само имање, а не навикавају их на рад и на штедњу. Један велики богаташ енглески наредио је да му се метне на гроб овај натпис: Моје богатство није било у величини имања мога, него у незнатним потребама мојим.

И најбогатији човек сиромашан је кад троши више него што би могао. Не гледа се колико ко има, него колико ко троши. Ма колико имао, ако коме претиче од зараде, богат је.

б) Радници

Видели смо како с нерада пропадају деца и највећих богаташа па и она краљевске крви. А сад да видимо докле човека може подићи рад.

Нема места где нема данас богаташа који су се подигли из ничега. Као нерадни и раскошни што пропадају, тако се вредни и штедљиви подижу. Није то тако само у нас, већ је то тако широм света; као што смо видели да су у Енглеској с нерада испропадали потомци и краљевских породица, тако су се тамо радом и штедњом подигли други и од сиротиње.

Данашња велика госпоштина, што се зове племство у Енглеској, не потиче из старина, него је нова, и потиче из народа, од радника. Међу онима који су одскора засновали племства у Енглеској има их трговаца, платнара, апотекара, кројача. Херцешку кућу од Лидса засновао је платнар, а херцешку Нортембеленд апотекар.

Ево само да испричамо како је добила племство чувена кућа Фоле.

За време краља Карла I живео је у Енглеској један сиромашак. У томе крају много се радило с гвожђем. И сиромашак тај дâ свога сина да изучи како се праве ексери. Маломе Рикарду, тако се звао дечко, не допадне се како ту праве ексере неуко. Види он како се из Шведске јефтинији доносе, те отуд закључи, да морају тамо правити умешније. И једнога дана нестане нашег Рикарда. Нема га на послу, нема га код куће, па га нема ни у месту.

Нико ни слутити није могао где је он, па га није могао ни наћи. А Рикард је чврсто наумио да отиде у Шведску, те тамо што боље да научи правити ексере. Да би могао прећи преко мора у Шведску, најми се он на лађи за радника. Кад је стигао у Шведску, а он тамо шта већ није радио, само да се што боље упозна с радницима који праве ексере. И свирао им, и певао им, само да их што већма одобровољи и за себе придобије, те да га што боље поуче, и да му покажу све што знаду. Кад је већ мислио да зна све што му треба, а он запе те хајд' натраг у Енглеску. Кад је кући дошао, одмах се нађе богатих људи који му дадоше капитала, да удеси машине како зна он сад. Кад је било све готово, и кад је ваљало отпочети рад, а оно машине не иду као што треба. Окрени овамо, окрени онамо, али бадава, не иде па не иде. Кад једнога јутра а нашег Рикарда опет нестаде. И сви помислише да је утекао што се осрамотио. Али он опет право па у Шведску. Није га мало муке стало док је тамо стигао. Чим је у Шведску стигао, а он право па на своје старо место. Ту га једва дочекаше, и не слутећи да је он дошао тек само колико му треба да притврди своје знање и умење. Кад је похватао све мајсторије што су му требале у томе послу, а тек њега једнога лепог дана опет нестаде. Може се мислити, како су се сви изненадили у његову месту у Енглеској, кад ти он тек једнога дана бану однекуда. Како дође, а он право оним машинама. Сад удеси он њих да не може боље бити. И од тога

дана прочу се рад његов толико да је подигао и себе и оно место. За те заслуге даровао је краљ Карло II племство његовој кући.

Много је људи почело од ничега, па су великим трудом и радом дотерали на велико. Ево још примера.

У Америци је живео пушкар Фипс, који је од 26-оро деце имао 21 сина. С толико деце није лако изаћи на крај. Не може све упутити на најбоље послове, него шта на кога падне. И тако сина Вилимана дâ да буде чобанин. Вилиман виде да ту не може далеко дотерати, него науми да изучи занат како се праве лађе. Уз занат самоучки је учио читати и писати кад год би био доколан. Кад је занат изучио, а он ти за оно мало скрпљена новца начини лађу и оде на море да тргује грађом. Ту је трговину терао он једно десетак година. У то време чује он да се једна шпанска лађа удавила, те науми извлачити оне ствари из мора што су тамо потонуле. Тога ради узме он собом још два-три друга, те отиде тамо. Мучећи се извади он из мора прилично ствари. У то чује он да се још пре 50 година удавила једна лађа с много богатства. Он науми извући и те ствари. Али то већ није могао сам, него крене у Енглеску да тражи помоћи. Ту је свет за њега већ био дознао како је вешт да диже из мора потонуле ствари. У оно је време у Енглеској био краљ Карло II. Тај му краљ дâ лађу с 18 топова и на 60 људи којима ће он заповедати. И тако се он крене на пут. [illegible] *стигне* на место, а оно од лађе ни трага ни

гласа. За педесет година утрo се сваки траг од ње. И сад отпоче он истраживати из дана у дан. Недеља за недељом долази и пролази, а старешина лађе Вилиман нити лађу да нађе нити престаје тражити. Она војска док је чекала и трпела, па се најпосле побунила. Неће више да чека него хоће натраг кући. Вилиман кад виде шта је, а он ти напуни топове, напери тамо где је јело, и запрети да ће пуцати ако се ко примакне онамо. Војници кад видеше да могу скапати од глади, а они се предадоше и покорише. Тако отпоче он наново радити. Али пре него што је и могао успети у послу, морао се вратити у Енглеску да оправи лађу. И ако се Енглезима допао начин његова рада, опет му нису дали помоћи за даљи рад. Тако је прошло више година у нераду. Али Вилиман не изгуби ни наде ни воље за радом. Мучио се и сиромашки је живео, али мировао није, него је непрекидно наваљивао, да га помогну у предузећу његову. Најпосле дође опет до новца, и он се крену на пут. Ту су га сад опет чекале грдне муке. Окупио је око себе и гњураче који су вични да роне дубоко у море. Недељама се радило и ништа да се постигне. Али Вилиман никако да попусти од своје воље. Најпосле једнога дана види један од радника много топова доле на дну, а други изнесе горе над воду руду сребра. Може се мислити како је Вилиману Фипсу срце заиграло од радости кад је то видео. И за неколико дана на томе месту извукоше гњурачи из мора ствáрй у вредности од преко седам милијуна динара. С

тим благом врати се он у Енглеску. И ту доби он од онога извученог блага на пола милијуна динара. Још му краљ уз то подари и племство што се показао толико издржљив на муци и истрајан у вредноћи.

Кад се видело колико је Вилиман вредан на послу, и како се не да збунити ни од какве невоље, него се јуначки држи, онда му поверише и да управља земљама које су под Енглеском.

И ето и ту видимо докле може да дотера вредан човек. Вилиман Фипс није могао седети скрштених руку па да га вежеш. На којој се год страни света нађе, не кука он на злу судбину, већ одмах засуче рукаве па се баци на посао. А већ посао га онда носи све већем и већем успеху, а то је, све већој и већој срећи. А да ли само Вилиману Фипсу помаже окретност и истрајност у послу. Не помаже само њему него свакоме ко је такав. Ево само да вам испричамо још о некојим вредним и чуварним људима.

Био један сиромах радник који се звао Лука дела Робија. Толико је био убог да није имао топле пећи, него је замотавао ноге у крпе и турао у котарицу, да му не би промрзле. И крај свега тога није он очајавао, него је неуморно радио и дању и ноћу. Дању је радио занат — а био вајар — а ноћу је измишљао, како би се могао удесити глеђ на земљаном посуђу. А дотле људи нису још умели правити глеђ. И њему испаде за руком да начини колико толико добар глеђ, те му мука не оста узалуд. И још је једно добро дело учинио, што је подстакао *другога човека,* да измисли још бољи глеђ. Тај је

човек био по имену Палиси, а ево какав је и он био, и шта је све радио.

Палиси је био од врло сиромашних родитеља. Учио је нешто мало читати и писати, и онда сликати по стаклу. Кад му је било 18 година, баци ти он торбицу на леђа, дохвати палицу у шаку, па ти пође у свет да тражи где ће кору хлеба заслужити. Кад год му се дала прилика читао је и писао, да не би остао слеп код очију. Тако је провео он десет година на туђем послу. Кад једном приликом дође му до руку пехар какав није видео. Пехар тај беше глеђеисан, а донесен је из Италије. Лако може бити да је то био пехар, какве је правио Робија. И Палису сад обузе воља и он тако што да начини. И сад се он поче мучити тражећи начин, како ће испећи посуђе с глеђем. Мучио се и мучио, пекао је земљано посуђе већ како је год знао, али никако да му испадне за руком оно што хоће. И колико се год мучио и злопатио, никако да малакше и да падне у очајање, већ је радио и радио, мислећи да му најпосле мора испасти посао за руком. Тако се он није мучио месецима, већ годинама. Од уста је својих откидао па је трошио на пробе. Кад већ није имао за што да купи огрева, он је онда ишао далеко и далеко, да тражи циглане, и да своје посуђе метне ту у ватру, а пре тога је посипао разним прашком, да би се створио глеђ. Најпосле покуша да пече своје посуђе у пећи где се топи стакло. Ту му се већ показа нешто глеђа, али не онаквог какав би требао да буде. И од тога времена прође још две

године његових мука и патње, а никако да нађе што је тражио. И мучи се и троши, а никако да добије прави глеђ. Најпосле нестане му рада, па и наднице. За последњи новац купи он земљаног посуђа, поспе га прашком и онда га стрпа у пећ за стакло. Било је ту на 300 комада. И од свега тога само се на једноме комаду ухватио глеђ. Њему би и то доста да види, да од тога посла може бити нешто, само ако се потруди још више. И сад он засука рукаве па стаде сам правити једну пећ близу свога стана. Градећи ту пећ сам је собом вукао цигле, правио малтер, зидао и све радио што се морало радити у томе послу. Кад је пећ била готова, он је заложи и метну у њу земљано комађе спремљено како је мислио да треба спремити. И тако је ложио пећ тај цео дан, па ништа да добије; и настави ложити ту целу ноћ, па ништа; и тако настави ложити дању ноћу док се не наврши шест дана и шест ноћи. За све то време неуморно је он стражарио и ложио, и пекао ону земљу, па никако да добије глеђ. Најпосле поче сумњати да ће онај материјал бити добар. И сад отпоче он спремати други материјал. На томе је радио једно две-три недеље. Кад је био и тај материјал готов, он га стрпа у пећ, па почне онако исто ложити, као оно пре што је радио. Мало времена потрајало а њему поче нестајати горива. Шта ће куд ће него дохвати ограду која је била око врта, па с њоме у пећ. Боље да нестане и ограде, него да му пропадне покушај. *Али ни то нѣ би доста.* Куд ће, шта ће, кад оста

само дрвенарија по кући. Кад друго што нема дај и то на ватру. Тек не може сад стати на пô пута. И он поче по кући ломити сто и крхати столице па с тим у пећ. Може се мислити како су се по кући запрепастили, кад видеше шта ради. Жена и деца ударише у писку, мислећи да је полудео. Али он никако не даваше да се утиша ватра. Најпосле поче чупати и патос па поче бацати на ватру. И на један мах засја му се лице од неописане радости, јер по судовима показа се глеђ. Онако малаксао и прљав, јер је дан-ноћ радио, осети да му се живот повратио, јер му нѐ бй̂ мука узалуд.

Е кад је сад тако лепо нашао што је тражио, ваљало је отпочети рад. А рад се отпочети не може без новаца. А он ни парице у рукама нема. Најпосле крчмар један, видећи његову толику вредноћу и поштење, смилује се и на њега и на породицу му, па му дâ на веру стан и јело. Али шта ћемо без надничара, кад се без њих не може отпочети рад? И сад му не оста друго, него да прода са себе одело, па да га заложи у рад. Грехота је, мислио је он, са себе скидати, продавати па појести и попити, а није заложити у рад. Што је добио новаца за одело, набавио је што му треба, те отпочео опет рад. Али још се посуђе није ни испекло како ваља, а пећ препукла, те му поквари посао. Нађоше се људи, којима је у вољи било да купе и тако посуђе, али он ни да чује. Неће он да продаје ма шта, те да изађе на глас као рђав мајстор. И полупа сву ону недоношчад.

Толико је Палиси сиромах био да није могао ни покрити пећ, него је, радећи око ње, морао стајати на ветру и зими. Може се мислити како га је свет гледао онако гладна, изнемогла и прозебла. Једни му се људи ругали и исмевали, а други се чудили његовој издржљивости и вредноћи. А Палиси, враћајући се кући с рада, од умора једва би се вукао. Бивало је често да је до голе душе мокар и да посрће што је изнемогао. Просто је изгледао као очајник.

Десет је година Палиси муку мучио док је пронашао глеђ, а требало му је још осам после тога док је дотерао посао како ваља. Није губио воље ни наде кад је видео да је у чему погрешио, већ му је свака погрешка била учитељица. Кад у чему погреши, он после добро отвора очи да не погреши у томе опет. Поправљајући се у погрешкама он се у послу дотеривао и све већма напредовао, да је постао лончар да га таког није било. А види се колико је муке видео, док је испекао занат што може бити боље. И кад се са свим у занату дотерао, да је могао лепо и мирно живети, он опет није мировао, него је и даље истраживао и мислио, шта би могао наћи још боље. Најпосле је пронашао да шара посуђе онако, каквих се шара нађе у природи. Ни данас не може човек начинити ништа лепше него што је он правио. Ствари што су од његове руке данас се продају по цену да не може већа бити, тако су лепе и ванредне.

После је Палиси у томе послу упутио и два сина своја, који су га својски потпомогли у раду.

И он није само неуморно радио и честито живео, него је и друге поучавао како им ваља живети. А поучавао је и делом, и речима, па и писмом. Тиме је након себе оставио тако светлу успомену, да ево и ми о њему пишемо и говоримо, поучавајући се доброме животу.

Сад бисмо могли стати па утврдити: да без муке нема науке, да без науке не може се успети у послу, а коме не иде посао од руке, тај не може ни живети од њега. Али што више примера, све јачег доказа и све веће поуке. Ево још једне лепе прилике за добру поуку.

Пре једно двеста година порцулану је цена била што и злату. Код нас у Европи нису ни умели да праве порцулан, него су га доносили чак одонуд из Царства Китајског. И онда колико је на теразијама на једној страни тежио порцулан, толико се на другу метало злата, и то му је цена била. А у оно време људи су се много мучили да пронађу како ће претварати бакар, гвожђе и друге обичне метале у злато. Један човек помисли: А што ћу ја претварати гвожђе у злато, кад то не може ни бити, кад је мени боље да потражим нешто, што ће имати исту цену што и злато. А као што смо видели, исту је цену са златом имао порцулан. Тај човек био је Бетгер. Он се годинама мучио да пронађе како се прави порцулан. Китајци су од давнина знали да праве порцулан, али ту тајну нису хтели никоме да одаду. Као оно Палиси док је пронашао глеђ, тако се много

мучио Бетгер док је пронашао порцулан и дотерао га да се лепо може употребити.

Парну машину дотерао је и подесио да ради човек један по имену Уат. Било је људи који су знали много више од њега, али је он све њих превазишао вреднођом и издржљивошћу у раду. Што му је до руку дошло гледао је да проучи, и, ако се може, да дотера. Био је сиромах, те је морао за себе и за своју породицу зарађивати кору хлеба, па тек, што му је времена од тога преостајало, могао је трошити на своје учење и на истраживање. Да би могао породицу издржавати прихватао се носла какав му до руку дође. Главно је да никад није био беспослен. Тако је правио виолине, флауте, надгледао оправку канала, и већ какав би му се посао пружио. А уз то је премишљао и мучио се да удеси парну машину. Тридесет година неуморно се мучио, док је пронашао што је хтео, док није пронашао како ће се пара упрегнути да нам ради место нас.

Да се нанижу сва имена оних људи у широкоме свету, који су се из прашине подигли до великога положаја, испала би дебела књига. Али не подижу се људи трудом и штедњом само у далекоме свету, него и у нас. Управо бисмо могли рећи: нигде више него у нас. Ето по Београду, први и најугледнији људи што су, детињство су провели у највећој оскудици, а данас живе у највећем изобиљу. (А тешко ономе, ко детињство проведе у изобиљу, па после живи у оскудици). Већина од њих као деца дошла је у Београд ноцепана и у опанцима. И није

се то прошло кроз мале муке и мали труд, док се није дошло до имања и до угледа. Коме још није познато, како је у тешкој оскудици у почетку живео Мајор-Миша? А до каквог је богатства и угледа најпосле дошао. Па ко још не зна за Коларца и његов живот, и за Дим. Стаменковића. И они и толики други вредно су живели и часно умрли. Часно су умрли јер не заборавише свој народ, него оставише завештање да се у народу крепи и шири напредак и просвећивање на свима пољима.

Не подижу се само они који дођу у Београд. Нема ни једнога места да се не може наћи пуно људи који су се трудом и радом подигли и постали виђени људи. А тако исто у сваком месту има их који су били нешто и који су имали доста у рукама да су могли лепо живети, па су нерадом и трошењем пропали те дошли до просјачког штапа.

Не подиже посао човека него човек подиже посао. Оно је јунак што мали и ситан посао створи да буде велики. Није никаква дика затећи се у великоме послу, него својим трудом и радом од ситног посла створити крупан.

Видели смо тамо напред како богаташки синови иду у просјаке кад се ослоне једино на богатство своје а не ослоне се на рад и на разуман трошак. Што човек наследи пре га може упропастити него што га може подићи. Кад се човек на своју рођену снагу ослони, онда само може бити сигуран да неће до смрти пропасти. Тешко ономе ко се не узда у се и у своје кљусе.

Добро се рекло да је леност сестра раскоши. Треба да се стиди ко год не ради и не штеди, јер то води пропасти и царску децу. Ма колико блага неко да има, кад га видите да ништа не ради, а да много троши, већ можете знати да је невоља пружила руку да га дохвати.

23. Злотвори човечји

Лепо би човек могао живети на овоме свету, само да му није злотвора и крвника. Од њих он мира нема, те ни срећна живота. А већег крвника човек имати не може него што је леност. Она не да човеку да што научи, а ко ништа не зна пропасти мора па да има блага колико на глави косе. Зар је мало богаташа пропало с лености? Око леног човека, ако има у рукама што, окупе се варалице као око стрви вране, те га до голе душе очерупају. Па онда лен човек троши за десет вредних, јер, мрзећи га радити, плаћа за све. И зар мало људи гладују, јер их мрзи зарадити. Радом се растерује досада а тече пријатност коју човек осећа у одмарању. А у лености мучи се човек од досаде. Ништа човеку тако тешко не пада као досада. А веће досаде нема него што је човек осети у лености. Зато се и каже: нема веће болести од лености. У лености човеку се ништа не мили, па ни живот. Леност загорчава човеку живот да не може већма бити. А ко нам живот загорчава, не може нам друго што бити него злотвор и крвник. И тако је човеку леност највећи злотвор и крвник.

Други је човеку злотвор над злотворима завист. Ни завист не да човеку мира, него разгриза и мучи душу његову. Кажу да нема већих мука него кад навале на човека мрави па га штипућу свуд по телу. Још је већа мука кад тако почне клати и штипутати завист душу човечју. Кад човеком овлада завист, онда он више среће нема, па био богат или сиромах, био прост или учен. А шта може помоћи и највеће благо на свету, па и царска круна, ако је душа узнемирена патњом и мукама. А од кога нам долазе патње и муке не може нам друго што бити него велики злотвор и крвник. И тако је човеку завист велики злотвор и крвник. Она је човеку велики злотвор и крвник већ и зато што га може навести и на зло дело. Није мало њих који су, завидећи другима, чинили пакосна дела. Није мало њих који, завидећи, оговарају друге, пакосте и чине свака зла. А ко зло чини нека се добру не нада. И тако завист крвнички вуче човека на свако зло.

Па је човеку злотвор и расинање, распикућство. Нема блага које се неће расточити кад се не чува, него се расипа у ветар. А у ветар расипа ко троши и на оно без чега би могао бити. Распикућа се спрема за оскудан и невољан живот. Ко нас пак увлачи у оскудицу и невољу не може нам друго што бити него велики злотвор и крвник. И тако и расипање нам је злотвор и крвник.

Дуг је зао друг, јер води човека беди. А задужује се човек кад троши више него што има. Није све једно дȳг и дȳг. Друго је дȳг кад се човек за-

дужи да би појео боље него што може, или да се одене боље него што може, или да се провесели, а са свим друго кад се човек задужи да би појачао рад. Јело не може дуг вратити, јер га више нема; одело не може дуг вратити, јер се поцепа и нестане га. Тако у ветар ôдê и што се потроши на весеље. Што се пак уложи у рад, од зараде се враћа. И тако не можемо рећи да је свако задуживање злотвор човеку, већ само непаметно. Ко више троши него што зарађује — расипа, распикућа је, и мора се задуживати. Ко се задужује тај гомила бриге и непријатности у животу. А бриге и непријатности муче душу човечју и не дају јој мира. Зато ни задуживање не може друго што бити човеку него злотвор и крвник.

Човек на свету нема само злотвора већ има и пријатеља, има и добротвора, има и спаситеља. Пријатељ је и добротвор човеку ко га спасава од злотвора. Колико човек има злотвора, толико има и добротвора, толико има и спаситеља. А да ли ће бити јачи добротвори или злотвори зависи од самог човека; којој се страни човек реши и преда она ће страна надјачати и освојити човека. Кад год се нађе на раскрсници да има да бира пут, човек ваља да пође у сусрет добротворима, а да окрене леђа злотворима. Да се не би преварио, ваља човек да позна и добротворе и злотворе своје. Злотворе смо изнели и показали, а сад да видимо који су добротвори човеку. Према сваком злотвору има човек и добротвора свога који му помаже да се ода зла брани. Како на њега

почне навађивати злотвор, он и срцем и душом ваља да се баци у наручја добротвору.

Кад леност навали да освоји човека, он ваља да се баци у наручја вредноћи, јер га она онда спасава од пропасти. Ко вредно ради зло не мисли, јер су све мисли његове онда везане за онај посао. Па онда сва блага што имамо стечена су радом. Рад најбоље растерује једно велико зло а то је досаду, која води човека свакоме греху: и пијанству, и картању, и распикућству, и свакој пропасти. Вредноћа растерује многа зла која упропашћују човека, те не може она друго што бити него спаситељ његов. Све може бити, али да вредан умре од глади, то нити је било, нити може бити. Ако је богат, вредноћа га чува да не осиромаши; ако је сиромах, вредноћа му помаже да напредује.

Да човека подигне и унапреди што већма, вредноћа се радо удружује са штедњом. Штедња је највећи непријатељ распикућству. Они не могу заједно, него једно друго потискују. Да се угнезди штедња, мора потиснути распикућство. А тако и ово потискује ону. Ништа човек стећи ни имати не може док не штеди. А штеди чим мање троши него што привређује. И што му је штедња већа, то је човек све сигурнији да неће пасти у невољу, да га несрећа неће снаћи. Штедња је човеку добротвор над добротворима, јер га чува и од задуживања.

Вредноћа и штедња кад се удруже толико су јаке да потисну сва зла и сачувају човека од беде и невоље. А кад човек није у невољи, онда му је

већ лако сачувати се и од зависти. Вредну и штедљиву човеку срце је пуно задовољства. Задовољан пак човек није завидљив.

И тако према злотворима и крвницима као што су: завист, леност, расипање и задуживање, човек има и добротвора својих, и спаситеља својих, а то су вредноћа и штедљивост.

24. Шта мисли крава музара о своме газди.

Кажу људи да се нађе, да по који човек разуме немушти језик. А опет зар је то какво чудо? Ко баш хоће лако може научити тај језик. Зар би било да ко не зна шта квочка говори кад ваби пилиће своје на храну? Па онда кад их опомиње да се склоне од копца или вране? Или да ко не зна шта кад значи кад заџже коњ. Или шта кад значи кад псето залаје, или кевће, арлуче и друго што. И већ тако редом шта у којој прилици говори која животиња.

Ни животиња није без крви и меса. И она зна шта је бол. И она зна шта је туга. Ено само колико псето тужи за господаром својим кад га изгуби. И животиња зна шта су муке. И ко срца има неће се оглушити о животињу као живога створа. И онда нећемо се чудити што се један душеван човек потрудио па је прибележио: шта мисли крава музара о своме газди кад је он нехатан. Ево овде да изнесемо све што је он од краве сазнао и прибележио.

1. Под мојим ногама читава кађуга. А што није *тај мој* газда почистио испод мене и одвео вушкију

на коју другу страну, да ми је испод ногу суво? Па онда да је испод мене простр̈о чисте и суве сламе. Мисли он да ја њему морам дати млека колико год помисли, а да ме за то не мора неговати ни тимарити. Ако то мисли, превариће се. Услуга за услугу и никако друкчије. Ја њему много млека, а он мени много чистоће и добре хране. Ако пак он мени овако као што видим, и ја ћу њему све мање и мање млека. Зар је за музару овака кошара. Ето само како се у њој слабо види. Колико год могу избечим очи, па опет једва видим јасле испред себе. Мука ме хвата што морам да бечим очи, јер ме нешто штипуће и уједа за очи. Толико је ваздух ружан да ме не само уједа за очи него хоће и да ме угуши. И онда подај ти много млека ако можеш, кад је око тебе све друкчије него што би требало да је. Место да је испод ногу суво и прострто, а оно је као у кањузи; место да је у кошари видно, а оно је као у подруму; место да је ваздух свеж и чист, а оно је смрдљив, устојан и до зла бога загушљив. Кад се ја гушим и у смраду ваљам не може ми бити добро. А кад није мени добро, како ја онда могу дати добра и доста млека?

2. Не мисли тај мој газда баш ништа о мени, а овамо би хтео да ја мислим о њему. Да му дам пун чабар млека не би полетео да ми изветри кошару и бољу храну да ми донесе, него би довукао буре, и њега млеком да напуним. Ето само како ми је овде. Кад је напољу хладно хоћу у овој кошари да се смрзнем. Просто као прут дрк̈ћем од зиме.

А опет кад је напољу топло хоћу овде да се скувам. И тако ме мучи час зима час врућина. А кад се мучим како могу онда спремити ведрицу млека. Краву музару, као што сам, не сме мучити ни зима ни врућина, него треба кошара да је удешена, да је целе године једнака топлота. А не мучи мене само то. Ето погледај само тај рој мува. Не можеш од њих ока отворити. Гледај само молим те како сам изуједана! Просто сам сва отечена! Нема тај човек, мој газда, ни мало милости, па да ме намаже чиме, на шта муве не падају. За ове многе муве хтео би он да му дам много млека. Е не иде такав пазар, него што више мува то мање млека.

3. Просто ми се уштапиле ноге од дугог стајања. И тај човек још мисли да му будем ја музара какве не можеш наћи ни у седам села. А ето само како ме је везао на кратко, као већ онога најгорег роба. Нити могу лећи како ваља, нити се мало помаћи, него да стојим као стуб. Да има душе не би тако чинио, па баш и да му не дајем млека ни колико капи једне. Грехота је мучити живог створа, који зна шта су муке баш као и сваки човек. И ја знам шта је мука од глади; и ја знам шта је мука од жеђи; и мене боли кад се посечем. Е па тако ми је мука и кад се не могу слободно маћи с места на место. Ко богме хоће много млека, мора много и пазити како се долази до тога. Кад је много места и слободе, биће онда и много млека. То само тако може бити и никако друкчије.

4. Без чистоће нема ни здравља. А где ти опет болешљива и куњава крава може дати млека колико хоћеш? А ако би хтео да ти крава музара не куња, а ти мој брајко засучи рукаве, дохвати хомут сена, те је добро истрљај, па после четком ишчеши, да се она длака светли као увиксана. Кад би могле урадиле бисмо ми то саме, а не би чекале на немарне газде. А не губимо ми само у здрављу, него губи и газда у трошку кад нас не држи чисто, и кад не пази на нас. Што год је кошара чистија и зими топлија, а лети хладнија, и што год смо ми чистије, то нам све мање јела треба. И тако с мање трошка на нас можемо ми дати више млека.

5. Нема газде који не би, кад нас музе, подметнуо и буре да га напуни. А ето пружите шаку, па бројте на прсте, да видите, колико ћете газда набројити који пазе на нас како ваља. Ето узмите само чиме нас многи хране. Баце пред нас често пута какву отров-храну, па се онда још чуде шта нам је те не једемо. И по који газда бесни и љути се кад види, да нећемо да се трујемо. Ето само погледајте шта су бацили пред мене. Неки ритски киселјак, да ти утрну зуби и да ти се претури желудац ни после недеље дана да не можеш ништа окусити. То је као кад би човек замесивао блато за колаче. Таке колаче може јести ко их тако замешује. Али газда хоће и доброга млека и да је много, а пружа мени музари храну од које ни живети не могу. И онда реци, ако можеш, да је човек паметан и да зна шта ради. Богме он не зна

шта ради, кад мисли да може бити хлеба без мотике. Не може се млеко захватати као вода из бунара. Зна сваки газда каква је храна за нас музаре најбоља, само што се многи лени и мисли да може и с мање труда и с мање трошка добро проћи. Не бих се ни ја противила да може то тако бити. Али шта ћемо, кад баш никако не може то бити. Што се год газда више труди око музаре, све му се труд богатије награђује. Тако је било од како је света и века, па ће тако бити и докле га год траје. Што није друкчије, нисам ја музара томе крива.

6. Вара се газда ако мисли да ја само којешта измишљам и закерам. Ако коза лаже рог не лаже. Ено нек помузе ону што је и не уводе у кошару, него је држе и лети и зими везану тамо за шљиву. Шта ће добити од ње млека? Пуну шаку и ништа више. Ако му и толико дâ доста је и предоста. Како би му и могла више дати кад је на живим мукама. Ено како су јој само унакажени рогови. На киши се уже стегне око рогова и пресеца их. Нису то мале муке кад се на живу створењу пресецају рогови. А ко трпи муке и на ветру, и на киши, и на зими, и од сто других чуда, тај ће цркавати, а неће моћи спремати млека.

7. Вара се газда ако и то мисли, да само ми краве музаре тражимо да нас он служи. Неће он много користи видети ни од коња, ни од вола, ни од овце, ни од свињчета, ни од каквога другог створења, ако га пренебегне. Кад је човек свима нама *пријатељ, онда* смо ми њему још куд-и-камо већи.

А што горе он с нама то горе по њега. Већег пријатеља и добротвора нема човек него што смо му ми, стока његова. Зато не треба да нас крвнички мучи, него пријатељски да нас пази и негује. Нема човека да неће знати шта све нама треба, и шта је све за нас добро. Треба човек само да помисли да и међу нама важи она: услуга за услугу.

Ко стоке у кући има, нека добро размисли о ономе што се дознало од оне краве музаре.

25. Какав треба да је шегрт па онда момак?

Какав шегрт онакав момак, а какав момак онакав ће доцније бити и мајстор и трговац. Нити шегрт вечито шегртује, нити момак вечито служи. И шегрт и момак спремају се да буду своје газде, да отпочну радити на своју руку. Како се ко за посао спреми, онако ће му посао после и ићи, те онако ће он и живети од њега. Који шегрт није послушан и пажљив, тешко њему, јер ће зло проћи у животу. И који момак не прибања за посао и не пази како ће живети, тешко њему, јер неће имати среће у животу. Од малена и од младости треба се навикавати на ваљан живот, те да може изаћи ваљан и срећан човек.

Ко се спрема за мајстора и трговца, још шегртом и момком треба да се навикава, да је прилагодан, да се може слагати са сваким. Тешко мајстору и трговцу који замеће свађу с ким се год састане. Свађе и распре загорчавају човеку живот, те му доносе несрећу. Уз то још ако је човек мајстор или трговац, одбија му муштерије. Ко се наљути на

мајстора или трговца толико, да гледа да му напакости, тај гледа да му одбије муштерије. Зато ваља да се чува сваки да не заподева кавге и распре. А неће то заподевати ко се од малена навикне да избегава инат.

Затим треба шегрт и момак да се навикава на присебност. Ни од чега не треба да се збуни, него у свакој прилици треба да се уме наћи.

И треба да се навикава док види човека да зна какав је. Иначе не може се посао развијати. Треба добро знати шта ћемо коме продати, и коме ћемо колико веровати.

И треба да се навикава сваку своју погрешку да исправља. Тако се човек непрестано дотерује и за посао и за живот, те постаје и особити радник, и особити човек.

И треба да се навикава да уме распоредити посао, ма колики био. Ко се на то не навикава, него све мисли: ја знам своје а друго ме се не тиче, тај се не спрема за свога газду.

И треба да се навикава да је увек пажљив. А то је да не звера којекуд, већ добро да отвора очи шта се око њега збива.

И никад не треба посао да одлаже, него да се навикава, што има да ради, одмах да уради. И да се навикава на хитрину, а не да му иду руке као да су дрвене.

Још се треба чувати преваре као живе ватре. Превара за један тренутак помогне човеку, али га

после тога тиме већма казни. Трајан напредак човек може постићи само честитошћу.

Поштење ваља да је камен темељац свакоме мајстору и трговцу, и то и у речи и на делу.

Не подиже посао човека, него човек посао. Већа је дика мали посао развити у велики него се у великоме затећи. Наслеђено имање пре може човека оборити него што га може подићи.

Нити се може наслеђено сачувати, нити штогод стећи без рада и штедње, без труда и муке, без окретности и умешности у послу, без тачности и присебности. А на то све мора се човек навикавати још од малена. И шегрт и момак ваља увек да имају пред очима: да им се ваља спремити за ваљаног газду. А не може бити ваљан газда ко није ваљан шегртом и момком.

26. Спремајмо децу своју да буду срећна и задовољна

Који родитељ не жели деци својој среће? А срећан није ко је један дан живео у задовољству, него ко је цео век свој провео у њему. Ко још не зна оно што се прича о премудром Солону и о пребогатом Крезу. Има две тисуће и неколико стотина година откако су ти људи живели, па је прича о њима ишла од уста до уста, од колена на колено, док није ево допрла и до нас.

У оно време држало се да на свету нема богатијег човека него што је Крез. Њему једном приликом дође у походе Солон — законодавац

Атини. Да се покаже ко је и шта је, водио је Крез Солона и показивао му пребогате и препуне ризнице своје. И најпосле рећи ће Крез Солону: „Сав свет говори о мудрости твојој, па реци ми, молим те, има ли на свету срећнијег човека од мене? То ми ти сад можеш рећи, кад си видео све благо моје.“

На то ће Солон: „Нико не зна шта му носи дан, а шта ноћ. Нико не зна шта га још може снаћи до смрти. Пре смрти ни за кога се не може рећи да је срећан.“

После тога не потраја дуго, удари цар персијски на Креза, надбије га, жива га ухвати и заповеди да се жив спали. Кад ће већ гломачу да потпале, у већој муци својој сети се Крез Солона и његових речи, па ће завапити: „Солоне! Солоне!“

Чује цар персијски то, па ће запитати Креза, зашто он сад спомиње Солона? Крез му исприча, шта је њему Солон рекао, кад је видео његово богатство. „А сад бих и кошуљу са себе дао, само да спасем голу душу своју од грозне смрти,“ рече најпосле несрећни Крез.

Кад то чу Кир, цар персијски, поплаши се, шта и од њега може бити до послетка, па пусти Креза, и не спали га.

Ето тако могу да прођу и цареви до послетка, а где су тек обични смртни људи.

И кад је то тако, онда не могу родитељи рећи да су се збринули за децу своју кад им оставе доста *новаца и* имања.

Сигурност од беде не лежи у благу него у раду. Оно и по неки радници пропадају. Али ти радници нису штедљиви и ваљани. На свету нема примера да је вредан и чуваран, а здрав човек, умрѐ од глади. И да је сиромах, човек вредан, чуваран и ваљан пропасти не може, јер се за њега грабе, коме год треба помоћи у раду.

Човек се не роди вредан, чуваран и ваљан, него се на то навикава од малена.

Родитељи треба да навикавају децу још од најраније младости да бригу брину, да се уче раду, и да се уче штедњи. Који родитељ каже да неће да му се деца муче, тај деци својој није пријатељ, него највећи злотвор. Која се деца од малена не навикавају на бригу, на рад и на штедњу, та доцније тућу муку расипају, па кад наслеђено упропасте, онда најпосле умиру од глади.

Ето зато се сиротињска деца из ничега и подижу, а богаташка обично пропадају. Сиротињска су деца од малена навикнута на рад и да бригу брину.

Ваља имати на уму да брига, вредноћа и штедња подижу човека, а небрига, нерад и нечување упропашћују.

27. Шта може човек постићи вредноћом?

У Америци живи Мистер Ластер, човек који стоји на неколико милијуна капитала. Да је он тај капитал наследио, не бисмо му се ми ни дивили. Да човек што наследи, никакве муке не треба. Довољно је да се нађе неко који ће му што оставити. Али

је већ теже наслеђено сачувати. Што се заслужи крвавим знојем тешко се троши, а што се лако стече још се лакше и растече. Наслеђено може само онај сачувати, ко се и сам мучи, радећи и штедећи; а ко од наследства хоће да живи, не радећи ништа, тај брзо долази до просјачког штапа.

Мистер Ластер од родитеља ништа друго наследио није него здравље. Кад је у Чикаго дошао није му се у џепу више затекло него марјаш. И он оде Џону Фарвелу да потражи какво место у његовој радњи. У рукама је имао препоруку. Ту препоруку преда он Фарвелу кад изиђе пред њега. Фарвел узео па чита препоруку. Препорука као препорука. Неко хвали у њој Мистер Ластера, и препоручује га њему. Таквих је препорука добивао он и до сада, али је после нашао да није све онако како се у препоруци каже. Заокупи неко некога мољакањем, а он, да га се опрости, напише му препоруку. Као мисли, шта га то стаје написати лепу реч о некоме. А што он у томе свој образ залаже, ретко да ко мисли о томе. Није Фарвел крив што не мисли најбоље о тим препорукама. Зато он и слѣже раменима кад прочита ону препоруку, па ће Мистер Ластеру: „Жао ми је, синко, што те не могу примити. Колико ми год радника треба, имам. Немам за тебе баш никаква посла.“

— Шта велите!? Немате за мене посла! А хоћете ли да вам кажем ја, где је остало посла и за мене. Ето погледајте како су вам прљави прозори на канцеларији, да је то већ срамота. Дајте ми да

их ваљано оперем и избришем, па да буду чисти као што приличи да су на вашој канцеларији.

Кад те речи чу, виде Фарвел одмах с ким има посла. Виде он да тај младић не бира посао. Који му падне под руку, онога се прихваћа. Главно је да се не бадавадиште, и да се прошњом не долази до јела него зарађивањем. Није онда ни чудо што је Фарвел пристао те је Ластер опрао прозоре да је милина била погледати их. Кад је посао свршио отиде он Фарвелу, па ће му рећи:

— Као што видите, посао сам свршио. Сад молим да ми дате што сам зарадио.

— А, зараду би хтео? Добро, добићеш. Али не мислим ја теби дати само ту него још и другу. За таке људе, као што видим да си ти, у мојој кући има увек посла. Ето седи за тај сто па ради што ти се да на посао. Која кућа таке раднике не прима у тој нема ни реда ни напретка. Остани такав какав си, па ће благо теби бити.

И од тога дана Ластер је код Фарвела радио неуморно, био му је веран и поуздан, и у сваком послу душа. Најпосле је дошло до тога да Фарвел без Ластера није могао нити што отпочети нити што свршити. Па је ли онда чудо што је после неколико година милијунар Фарвел примио сиромашка Ластера за ортака. На тај се начин уортачио Фарвелов капитал с Ластеровом превеликом вредноћом и штедљивошћу. И тако корак по корак с напредовањем посла напредовало је и зарађивање, док најпосле није постао Ластер и капиталом сила каква је он радом.

Да није вољан био ма и прозоре брисати, кад другог рада нема, он би и данас умирао од глади. Окретну, заузимљиву и вредну човеку све да узмете, само душу да оставите, док где само на земљу стане, створиће све што му треба и успеће.

Ко вазда бира, којег ће се посла латити, томе слабо пуца срце за радом, па није чудо што у свету не успева.

28. Има ли хлеба без мотике?

Златна је она што народ каже: да никоме не падају готове печене шеве из неба, него да свàк мора радити, ако се мисли сладити. Већ је првом човеку речено: у зноју лица свога да мора хлеб свој јести, а то значи: да је остављено човеку да се мучи док што заради. Отуд што се ко више мучи, слађе му пада и више му прија и јело и одмор.

Да нема дана не бисмо знали шта је ноћ; да нема горчине не бисмо знали шта је сласт; да нема туге ни жалости не бисмо знали шта је радост и весеље; да нема муке и невоље не бисмо знали ни осетили како прија одмор; да нема глади не бисмо осетили сласт у јелу. Без промене нема сласти у животу. Ко је увек сит томе јело не прија. Ко се никад не умори томе је досадно живети, јер му се не слади живот.

Ко хоће да му живот прија, неће желети да никад није гладан, да никад није уморан, да никад није у оскудици, јер онда би желео да живи без *промене. А ми* смо видели да је живот без промене

досадан. Од досаде пак веће муке нема. Зато се и чује: да се у свету по који богаташ убио, јер му живот досадио. И пука сиротиња може се лакше подносити него досадан живот. А досадним животом живе будале. Будала је пак онај који не уме да заслади живот свој. А живот се заслађује променом. Најслађа је промена одмор после рада, и рад после одмора. Ко се вечито одмара чемерно проводи живот свој.

Свуд по свету не живе људи једнако. На неком крају света живи свет лакше, на некоме теже. Нигде се лакше не би живело него у нас, јер је земља наша да не може боља бити. А што се ми злопатимо то је с наше луде главе. Треба много лудости да се на овакој земљи, каква је у нашим рукама, живи овако чемерно и жалосно. А да су заиста прилике за бољи живот види се по томе што се нигде на свету не троши толико на јело и на одело колико ми трошимо.

И тако пали бисмо још у већу муку, пали бисмо у досадан живот, кад бисмо тражили хлеба без мотике, кад бисмо тражили да се сладимо а да не радимо. А рада има у нас на свима странама. Особито Србин међу Србима могао би наћи рада колико му срце жели. Кад су се по српскоме народу могли сместити толики туђинци, и кад ти туђинци могу од нашега света толико да теку и лепо да живе, зашто онда да не би могао ту успевати и Србин, кад је међу својима?

Може Србин међу својима још и боље живети, само једнога да се држи: туђинцу да не попушта ни

у раду ни у реду. Ко гледа да је први у своме послу не може зло проћи. Нико никога не може из невоље извући док се сам не извуче. Човека не може туђе имање обогатити него само свој рад. Отуд често бива да пропадне ко доста наследи; а опет да се подигне ко ништа имао није. Онај пропада од нерада, овај се подиже радом.

Спреман, вредан и чуваран човек има богатства и драгоцености, које му нико одузети не може. Знање у глави вреди спахилука, а умешност у рукама капитала. А куд ћеш више него кад удружиш имање с капиталом. И још су знање и умешност већи и бољи од свакога капитала и имања. Спахилук и капитал могу се изгубити. Нема на свету случаја да се није подигао и до богатства дошао ко је пун знања, умешности и вредноће, а уз то кад је чуваран, и кад разумно живи. Зато честити и ваљани и прилежу на посао и срцем и душом, а не поводе се за туђом главом и за туђим рачунима.

Лепших прилика за успевање на свету нема него што су у нашем народу. На свету нигде нема постављен сто за оне који не раде. А с оним трудом, какав полажу људи у раду у другоме свету, код нас се може постићи лепши успех. Зато треба сваки Србин добро да се узме у памет, па да добро упути руке своје у послу, и да стегне срце своје од раскошног живота, а да га упути штедњи и разумноме животу.

Мудри умом, умешни у послу, штедљиви у животу, спори на зло, а брзи на свако добро, ни на којем послу пропасти не могу.

Ко срце своје и душу своју веже за разуман и честит живот, неће се лако одавати којекаквим дангубицама, те ни пропасти не може.

29. Шта да чини ко мисли као трговац да напредује?

а) Радња Виљема Вајтлеа у Лондону

На свету тешко да ће се наћи равна тој радњи. Да се може сместити све, што се у тој радњи на продају износи, подигнута је зграда на пет катова, а захвата простора колико би износило пола каква села. У тој су згради седамдесет и два одељења за разну робу, а послужују на шест хиљада момака. Уз ту радњу иду и разне фабрике, јер што год се ту пазари код Вајтлеа, све је то и израђено по његовим фабрикама.

Сем фабрика има он и њива и пољана за зелен, јер се у њега може купити и купус и ротква, а не само свила и кадифа. Па не само што у тој кући има мануфактурне робе и готовог одела, и све друго од трговине, што се у једноме граду може наћи, него су ту и агентуре и банке. Кад до те куће дођете, не морате даље ни крочити, ма што да вам треба. Ту вам је и помодна радња и ме́сница, хлебарница, посластичарница, млекарница, гвожђарница, лончарница, гостионица, кафана, крчма, књижарница, столарница, браварска радња, ковачница, обућарска радња, дрогерија, апотека, фотографска радња; ту је и купало, па и менажерија, галерија слика и већ ко ће све оно изређати што се у тој кући може наћи.

Што коме напамет падне, у тој кући може поручити да му се спреми. Тако се у тој кући поручи и кад ко жели држати банкет, сватове и разне друге забаве. Ту можете купити и карте за позориште, па и карте за који год пут хоћете и како хоћете: лађом или железницом.

У радњама за тезгама послужују момци, а између одељења стражаре чисто одевени људи, те пазе да свàк буде послужен што тачније и што лепше, и упућују где ће ко од муштерије наћи што тражи. Нигде се боља роба не може купити него што је у тој радњи.

У тој кући на све стране влада ред какав се само замислити може, а така је и чистоћа.

Кад се у рачун узме та огромна кућа у Лондону, па све фабрике што раде за оне радње у тој кући, и још сва земља што се засејава, онда се тек може замислити колико је то имање. Није мала ствар шта се ту новца годишње прометне у свима оним радњама!

А сад да видимо како је тај Вајтле дошао до тога огромног имања. Не морамо се баш мучити да дознамо то, јер сам Вајтле не крије, него искрено и отворено исповеда како се обогатио.

б) Како нас учи раду Виљем Вајтле

Један енглески часопис тражио је да му Вајтле напише: шта треба чинити па да човек напредује у трговини. Нико није позванији да то каже, него сам Вајтле, јер је он почео трговати као пуки

сиромашак и данас ево где је мало њих који се могу с њиме мерити и у капиталу и у раду.

Вајтлеу не би мило што баш од њега траже да о себи говори, али опет охрабри га на писање то, што својим примером може подстаћи многе младе људе на рад и на смишљеност, те могу тиме прокрчити себи пута у животу и стићи до среће.

Што многима посао не испада за руком, кривица је највише до њих самих. Што ко више у послу греши, све ће мање у њему напредовати. А да не бисмо грешили, ваља нам знати и шта је добро чинити у нашем послу и шта није добро.

Да бисмо у сваком послу напредовали, ево како нас Виљем Вајтле учи да радимо:

1. *Буди савестан.* Не може сваки човек бити милијунар у капиталу, али да би могао што поузданије напредовати, мора бити милијунар у савесности. Ко савесно и поштено тргује, мора напредовати. Не треба наглити, нити бити нестрпљив. Савестан рад постепено води напретку и то поуздано и трајно. Што је у свету мање савесности, то је за савесnога трговца мање такмаца.

Што желиш да теби други људи чине, чини и ти свакоме, па ћеш изићи на глас као поштен и савестан трговац. А за трговца боље рекламе нема него што је леп глас о њему. Кад те твоје муштерије заволе, постаће оне најревноснији агенти за твоју радњу.

„На тај сам начин — вели Вајтле — и ја своју радњу подигао од незнатне до ове данас необично велике. Својој сам муштерији давао најбољу робу по

цени што већ може бити нижој. Па не само да сам продавао робу, него сам својој муштерији чинио и услуге у чему је год требало. Што боље задовољиш муштерију, тиме је чвршће за себе вежеш. Ма колико да се отима, не може се ни сама муштерија од тебе откинути, а још је мање може ко други, кад је услужношћу својом ти за себе чврсто привежеш."

„Кад сам у почетку — вели даље Вајтле — отворио свој мали дућан, у послу су ми помагале две девојке и дечко за трчкарање. Већ после годину дана развио ми се посао, да ми је требало 16 девојака и два дечка у раду. Сва је брига моја била: ни једна муштерија да не изиђе незадовољна из моје радње.

2. *Предај се своме послу и срцем и душом.* Ко хоће у своме послу да напредује, ваља да буде стрпљив и издржљив. О раду своме ваља мислити и дан и ноћ. А то ће чинити само онај који је послу одан и срцем и душом, те га воли више свега. Нема лепшег уживања него што је у раду, па још кад човек осети да напредује. А до тога се уживања долази само љубављу према своме раду. Љубав према своме послу води и до уживања и до напредовања.

„Од како сам — вели Вајтле — никада ни недељу дана нисам био одвојен од своје радње. Ни дан-данас нема дана да нисам у радњи, и да потанко не пазим на све што се догађа у њој."

3. *Буди правичан према свакоме.* Човек не треба да заборави да му без друштва живота нема. И онда што више унапређује посао свој, то све више мора

да се ослања на туђу помоћ. А ти што помажу, могу ти помоћи, а могу те оштетити. Њихова те помоћ унапређује, а штета те од њих упропашћује. И што си ти према помоћницима својим правичнији, то их већма за свој интерес вежеш, и у њима течеш пријатеље и за доцније време. „Стотинама људи — вели Вајтле — који су били код мене у служби данас су које своје газде, а које опет управници већих трговачких кућа. Ништа човеку не подиже тако углед него кад је правичан и према млађима и према себи равнима.“

4. *Буди уљудан.* Ништа те не стаје да будеш према свакоме уљудан, а тиме много добиваш. Уљудношћу човек умекшава људе и стиче себи пријатеље. Није бог-зна шта имати пријатеља, него је: и непријатеље своје укротити и задобити их. Што мање непријатеља, мање сметње у раду и напредовању. Кад смо дочекљиви, услужни и уљудни, онда смо људима мили и угодни, те нам радо долазе и на савет и на пазар; а кад смо мргодни, осорљиви и неуљудни, онда смо људима мрски, те нам нерадо и силом долазе и кад већ морају. Тешко трговцу од којега се свет склања као од чувиде.

5. *Буди истинит.* Ко се преваром служи, најпосле се сам превари и пропадне. Муштерији ваља само оно понудити и продати што ће ти као трговцу осветлати образ. Најбоље је видно истаћи праву цену. Поштени људи неће крити своје цене. Што је право и Богу је драго, каже се. И у лажи је плитко дно, те кад те једном ухвате, ôде све поверење у ветар.

А ни један трговац не може живети без поверења. Ко зида на лажи, зида на песку. Прêко је пречe, наоколо ближе. Ко пође пречим путем, лако поломи кола. Пут правде и истине је онај што води наоколо, али којим се поуздано долази до напретка.

6. *Не живи у свађи ни с ким.* За свађу треба да су њих двојица. Не пристај ти на свађу, ма неко и ишао на то, и онда је неће бити. Ако те ко и увреди, гледај да се он за то покаје и да ти буде пријатељ. С ким би се год посвађао, тај би, где год стигне, одвраћао муштерије од тебе. Свађа никад добра не доноси. Отуд се и каже: Од ината нема горег заната. Боље је трговцу и изгубити што, него да пристане на свађу и на претеривање, јер би га то одвело на много веће губитке. У свађи и парничењу губи човек и у новцу и у времену, а то је опет новац, и у здрављу и лепом животу. Ко се претерује с ким, не весели се него у оној љутини једе горак хлеб. А трговац тиме још одбија муштерије.

7. *Што сам не производиш, купуј право од произвођача.* Што роба кроз више руку прође, све је скупља. А ти опет ваља да продајеш по цени већ што се може нижој. Да то можеш чинити ваља ти куповати све из прве руке. Уједно се труди да производиш сам што ти треба. Тако можеш подешавати да ти је роба боља него у других што је. Иначе мораш се задовољити с оним како ти спреме. И у том случају гледај да одабереш што је најбоље, а да не примиш што је најгоре.

8. *Ма и штетовао по кадшто, не пуштај муштерију из руку.* Ако наиђе на тебе муштерија зле нарави, каква свађалица или закерало, имај стрпљења, попусти ма и на штету мало. Увек да ти је на уму: да ваља да задовољиш свакога, ма каквих прохтева био он. Није са свим без разлога оно, како је крчмар госту повлађивао све, па и онда, кад је овај почео да му куди вино. „Ама ово ти је вино са свим кисело,“ вели крчмару гост. „Кисело. газда,“ повлађује крчмар. „Баш ти ништа не ваља то вино.“ „Не ваља, газда,“ опет повлађује крчмар. „Хајд' што ја кудим, ћеф ми је, али откуда да ми и ти повлађујеш?“ пита зачуђено гост. „Нећу да ти кварим ћеф,“ рећи ће на то крчмар. Има муштерија нарави свакојаке. И кад би трговац пристајао свакој муштерији да иде уз нос, зло би прошао. Јеврејима пара нема, што могу муштерију да послуже каква је која. Зато и јесте сва трговина у њиховим рукама, а остали тек живе од оних мрвица што падну с њихове трговачке трпезе. Који трговац може да угоди прохтевима свију људи, тај ће и од ништа створити нешто велико у трговини. Јевреји се чврсто држе принципа: да се не сме пустити муштерија из руку ни по коју цену. Што се трговања тиче они су нам учитељи, те од њих ваља и примити то најважније правило.

9. *Ни у којој прилици не реци: не могу, и: немам, него се труди све да урадиш, што се од тебе тражи.* „Није једна прилика била — вели Вајтле — да су од мене захтевали и штошта да се човек забезекне од чуда, али ја никад ништа нисам одбио.

Зато и јесте после о мени пукао глас на све стране, како ће се код мене помоћи и наћи што год коме треба. Постао сам универзални посредник. Једном приликом кладили су се нешто неки млади људи, па им је за нешто требао мртвачки сандук, али да је полован, и још из друге руке. И на кога да се ослоне да им то набави, него на мене, кад се зна да ја могу наћи све што коме треба. У први мах није ми лако било сетити се шта да радим. Најпосле сетим се да на нашем тавану има неки мртвачки сандук. А доспео је он тамо на врло чудноват начин. Њега је наручио неки чудан човек. Још за живота хтео је да има спремљен сандук, у којем ће се сахранити кад умре. Тај је сандук држао он у својој соби. На то се ожени он, и жена чим дође, а она ни да чује да јој та страшна ствар стоји у соби. Шта ће и како ће с њиме, док се најпосле не сете, те га поклоне старој слушкињи. Она га у својој соби усправила, па јој служио као орман. Пријатељи и познаници њени, кад год би јој дошли, чудили би се, како може она још такав орман трпети у соби. Данас тако, сутра тако, док се и њој не додија, те поче размишљати шта ће с њиме. Сама није знала ништа измислити, а кад је пошла да тражи савет, другоме није могла отићи него мени. Као сав свет што мисли, тако је и она мислила, да је управо моја дужност да јој ту помогнем са саветом. И ја шта сам могао, него да јој откупим тај мртвачки сандук, да је не би одбио. Хајд', рекох, ваљда ће се наћи кад тад да ће затребати. И ето да се нисам преварио.

Нико сад не може казати да тај сандук није полован, а ни то, да није из друге руке. И ето где сам ја и у тој прилици задовољио своју муштерију. А задовољити муштерију на тако необичан начин више вреди него у свима другим приликама. Свет почне о томе причати као о чуду каквом, а тиме све већма дижу глас вашој радњи.

„Али и од те имао сам ја још чудњију наруџбину другом једном приликом. Један ми шаљивчина наручи да му нађем пуну једну чашу живих бува. Дошли моји млађи да ме питају, шта да се ради. „Ништа," одговорим ја, „да се нађе и да се преда човеку што тражи." И одмах пошљем момке до чувара зоолошке баште, и до трговца са живим зверовима, да очешљају које се год животиње могу чешљати, а имају бува, па да ми пошљу све што нађу. До мрака кад су ми са свију страна донели буве, једва да их је било половина оне чаше. Шта сад да се ради? Лако би било да човек има мађионичку палицу, па кад је пронесе улицом, а оно из свију кућа све буве да полете и на њу да скоче. Накупило би се онда колико хоћеш бува. Али шта ћемо без мађионичке палице? И лупај главу тамо, лупај онамо, док ти се на велике муке сетим, да се управо и не сме чаша напунити до врха. Преко половине ако би се чаша пунила, оне би се буве при дну угушиле. А овамо траже се живе. И ја пошљем ону половину чаше бува уз поруку, да је послато, колико живих може стати у тај суд. И муштерија се тиме са свим задовољила."

„Као што сам већ рекао, што је год необичније и чудноватије оно, што ко наручи, то се све више прочује, кад учините по вољи муштерији. Можете само мислити, колико се свет чуди и све даље прича, да ви можете и живих бува набавити, само кад се захте и то. А кад се већ и то може, онда о другом чему и не питај. Може ли за вас бити веће препоруке него што је та?“

10. *Ко не дође да пазари, него наручи да му се пошље, послужи га боље него да је и сам дошао.* Ништа боље не утврђује, да ти свет верује у свему, него кад послужиш муштерију са свим пажљиво и савесно и кад она не дође, него наручи што. Задовољена једним тражи она после да купи код тебе све што јој треба. „Радећи тако — вели Вајтле — ја сам морао своју радњу проширивати све већма и већма, док није већ дошла до данашње величине.“

11. *Главно је да што јевтиније продаш коју ствар, а нё, што скупље.* „Још онако млад, какав сам већ био, кад сам отворио прву радњу — казује Вајтле — спустио сам био цене, колико се већ најниже могло. На то ће ми једнога дана доћи у радњу сусед мој, трговац постарији, па ће ми рећи, да не ваља што радим. „Млад си, зелен си, па и не знаш куд што иде,“ рече он мени. „Ваља се теби још промучити док испечеш посао и познаш свет. То што ти радиш не води добру. Целога века свога да течеш не можеш стећи ни воде да се напијеш крај тако ниских цена, по којима ти продајеш. Него пењи ти *те цене, да су као* и у других трговаца што су.“

Тако мени мој сусед, човек старији, а ја га, да се не би узалуд препирао с њиме, оставио да ради, како је научио, сâм пак држао сам се свога. После неколико месеца ја сам своју радњу проширио, а он је пао под стециште.“ Ни у чему нису Јевреји тако окретни и умешни, као у прометању што су. А прометање зависи од цена. Што су цене мање, прометање иде лакше и брже, а што су веће, оно иде спорије, тромије. Што год је прометање брже и капитал се брже промеће од једне ствари у другу. Од сваке ствари да нам остане по нешто добити, постаје она велика, кад су многе ствари прошле кроз наше руке. Капитал не сме бити мртав, него мора непрекидно тећи као река кроз руке, те од ситне добити да нам ствара крупну. Десет динара могу донети мање користи кад се у прометању заслужи на њих два динара, него кад се заслужи пола динара. Ако се десет динара с два динара користи прометну једанпут док се с пола динара користи прометну пет пута, онда се у раду с пола динара више зарађује него с два. Смањивањем цена олакшава се прометање, а брзо прометање и с најмањом добити доноси много. Сва умешност продавања лежи у том одређивању цена. А Јевреји су у томе виртуози, зато они боље и напредују. Свака муштерија радије иде њима него другом коме. Свакој се умешности може човек довити, и онда зашто се и наши људи не би томе научили. Стајањем свака роба веже онај капитал да се не промеће, те што дуже стоји све је мање могућности да се штета накнади.

12. *Пази и на ситнице.* Кап по кап па испада читава река, и још више, читаво море. Камен по камен па испада читава планина. Никад не губи из вида, да и најкрупније ствари постају од ситних, од незнатних. Без паре не може бити ни динара. Пара по пара кад се заради, накупи се динар, али тако и кад се троши. Ситни трошкови чине крупне и оне најкрупније. Ко на то не пази, томе неће помоћи ни највећа зарада. Расипањем проћи ће му и највећи капитали кроз руку као вода кроз решето. Ништа стећи не може, па ни што има сачувати, ко презриво гледа на ситнице. Оне су основа сваком напретку.

13. *У плаћању буди тачан. Купуј за готово.* Што се год купи за готово, најповољније се купи. Ма отпочео рад и од мањега, друкчије никако не чини, него гледај да средиш свој посао тако, како ћеш куповати за готово. Тако ћеш и куповати што хоћеш, а не што ти се дâ, и добићеш све јевтиније, те јевтиније и можеш продавати него други. А то се баш и слаже с оним што смо рекли: да мораш гледати да продајеш робу што се год јевтиније може.

У плаћању буди тачнији него сахат. То значи: никако не ваља плаћати кад му пређе време, него тачно на време. Одмах се пољуља вера у онога који ма једном погреши па не плати на време. А кредит је за трговца капитал. Ко чува свој кредит да се не пољуља, има сталан капитал увек у приправности. Кредит чини трговцу заветрину, да га неприлике као ветар не раздувају. Тачним плаћањем трговац *свој кредит* утврђује све већма и већма.

14. *Што мање потреба то већи напредак.* Ако све више трошиш, што више зарађујеш, онда где си ту си. Чим човек ништа не оставља на страну, онда нема ни напретка. И народ каже да ваља остављати беле паре за црне дане. Не зна се шта носи дан а шта ноћ, те ваља да има човек у резерви капитала, да може издржати какву злу годину. А на страну се не може ништа оставити ако се живи и троши без рачуна. А живети с рачуном значи штедети. Живи с рачуном, или, ако се хоће, штеди онај који срећује своје потребе. Има потреба без којих човек не може бити, а има их без којих може. Ко никако не подмирује оне потребе без којих се може бити, док се не подмире оне без којих се не може бити, тај срећено живи; а ко подмирује оне непотребне док није подмирио потребне, тај расипа, и у томе расипању још оскудева. Тако расипа и оскудева ко троши на пиће, а овамо гладује; или ко троши на дуван, а овамо хлеба нема.

На потребе се човек навикава. Никако се не ваља навикнути на оно без чега би човек могао бити. Што више навика, већи трошак, а мањи напредак. Вредан човек не може имати већег уживања него што му пружа рад његов. Сва друга уживања ваља да му јачају вољу на рад, и да му освежавају снагу за рад. Кад подмири потребе без којих не може бити, онда тек може мислити и на друге које, и то ако му подноси стање његово. Само никад не треба да губи из вида: што мање потреба, да је тиме већи и напредак.

15. *Одржи реч, кад коме што обећаш, ма и штетовао.* Ко реч своју погази, томе се више не може веровати. А тамо смо рекли, да човеку трговцу ваља кредит да јача и да се повећава. Човек, на чију се реч не може веровати, ако није већ пропао, пропашће.

16. *Поуздај се у себе више него ма у чију помоћ.* Сети се оне: У се и у своје кључе. Уздај се у Бога, али и у своје руке. Прегаоцу Бог даје махове. Макни руком па ће ти и Бог помоћи. А то значи, ко не ради, или ко наопако ради, нико му помоћи не може. „Сви су ме одвраћали — казује Вајтле — да не отворим радњу на ономе месту где сам отворио, јер ту слабо иде пазар. Ја сам отишао до онога места, стајао сам тамо два пуна сахата, мотрећи колико света пролази туда и какав је. Затим сам отишао па сам разгледао излоге оних радња тамо, и нашао сам, зашто ти људи не могу ту да напредују. Том улицом много света пролази, али трговци и не осврћу се да процене какав је то свет, те према томе да удесе трговање. И на томе крају, где се нико није помогао, ја сам отворио радњу пун наде у Бога, али и поуздања у себе. Тачно сам знао шта хоћу, и на који ћу начин то постићи. А да се нисам преварио у рачуну, ето види се. Од малога почео сам, а ето на што сам истерао. Развио сам посао да не може већма бити, баш на ономе крају где су други боље почели него што су свршили.“ А да се човек може поуздати у себе, ваља добро да се спреми за посао. Ко пак то жели, ваља да има на уму све оно што *смо досад рекли.*

17. *Навикни децу своју да раде и да живе онако као што смо рекли.* Све је навика. Навика је да је човек вредан, а навика да је лен. Навика је да је човек срећен у трошењу, да је штедљив, а навика да је растурљив, да расипа. — Навика је да је човек у послу уредан, пажљив, окретан, а навика да је нехатан, неуредан, тежак. Па кад је све навика, онда своје среће ради ваља се навикнути на све оно што води напретку. Навика је једна мука, а одвика две. Зато се и не ваља навикавати на зло, него одмах на оно што је добро. А навике почињу с детињим животом. И онда одмах од најранијег детињства ваља навикавати децу на оно што доноси напредак и срећу. „Кад су моја два сина — казује Вајтле — свршила школу, онда ћу ја њима рећи: Е, сад, децо моја, дошло је време да се латите рада. Бирајте посао за којим вас срце вуче. Сви су послови и добри и рђави, како који падне у руке или човеку ваљану или пропалици. Ако будете на своме месту и најситнији посао разрадићете да буде од првих, као што видите и сам да сам учинио. Вама ће то сад лакше ићи него мени што је, јер имате заветрине. Али се у ту заветрину не уздајте. Док не видим да сте заслужили, нећу вас пустити у заветрину. Тражим од вас да сте радни, заузимљиви и неуморни, и ни једне паре да не потрошите коју заслужили нисте. На то се обојица решише да остану у радњи. И могу рећи, да сам сасвим задовољан с радом њиховим. Одмах од почетка нисам им дао да су у радњи друго што, него као и сваки други млађи

И сад ми је пуно срце задовољства. Шта би ми сва радња и сав мој напредак вредио да нисам упутио децу своју у рад, да она наставе где ја прекинем смрћу својом. Муке ме је стало да их на добро упутим. А сад сам безбрижан, јер видим да ми мука неће пропасти него ће прећи у достојне руке.“

18. *На муци се познају јунаци.* Не страши се ни од које тешкоће. За вредна и заузимљива човека ништа слађе није него кад у раду савлада по какву тешкоћу. А ко би се и могао подичити оним што свак може учинити? Што већа тешкоћа то већих јунака који ће је савладати. Ко ужива у томе да у раду савлађује тешкоће и препреке, тај мора доћи до великог напретка. Без муке се живети не може: Ко се не мучи радећи, тај се мучи оскудевајући.

30. Шта нам се у друштву пристоји чинити а шта не пристоји?

Да би се човек могао сложити с човеком, мора пазити да не чини што би другоме било неугодно. Ко на то не пази, тога не трпе људи, па није пристао онда ни у једно друштво. А ко ни за какво друштво није, рећи се не може да је добар човек. Вук неће друштва. Човек тек живети не може као каква звер. У друштву човек постаје питомији, јер човек човека мекша. Па онда зло је, велико зло, за мајстора и трговца, кад га друштво не воли. Ко ће пазарити код човека који за људе не мари.

Није опет ни друштво свуда једнако. Друкчије *се живи у пољу,* друкчије у селу, а сасвим друкчије

у граду. Какво место онаки обичаји. Ко хоће да живи у граду, ваља да зна обичаје градске. Особито деца, која се спремају за какав занат, ваља да знају шта им у граду приличи чинити, а шта не приличи. Која деца иду у град на занат, не могу она ту у кући господара свога живети онако, како су живела код куће у селу или у пољу. Што се пре она привикну на градски ред, то ће их већма заволети у кући у којој су, те у свему лакше ће им бити. Лако је рећи, држи се реда, али не може свак знати у чему је тај ред.

Олакшано нам је много кад знамо чега нам се ваља чувати. Да бисмо олакшали свакоме, да у друштву не греши, ево овде ћемо редом изнети од чега се где и како ваља чувати.

1. *Чистоћа тела.* Што човек чистије држи тело своје, тиме он све већма утврђује здравље своје. Што је човек чистији, поред здравља, још је другим људима угоднији. Ко се неће згадити на нечиста човека? А тешко ономе од кога свет отпљува. Зато не треба сапун штедети, особито зајутра и у вече пре легања. Ко је на занату, већином се напраши и умрља у раду, те не треба онакав да легне у постељу. Неопран лећи у постељу и нездраво је и гадно је. После сваког јела ваља добро испрати уста. Није мала невоља кад се кваре зуби. А зуби се најпре почну кварити кад се не држе чисто уста. И још ваља пазити на нокте. Ко не пази да чисто држи нокте, добије заноктице.

2. *Одело.* Може одело бити од свиле и кадиве па да је гадно, а може бити од најпростије материје па да је лепо. Не лежи лепота у материји, него у чистоћи и у уредности. Ма какво да ти је одело, гледај прво да га добро очистиш, пре него што ћеш га обући. Мило је човеку погледати кад на оделу нема мрља, нема блата, нема труња и другог ђубрета. Сем тога не треба да је одело распарано или да висе рите с њега. Што је распарано ваља ушити; што је подерано ваља закрпити. И да је на оделу закрпа на закрпу, опет оно одаје уредна човека, кад не висе дроњци, већ кад је све закрпљено. Ко уредно држи одело своје, тај диже себи важност међу људима. Уредна и чиста човека свàк уважава. Сем тога ко уредно држи одело своје, тај штеди, јер му оно много дуже траје. Двојица кад купе у исто време одело и од исте материје, не траје им опет једнако. Дуже носи ко боље чисти и надгледа. Док се добро не очисти и надгледи, да није где попустио конац, или да се није где поцепало, не треба одело обесити у орман. Кога видиш да је неуредан у оделу, не може тај бољи бити ни у послу. Зато наш народ лепо каже: Погледај му на обућу, па га пуштај у кућу. Кад се човек навикне на нечистоћу око себе, он онда занемари и чистоту душе своје. Ко пази на одело, тај ће пазити и на чистоћу тела свога, а то води здрављу.

3. *На улици.* Није здраво погнуто ићи. Што су груди већма истурене, то се лакше и боље дише. *Зато у ходу ваља* главу држати усправо, рамена по-

тиснути натраг, да би се груди истуриле напред. И да се не каже зна се, да старије ваља учтиво поздравити, скидајући шешир. На улици није лепо викати на сва уста, смејати се из свега гласа и стати да не може човек проћи путем. Ако има каква разговора, онда треба скренути мало у страну да се не смета онима који туда пролазе. Већ по ономе како ко улицом иде може се видети колико је уредан и ваљан.

4. *Како да се владамо према другим људима.* Да ваља поштовати старије од себе, ко то још не зна? Али није довољно знати то, већ ваља знати и како ћемо показати то своје поштовање. Наш народ има већ утврђен ред како у кући дочекује онога кога поштује. Ако ће да му дâ места за столом, посадиће га у горње чело, уврх софре. Ако је на улици, скида му први капу, а по градовима још кад иде с њиме припушта га с десне стране. Ако је да се где уђе пропушта га напред.

5. *Кад се улази у туђу кућу.* Кад улазиш у туђу кућу прво добро очисти обућу. (Чини то и код своје куће па ти онда неће пасти тешко кад ти то чинити ваља пред туђим вратима). Јави се прво кућањем на вратима или звоњењем и чекај док ти се не рекне да је слободно ући. Док те не понуде да седнеш не седи. Капу остави пре него што уђеш у собу. Немој ноге прекрстити, нити их љуљај. У говору држи се мирно. Добро одмери сваку реч пре него што је превалаш преко језика. Што се каже: Испеци па реци. За сваку услугу не заборави рећи: хвала!

6. *За столом.* Не седај за сто док се Богу нисн помолио. Богу се не мораш молити гласно, већ можеш и у себи. При јелу не треба сркати да сви чују, нити устима мљескати као прасе. Док се жваће не треба говорити. Кашику не треба целу обзинути него наслонити на уста само врх па онда изручити, а не гласно сркати. Ако чорбу ваља расхладити хлади је мешајући кашиком а не дувањем. Не ваља при јелу турати нож у уста. Ако има из уста да се изваде коштице или кости, не вади то руком, већ прихвати кашиком или виљушком па мећи око тањира. Салвет нека ти је на коленима да њиме бришеш руке и уста. Док се једе не чачкај зубе. После ручка можеш узети чачкалицу, али онда држи руку на устима.

7. *Друге неуредности.* Нити је здраво нити је лепо грицкати нокте, чачкати нос, на сва уста зевати а не заклонити их шаком, и по земљи пљувати. Од пљувања по земљи ваља се одвикавати већ и зато, што су по неким местима почели и кажњавати за то. Пљувањем се преноси зараза с човека на човека и с места на место.

8. *Пушење.* Мање би глади било на земљи да пушења није. Хиљаде милијуна попуши се годишње по свету. А ретко да коме не шкоди дуван. Кад се умерено не пуши онда шкоди свакоме. А већ у младим годинама свакоме је дуван шкодљив. Може се рећи да се ту за скупе новце купује отров.

Ко већ пуши ваља да пази да не вређа другога. *Тако, не пуши кад* се с другим разговараш. И кад се

коме јављаш не држи цигару у устима. Идеш ли коме у походе не улази у кућу с цигаром. Никако не пуши у постељи, јер то нити је лепо нити је без опасности. Док се не добије допуштење у туђој кући не пуши.

Паметан човек већ иначе ће знати на што ће све пазити да не буде друштву неугодан. Онде је изнесено најважније, што се не сме сметнути с ума никако.

31. Златно правило за свакога

Не може бити срећан ко није у свему на своме месту. Да човек може бити на своме месту ваља да зна, којега му се правила ваља држати. И тако ко мисли срећан бити, ваља да се држи овога правила:

1. Испеци па реци. Промисли добро кад реч задајеш, али онда задана реч да ти је светиња. Све што чиниш тачно на време чини.

2. На посао, што га предузмеш, лези свим срцем и свом снагом својом, па ћеш га онда урадити и брже и боље.

3. Што имаш ван радње своје да урадиш брзо сврши, да не би радња твоја била без тебе. Не задржавај се у ћеретању и око залудница.

4. Нико се од шетње обогатио није. Не остављај своје радње па да трчкараш и да шеташ.

5. Ништа на свету не треба да ти је милије од радње твоје, нити већма да те мами. Ту у радњи својој ваља да дочекаш и да испратиш сваку муштерију.

6. Никако из главе да ти не избија она: Ко рано рани, две среће граби. Раноранилац и доцнолегалац кућу тече.

7. С послом се не шали. Буди опрезан. Што наредиш пази да ти се уради као што треба.

8. Што не знаш, не лаћај се да урадиш.

9. Пази се пред млађима да не изгубиш цену, јер си им ти пример. Буди пред њима увек присебан и мудар. Никад не дај да ти љутња помути памет, те да не знаш шта радиш.

10. Нико те ни у што рачунати неће, кад види да не можеш собом да владаш. Што тражиш од других, чини сам.

11. Помози се сам па ће ти онда и пријатељи помоћи. Ни Бог не помаже ономе ко се сам не отима. Зато се и каже: макни руком па ће ти и Бог помоћи.

12. Што ти ко повери, чувај боље него да је твоје.

13. Не тежи брзо да се обогатиш. Док темељ не утврдиш не подижи зграде. Ко хита лако се претури. Тиха вода брег рони.

14. Буди уљудан и не вређај никога.

15. Држи се свога избранога пута; мирно и непрекидно корачај у раду, и не дај се да те ко задржи и омете.

16. Не води бриге о ономе што те се не тиче, па ћеш онда имати мање и дангубе и неприлика.

17. Где што имаш плаћати, тачно плаћај. Частан *се човек* чврсто држи своје задане речи.

18. Не убијај себе другоме да помогнеш, јер ћеш онда и ти пасти другоме на врат. Не помажи пропалицу, који пада у невољу с нерада, расипања, пијанчења и другога којег порока.

19. Научи се и да одбијеш кад треба што одбити, и то мушки и достојанствено.

20. Не дај никоме да завири у твоје тајне, јер ће те онда непријатељи лако надвладати.

21. Никако не дај други за тебе да мисли, него о свему мисли својом рођеном главом.

22. Гледај да се не поводиш ма за ким. Где други кола ломе тамо не иди. Туђи греси и испаштања — твоја поука и корист. Упорно се држи пута којим иду људи вредни, штедљиви, честити и у свему напредни.

23. Буди тачан и уредан. Где треба доћи боље је да стигнеш сувише рано него ли сувише доцкан.

24. Што ти не треба не купуј, па ни у замену не узимај.

25. Не проси поштовања и угледа, већ својом ваљаношћу извојуј.

32. Српске невоље и лек од њих[1]

1. *Како је некад било.* Наишли Турци па на сабљи отели од Срба царство и вековима Срби робовали Турцима. Робовали, али на своје царство

---

[1] Штампано у 2. броју „Привредника“ 1908 године у Загребу под насловом: *Шта да чинимо ради спасења свога и ради спасења народа нашега.*

нису заборавили. Царство су им Турци отели, али се Срби њега одрекли нису. Тежећи да га поврате, устајали су они на Турке, кад год им се згода указала. И најпосле за време Карађорђа и Милоша диже се кука и мотика те отера Турке да им трага не оста. И путови пожелеше Турака, али од њих ни трага ни гласа. Што се на сабљи изгубило, на сабљи се и повратило. И данас у Србији по причању знају, да су у њој некада живели Турци. Војском дошли Турци, па војском и отишли. Нити су нечујно дошли нити тако отишли.

2. *Како је данас.* Енглезима је Индија што и златно брдо. Одузмите им Индију па сте им одузели живот. Да ње немају не би били моћни колико су. Да је данас изгубе одмах би почели малаксавати. А знате ли како су Енглези добили Индију? Нису овако као Турци Српско Царство. Место мачем у руци да су упали у Индију, они су се ушуњали у њу као услужни трговци и мајстори. Носећи тамо разну робу они су навикавали Индијанце на све веће потребе. Што више потреба више трошка, те и већег сиромашења. И тако су Индијанци сиромашили, а Енглези су се богатили. Навикнути од Енглеза да подмирују потребе своје најпосле су Индијанци мислили, да управо без Енглеза не би се могло живети. И тако су Енглези трговци спремили били земљиште, да је после могла Енглеска држава освојити онолику Индију.

Као Енглези Индију тако освајају нас туђи *народи. Нема као* некада да се појави војска да

је видимо, па или с њоме да се ухватимо у коштац или испред ње да бежимо. Место силне војске сад се нечујно ушуња међу нас какав туђинац мајстор или трговац, или надничар, или други какав радник, и не слутимо ми на какву опасност. Још ако је тај туђинац умешан, мио и услужан, милији нам је него и рођени брат. И онда ми њега радо и весело на нашим грудима загревамо, баш као и онај сељак смрзнуту змију, што ће му после главе доћи.

И тако од туђе војске улази међу нас војник по војник, место с пушком у руци, с каквим алатом, или на други који начин, па нам осваја дом по дом, имање по имање.

Ено погледајте шта бива по нашим селима. Дође у наше село туђинац гô да нема ни псето за што да га ухвати, и за кратко време он најбољи газда. А док се он тако огаздио, шта је наших домова пропало! Зар није то освајање горе него Турци кад су освајали? Турцима си морао давати од онога што имаш, али овај те истерује из куће и отпрема у бели свет.

Кад се у наше село дошуња какав туђинац, не остаје он сам. Чим притврди себи мало огњишта, а он одмах домами још који од његове горе лист, да не би био без свога друштва. — Ти опет домаме друге, и то тако, те наше село постаје све мање наше, а све више туђе.

То сад није више турска војска без куће и кућишта, да је можеш одјурити кад год ти је мишица

јача. То су сад газде, којих се преко ноћ отрести не можеш. А огаздиле су се оне од тебе, и у твоме гнезду угнездиле су се јаче него ти. Ти си њих подигао својом нехатошћу, својом безбрижношћу, и својом услужношћу, већом према туђинцу него према брату своме.

Што год видиш у селу твоме да има туђинаца, то је све војска туђа, која је дошла да се подметне. да те невиђено потисне с твога огњишта, и да те отера у бели свет. Што год је те војске више у твом селу, за тебе горе. Твоја ће црква бити све празнија; твоја ће школа бити све жалоснија; твоја ће деца бити све запуштенија; твоја ће народна свест бити све мрачнија; кандило пред твојим свецем све ће се више гасити; дом ће твој све већма опадати, док се најпосле на твоме огњишту огањ не угаси — твој угаси а туђ потпали. Где је сада твоја богомоља, ту ће онда нићи трава, јер ће и то место остати пусто. Остаће пуста наша гробља, а ми пред светом заборављени.

3. *Шта да чинимо да не пропаднемо?* Туђинце из свога села одјурити не можеш као оно Турке што си некада. Друго је то сад време, па друкчија и војска. Ништа нам сад не помаже војно и убојно оружје. Како та туђа војска удара на тебе да те освоји, тако мораш и ти на њу да се одбраниш, и да је одбијеш. Она осваја радом и штедњом, и ти је на том пољу мораш дочекати спреман и јуначан.

Спреми се да си на послу умешан; да си на трошењу штедљив; да си у животу мудар. Труди се

и пази на децу да ти она буду у свему боља од тебе. Што не стигнеш ти да урадиш, нека продуже она још боље. Тако ће твоја кућа ићи у напредак; тако ћеш се ти по добру спомињати; тако ће твоја црква бити све пунија задовољнога народа; тако ће школа бити све веселија од деце добро упућене; тако ће Српство бити све јаче и на гласу све лепшем у свету. А у таквоме Српству неће се ни успомена на тебе ни на твоје колено угасити, јер си помогао да се зацари добро у твоме народу, на спас твоје деце и на славу твога рода српскога.

Не дај да ти у селу ниједан посао падне у руке туђину. Онај који ти је брат по крсту и језику, нека ти је и у раду и заради.

Што год је у твоме селу туђинаца мање, знај да је за тебе боље. Зато докле год и последњега не одагнаш из свога места, не можеш рећи да си на миру и без бриге. Не губи никада из вида ону: Ко с ђаволом тикве сеје, о главу му се лупају, па се не ортачи никада с туђином.

Ко више деце има а мање земље, једну децу нека упути на занате. Није мало туђинаца занатлија и трговаца који добро живе међу нашим светом. Њихова места ваља да заузму наша деца.

Занат не може бити добар и лош. Сви су занати златни, кад се њих лате умешне и вредне руке. А у рукама неумешним и леним ниједан посао ништа не ваља.

Зато научи децу да су вредна и окретна, па ће пропевати на који год посао падну.

На млађима свет остаје. Спремајте и упућујте да ти млађи буду од нас и вреднији, и умешнији, и штедљивији, и мудрији, и у свему напреднији.

Који год посао видиш да није у нашим рукама, не мируј ни дан ни ноћ, док се не ношљу наша што боља деца да се спреме за њега. Заузимај се што већма можеш, да се што више и што боље деце пошље у свет на изучавање разних послова, како би и последњег туђинца истисли из нашега друштва.

Мало је кад је ко добар само собом. Више вреди кад се још заузима и други да су добри; и од тога још више, кад се уз то све још заузима да се што више деце спреми за разне послове, те да заузмемо све послове, и да будемо на свима пословима најбољи.

Не може бити родољуб ко то не ради. Не вреди говорити. И најлепши говор ветар је. Ни болнога преболног непријатеља не можеш говором сузбити ни потиснути. Радом се данас свет осваја, радом и паметним животом.

Једино рад и паметан живот и нас ће спасти од пропасти. А на такав рад и живот ваља децу још од малена навикавати, па тога ради и у свет их слати. Ко више види, више и зна, те више и вреди, па боље напредује. Све нам надање лежи у деци, упутимо их и у свет, да би се она томе што боље научила тамо, где се и боље ради и мудрије живи.

II

33. Где лежи права срећа?

Ово што ћу вам причати догодило се лањскога лета. Ја сам се затекао у Карловим Варима (Карлсбаду) у Чешкој. Већ може се мислити шта је ту света, са, ти Боже знај, којега краја. Ни кад се зидала Вавилонска Кула није се чуло различнијег разговора. Да ли та вода у Карловим Варима има моћи да растера болест, не знам; али да има моћи да око себе прикупи људе са свију крајева света, то видим.

Једнога дана с чашом у руци пођем и ја за светом на извор да захватим лековите воде. У ономе метежу од света упаде ми у очи необично кочоперан старчић. Године га притисле, али се он не да. Из очију му задовољство вири, а пуно му се срце прелива у весео и пријатан осмејак. Видим како умиљато погледа у српске новине које су ми у рукама. Најпосле приђе ми, у знак поздрава климну на мене главом, па ће учтиво: „Пане, ви Рус?“ На то ћу ја: „Њет, бањушко, ја Србин!“ Обрадова се старчић и на то, па ће, ради лакшег споразумевања, окренути немачки.

Ту ми каза своју велику радост што сам Словенин, а и за себе рече да је Чех. И ми се упустисмо у велики разговор. За мене није то био обичан разговор него читава школа. Да сам у књигама читао што сам од њега чуо рекао бих: лако је писати што човеку падне на памет, а овако видим, да се у свету може и онако што догодити.

Што сам од тога старчића чуо, може служити на поуку целоме свету. Ево па пресудите и сами да ли имам право.

Ја сам — рече ми старчић — сељачки син. Рођен сам у Моравској. За младости и школовања мога мати ми нагињала да будем свештеник, а отац: да будем учитељ. Мушка глава надјача, те тако ти ја постадох учитељем. Дође време и да се ожепим, а оженио сам се још млад. И ту ме сад Бог обдари многом децом. Учитељска плата и многа деца, то ти је готова невоља. Али крај свега тога у нашој је кући било задовољства, јер је било наде и утехе. Па је било и среће, јер је било здравља. А зар и може бити лепше наде и веће утехе него што су деца, па још кад их човек упути као што ваља?

Дан се ређао за даном, а година за годином, док ти тако не дође време да мој најстарији син сврши основну школу. И ту дође сад да се ломи и крха. Ваљало је смислити шта ће се и како ће се с њиме? Што бих хтео не могу. А желео сам да га дадем на школовање да изучи права, па да буде чиновник. Некако ми се свидело да буде господин. *И кад опет* погледам на онолику породицу а мене

прође сва воља за господством. Крај онолике деце и учитељске плате ко може и мислити на онај трошак, што га треба поднети кад се школује дете. И тек сад осетих ја сав терет големе бриге родитељске. Није шала, тиче се будућности детиње. Кад прођу године нема више враћања, него на којем се путу ко затекао. Тешко ономе ко се затекао на путу за који се није спремао. Брига је то велика кад се тражи детету пут у животу који би најбољи био за њега.

У то време мога колебања доћи ће нам у госте рођак мој и негдашњи друг у детињству. Још дететом отишао је тај у свет, па смо сви држали да се он тамо негде изгубио и да је пропао. Тако ми мислили, али тако није било. Упутио ти се тај тамо у свету, и постао ти је човеком, да му ми остали ни прићи не можемо. Трудом и радом, чув ањем и штедњом, дотерао је дотле да вам је то сада у Прагу богат човек. Држи вам он тамо велику и на гласу гостионицу. Већ ту кад нам је дошао у госте, о чему ти то све нисмо разговарали, док ти најпосле не окренемо разговор и на мог сина. Кажем томе рођаку свом какву муку мучим. Замолим и њега да ме поучи како бих нашао начина да дете школујем. Сам га издржавати не могу, него ако би знао да ме упути како би се дошло до какве стипендије.

На то ти се мој рођак испречи на мене: „Ма шта ти то говориш? Куд си ти то забасао?! Каква гимназија и школовање, и какво ли господство?! Господин је ко ником ништа не дугује, сем човечне услуге. Господин је ко не живи од милостиње и од

преваре, него од поштена рада свога. Повешћу ја твога сина са собом, нека он код мене изучи мој посао, а моја ће брига бити да га добру упутим. Узаслуша ли ме, ни бриге те за њега!“

Није ми баш лако било кад ми оно рече мој друг и рођак. Видим ја да хоће да ми отиде сав мој план у ветар. А тај ми се план баш допадао. Мислио сам само да ми дете сврши школе, па му господство не гине. А већ кад помислим на господство и на сина, онда ми се ређају у глави мисли све лепше од лепших. Баш ти је чудан човек! Место да гледа оно што је испред њега, он ти силом пуни главу којекаквим сањаријама. И најпосле од сањарија не види куд иде, него се сваки час спотакне и падне у животу. Бадава што многи имају очи, кад не виде. Ко мудар није варају га очи на свакоме кораку. Гледајући какву лепу кућу човек обично мисли: благо ономе чија је, а овамо може бити онај хоће да полуди од бриге и невоље. Гледајући у каквога господичића човек мисли: благо њему, а овамо тај код куће ваљда тога дана нема ни хлеба. Благо би било многим људима да им је онако као што о њима мисле други, гледајући их из прикрајка. Тако се и мени онда чинило, да нема господства без школовања. А то ми се господство толико прилепило за срце, да сам мислио, да нема за мога сина среће ако се не школује. И већ може се мислити како ми је било кад сам морао свога сина предати рођаку, нѣ да учи него да ради.

После ми већ мало срцу одлáкнуло кад из Прага почеше стизати добри и радосни гласови о моме сину. Као што ми рођак јављаше и у раду и у владању упутио ми се мој сòкô тамо, да боље не може бити. Видим ја да нисам погрешио. Ко би знао, да ли би ми се дете тако лепо упутило у школскоме послу, као што видим да се упутило у овоме. Није мало деце почело да учи, па запело и остало недоучено. А недоучени ни за надничара нису.

И мени се с првим сином отворише очи. Ко школује дете велики капитал меће на лутрију. А мене би та лутрија још и упропашћивала, јер сам човек сиромах. Овако желим своме детету само здравља, а оно друго он сам тече.

Нико се неће чудити што сам после све синове редом, како би који дошао до година, упутио за првим. А синова ми је Бог поклонио седам.

Кад дође до женидбе најстарији ми син узе ћерку свога газде. Па које то, а које добар рад, подиже га, да је данас први гостионичар у Прагу, што значи, да је међу првим богаташима. А тамо у Прагу ми је још један син, опет тако доброга стања. А лоше не стоје ни остали, који су: које у Брину, које у Пилзену, које у Бечу и Трсту, а најмлађи ми је ево овде. Сви су се они лепо подигли и добро живе, да ми је пуно срце радости кад помислим ма на којега.

Нема радости да је вечита. Наиђу и дани туге, па и мене снађе велика, јер од њих седам сахраних једнога сина. Па ми умре и жена, те ја сад обилазим редом децу. Мало сам код једнога мало код

другога, а где год стигнем пуно ми је срце гледајући њихов напредак. А како и да не напредују кад су ми се деца лепо упутила, па су и вредна, и умешна и чуварна. Просто се утркују ко ће кога претећи напретком и лепим именом.

Пре сам све говорио, да човек мора бити рођен за посао, а сад видим, кад је за посао кидљив и кад је чуваран да онда мора напредовати ма се којега посла латио. За посао кидљив човек неће мировати, док се год не упути да је у послу умешан. Ето ја ти отпре ни у што нисам рачунао гостионичарски посао, а сад видим, кад човек испече тај посао, кад прегне и кад се заузме, да може дотерати до великог и угледа и имања. Ко би могао рећи да су се сви моји синови родили баш само за гостионичарски посао, па опет ето докле дотераше само трудом, радом и штедњом. Да сви моји синови скупе уједно своје капитале, изнело би на два милиуна. А шта би било да су се школовали, па да су отишли у господу? Измучили би и мене бригом и трошком, и себе муком и науком, и најпосле би били „пука сиротиња у светломе оделу,“ људи с празним џепом а пуним срцем жеља. Овако пуно ми је срце радости кад видим децу своју како им срећа напредује и у раду и на дому. Нека се цареви отимљу о царство, не могу ми у једноме бити равни — не могу ми бити равни у задовољству. Зато нека је благословен сваки рад и труд а још више паметна штедња. Док сам био млад уживао сам у раду, а сад уживам у срећи своје деце. Зато се не чудите *што ме видите овако* стара а жива и весела.

Кад виде свет у моме месту шта би од мојих синова, задиви се, дође мало к себи, па ти окрете и он на другу страну. Прво рођаци, па ти после навалише и остали да им препоручим децу мојим синовима. Па не задржа се то ни на самом месту нашем, него мало по мало па ти почеше молбе стизати и из околине. Оно није то ни чудо. Онај има својте и пријатеља на оној страни, а овај на овој. Мислим да нема веће радости ни сласти него кад човек осети да је коме добра учинио. Отуд мене није мрзило, нити сам се лењио, да им деци нађем места. Прво сам смештао код својих синова, а после преко њих и код других. Само практичан рад може да створи од човека правог домаћина. Кад сам видео да се свет опаметио па упућује децу своју на рад, а ја нисам онда давао све на један посао, него и на друге. И нисам примао ма какву децу, него ваљану. Нема посла на којем се и данас не може ваљан радник истаћи, и на којем не би могао прокопсати. Мало је ваљаних, зато није ни чудо што многи пропадају. Што ваља школују; што не ваља упућују на посао. А баш би ваљало радити обратно.

И тако ти постах ја посредником за смештање деце у шегрте. Сви ми вичемо и попујемо да ваља своме народу помагати. А веће помоћи нема него што је: у своме народу развијати радљивост, штедњу и умешност. А то се опет развија кад се ваљана деца упућују на тај пут. Зато нисам ја ни жалио труда, само да сместим што више ваљане деце по разним занатима, те да у народу после буде

више ваљаних радника. А што је у народу више ваљаних радника, више се производи, те је народно богатство тиме веће, и народ моћнији и напреднији.

Ко не жваће, нема шта ни гутати, те се не може ни заситити. Ко не ради тај не привређује, те не може ни тећи. Тако и од све оне деце, коју сам сместио, једна су прошла најбоље, а друга лошије, према заузимљивости за посао, и умешности. Али се опет нису родитељи могли покајати. Који није вредан на послу није ни на школовању. Кад се школују, лена и нерадна деца потроше читав капитал, па тек не сврше ништа, те нису ни за што. Овако ко научи какав занат не може са свим пропасти, јер уме бар кору хлеба зарадити, ако баш није кадар што стећи. Зато вам и опет велим, нека је благословен сваки рад и посао, јер је извор срећноме животу, само кад је човек, који га ради, на своме месту. —

Слушам ја тако тога пресрећног старчића, а неке ми се тешке и суморне мисли јављају и роје. Излазе ми пред очи синови наших српских оцева. Синови онога старчића теку капитале, на задовољство своје, и на јачање свога народа, а многи синови наших богатих људи расипају наслеђено благо на срамоту и на несрећу своју, и на слабљење свога народа. Кад све проћердају, онда се намећу за слуге и најгорем господару. Остали опет родитељи муче се и упропашћују, школујући децу и спремајући их за гладно господство. Само кад не ради, господин *ми је, ма и гладница* и пандурица био. Ма био хлеб

и црн, па ма и без њега, само нек су руке беле. Али ко тако суди не тежи срећи, него је пропалица.

Кад се каже: бежи Србин од рада, то је као кад би се рекло: бежи Србин од среће. Може ли се наћи да је остао ко до смрти срећан не радећи? А сто је пута боље бити слободан радник мучећи се и радећи, него ли туђ слуга левентујући и ленујући. Вредан радник умире на својој постељи а не на туђој.

Ономе старцу игра срце од радости, гледајући своју децу, а моје се кида и раскида од жалости, гледајући наш свет. Свака реч старчева за мене је стрела била, јер ме подсећаше на наше велико зло. Где се што заслужује тамо ми нисмо, него где се што троши. И ако тако потраје и даље, измаћи ће нам се што у рукама имамо, те ћемо се најпосле морати латити будака да туђу њиву радимо, или штаке, да пођемо у свет у прошњу.

Ваља погледати по свима српским крајевима, па да човека страх ухвати. Има вам ту чисто српско село, а туђин занатлија, туђин трговац, туђин газда. А где су српска деца? Која нису за плугом и мотиком та су по школама, спремају се за господство онако какво смо већ поменули.

Али опет није без утехе. Као да се почиње и наш свет прибирати, и да почиње прогледати и долазити до свести. По неким крајевима нашим поче се и наш свет одавати на све послове. Оно време је и дошло да се и наш свет опамети. Мудра човека и туђа невоља опамети, а будалу не може ни

своја. А ми тек нисмо будале. Кад видимо на којем путу други кола ломе, не идимо тим путем.

Кад вук наиђе овце се преплаше, збију се у гомилу, и онда у страху и трепету чекају да их он све редом покоље. Не треба тако да чине људи у невољи. Место да се збију на погибију, ваља да се збију на рад и отпор, па нема онда силе ни невоље која ће их савладати. Ено по неким крајевима нашега народа почело се отимати од зла и радити, па већ видимо ведрија чела у људи, а мање суморности. Још да је и на свима осталим крајевима више прегалаштва, поуздања и вредноће, па благо онда нама, јер је наша будућност. Непаметно је чекати крајњу невољу да нас она нагони на рад и на вредноћу.

Одонуд са занада страшнија нам се пропаст спрема, него што нам је дошла она с истока. Турци су отворено ударали на нас, те смо могли знати где нам је непријатељ. А онај злотвор са запада прилази нам толико препредено, да га често раширених руку као пријатеља дочекујемо. Час нам прилази у виду културе, час у виду либерализма и човекољубља, час у виду науке и модерности. Као што псима пружају отров у слаткишима, тако и нама пружају пропаст у најпримамљивијем облику. Отуд морамо добро отворити очи, да се однекуда не заразимо равнодушношћу према ономе што је наше, те да почнемо своје напуштати а туђе присвајати.

Ваља огласити рат свему што нас упропашћује. *А без рада нема* рата. Рад је извор свакој срећи,

а утук свакој несрећи. Господовање у нераду не може бити срећа, јер убија човеку и душу и тело, и најпосле води пропасти. Оно господовање по државним службама управо је робовање а није господовање.

Помислимо само шта би било од онога нашег брата Чеха, да је дао синове на науке. Разишли би се којекуда за службом, натежући и кубурећи док су год живи. Нити би му били синови тако срећни, нити он онако презадовољан. Зато децу од рâне младости ваља пустити да се и промуче, јер без муке нема ни науке, нити навике на рад и на окретност.

Гледајући како се и у нашем народу почео свет будити на рад, и у раду почео тражити уживање и срећу, видим како нам зора пуца. Прегнимо сад још сви из све снаге да будемо у раду што умешнији, што окретнији и што заузимљивији, те да буде што светлији дан животу нашега народа.

34. Како је Милош своју срећу нашао

а) Ружан сан

Пред кућом на врх дуда тако је петао лупио крилима па кукурекнуо, да се Милош као опарен иза сна пренуо. Онако бунован поче зверати око себе. Види да лежи на земљи пред кућом. Крај њега у сну тешко духа млађи му брат Рајко. Осети како му се по образима разлева свежина ранога јутра. Још се заданило није. Тек се небо по дну поче зажаривати.

Њему срце као у страху јако куца. Пробудио га петао баш у пô ружна сна. Сања он, као у некој вреви је и галами. Не да се казати што је много света на све стране. Од вреве макнути се никуд не можеш. Као неки вашар, шта ли је? Вашар је, али се не види да ко што пазари. Кад после а оно није ни вашар ни друго што него школа. Деца надала дреку и вику, а пред скамијама стоји Гаја Куљин, најстарији ђак, па утишава школу. Кад у један мах, како је он био укочио поглед па оштро гледа шта ко ради, а њему поче лице страшно црвенити, и нос му се поче отезати, док му не дође глава баш као у ћурана. На то деца надала још већу дреку вичући: а гле ћуран! а гле ћуран! Врата се школска нагло отворише и учитељ улети у школу. У тај мах нешто страшно лупи и дрекну, он се трже и виде да је то све само сан. То како је петао лупио крилима, баш у тај мах кад се у сну учитељ појавио на вратима, толико га преплашило да није могао више заспати, него сад поче да размишља, шта ли ће тај сан да му значи? Што ли му то долази учитељ његов на сан? Да му се није што замерио? Колико се он сећа није. Баш тога је лета свршио он школу, и учитељ га је похвалио пред свом децом за владање његово. И он ни досад није па неће ни одсад проћи покрај господина учитеља а да не скине капу и да му не приђе руци. Не може бити да је на њега што љут учитељ његов. Па му је чудно и Гају што је снивао, кад он више није код куће. Отишао Гаја *тога лета у бели* свет да тече памети, како би после

боље живео. Како ли је сад њему тамо? Да ли и он спава овако на земљи, и да ли и он живи о кори сухога хлеба?

И још би дуго тако размишљао Милош о своме сну да не мукну крава однекуда, те га трже из мисли и опомену га да му ваља устати. У томе викну га и мајка одонуд из кујне. „Хајде Милошу, хајде храно моја, устани, време је да пођеш на посао. Бабо ти је већ готов.“

Кад је устао Милош се лепо умио, Богу се помолио, мајку своју поздравио и онда се опремио за посао. Торбицу с крухом обесио преко рамена, дохватио дуг бич и свињарски рог па се с оцем заједно упутио по селу да купе свиње и да их терају у поље.

б) Милошеви родитељи

На крају села стоји сиротињска кућа једна. Била покривена трском па трска спала а рогови испали. Тамо амо по крову бачен по који сноп тулузине да не прокишњава. Али киша не мора баш туда ни ударити, кад има доста пута и на пошивачу. Пошивач био али га сад нема. С лица на кући и леп отпао, а о кречу да и не говоримо. Сва се кућа напред нагла, мислиш спрема се да скочи. С улице двориште трском ограђено. На огради вире дере кроз које се пси провлаче. Али не морају они баш на дере, кад могу и на вратнице, које су спале те су полегле по земљи да се може преко њих прећи. Пред кућом велики дуд закрилио кућу, а испод њега пуно трага од кокошака које ноћивају на њему. Дво-

риште празно и запуштено. По њему нађикао коров, вуци би се могли ту склонити. По свему се види да у тој кући живи пука сиротиња. То је кућа Влајка Ћириног и жене му Стојне, родитеља Милошевих. Они имају троје мушке деце. Најстарији син им у служби је у селу код најбољег газде; средњи син Милош чува сад с оцем сеоске свиње, а најмлађи час је с оцем, а час остане да послуша што матер. Од остале деце Милош је одвојио вреднoћом и послушношћу. Какав је био у школи такав је и код куће. Према старијима био је пажљив и послушан, према вршњацима дружеван и правичан, а према млађима увек готов да им помогне и да их поучи. Није чудо што је био мио свима и свакоме. Па је и на своје одело пазио. Чим би му се где кошуља задерала, док му мајка не би зашила или закрпила, не би се показао на улици. Нико њега није видео ритава него увек лепо окрпљена, лица чиста умивена, и ногу и руку лепо опраних. Мајка му увек говорила: „Јесмо сиротиња али ми тй некако слутиш на велико.“

в) Милош код свиња

Није било у чопору свињчета да Милош није знао не само чије је оно, него и каква му је нарав. А то није од мале користи. Као и међу људима и међу свињама има их свакојаких ћуди. Некоја је свиња доброћудна да се можеш са свим ослонити на њу. Где је оставиш онде ће се зарити ма не било ни коренка ту, и неће ти погледати на другу коју *страну,* ма тамо даље било клипова све најбољег

кукуруза. Друга опет да је доведеш на сурутку неће ти онде остати, него ће тумарнути на страну, ма тамо нигде ништа не било. Има ти која ти се неће маћи из чопора, а опет по некоја хоће да пресвисне док се не изгуби гдегод сем осталих. Што је добар полицајац за људе, то је добар свињар за свиње. Добар нолицајац неће пазити на добре људе него на оне рђаве. Тако и добар свињар неће узети на око оне мирне свиње него оне немирне. Кад сазна које су то што се не држе реда, он онда те не испушта из вида. Зато му се онда никад неће десити да дође кући без којега свињчета. Ко је у једноме послу пажљив и вредан, у свакоме је. Тако и Милош. Није био немаран ни у школи, па није ни у томе послу. Кад је он код свиња, отац је његов онда са свим без бриге.

Кад је у пољу код свиња не гледа Милош само свиње него и све што се око њега догађа. Човек се учи пратећи очима и слушајући ушима све што се у свету види и чује. Док се само свиње смире, ријући свако на своју страну, човек може уграбити времена да отиде до мравињака, да види шта онај силни народ од мрáвӣ ради. И данас је Милош пришао грдном штиру једном до којега су велики мрави подигли мравињак човеку до колена. На томе мравињаку и око њега сваки се дан може видети пуно мрави, како тумарају тамо амо. Једни иду на рад а други се враћају с рада. Што се јуче ту један мучио да узнесе горе у мравињак груду једну много већу од себе, то је за приповест. Таман је довуче до врха,

кад се она опучи доле па собом повуче и њега. А он чим доле стигне и дође к себи, не лени се, него онога часа појури груди, докопа је наново, па онда пик Јово на ново: вуци горе! Мучно је и гледати колико се пута сиромах мравак скотрља доле, па опет неће да напусти посао, докле му год не пође за руком да унесе терет у мравињак. То је стрпљење! То је неуморност и вредноћа! Да је човек само у пола у послу своме тако неуморан где би му крај био! Овако чим види да му што олако није испало за руком одмах напушта тај посао. Па каже онда, да се не може човек и од мрава научити памети. И то је школа: тако разумно гледати и пазити шта мрави раде. Ено само куд они пролазе на рад како им је све равно. Уклонили све грудвице куд пролазе, па им је пут раван као длан. А ено шта људи раде. Гле само сеоски пут како је испроваљиван да не можеш кола протерати а да се по киши не завале, по суши опет не поломе. Још би имао данас да походи шеву, али не може, јер је она џомба, испод које она излеће свако јутро, подаље од свиња. У томе се једно назиме одвојило од свиња па се упутило правцê у село. Још пре него што ће га отац викнути, он је већ спазио и отрчао да врати назиме. Мало после прозуја нешто покрај Милоша и паде у траву. Он отиде ономе месту и нађе како јури буба зујак другој једној која стоји крај лоптице од балеге. Милош одмах позна̂де и те раднике. Мало времена потрајало па ти се дадоше ти радници на посао.

Један тај зујак запео па вуче лоптицу себи, а други се одупрѣо па је потискује журећи натрашке. А Милош их храбри на посао и с њима се разговара. „Хајде још мало, није вам још далеко пута. Деде ти повуци мало боље. Немој ти опет тако нагло гурати, може лопта пригњечити онога тамо спреда.“

Милошеву се оку ништа отело није. Све он види, и што види, гледа и да позна и да разуме. Има ко у пољу човека и да научи и да га развесели. Куд се год окрене и куд оком крене, на све стране ври живот. Ко мало боље ослушне, може распознати цвркут разних тица и зуку разних бубица, и клепет клепетуша и звекет звонцади на воловима и на овцама, и песму момчадије и мома, и вреву радника. Од те музике умилније на свету нема. Лак поветарац прелеће преко поља равна, да се трава лако таласа као пучина морска. Здрављем обдарен и таким пољским зраком озарен Милош се топи од милине. Чини му се да све око њега игра и пева. Ту у пољу, крај сухе коре хлеба, Милош осећа царско задовољство. А и како не би кад је око њега пуно света који га слуша и који му угађа. Над чопором свиња ту у пољу он је пан, он им господар. Куд он хоће тамо морају оне да крећу. А да њему — господару буде служба лакша, веселе га и тице цвркутом, и бубице зуком, и ветрић пиркањем. Је ли гладан, торбица му о рамену; је ли жедан, кладенац му близу. Па није онда ни чудо што Милош, и ако у сиротињи, весело проводи дане свога живота.

г) Милош на раскрсници живота

Никаква мука није ићи право путем. Зло је тек кад се пред човеком укаже раскрсница, па не зна на коју ће страну. Е тако је и кад за дете има да се реши, на који ће се посао упутити. Није тешко за децу тежачку која су из бољих кућа. Она немају да бирају посао. Њини родитељи једва чекају да она дорасту до посла, толико га је у кући. У кући родитељској имају она и сита радити, и шта зарадити, да се има од чега живети. И сиротиња једва чека да деца дорасту за посао, али не ту у кући него за службу. Наш се свет, и онај што има што, и онај што нема, до скора држао једнога посла: тежачког. На трговину и на занате слабо се одавао, те су ти послови остали већином у рукама туђинаца. Каже се: ко се трговином и занатом бави, месом се храни. Док наш свет глође суху кору хлеба, туђинци благују у његовој средини. Крајње је већ време било и Срби да се сете, те да крену на разне занате. Има их данас на занатима са свих крајева где Срби живе. Ето и из Милошева села где је отишао онај Гаја Куљин што га Милош онако ружно снио. Био Гаја честит и ваљан па га господин учитељ препоручио Привреднику. Како је Гаја отишао, било се ућутало у селу о тој ствари. Кад пре неки дан дође од њега писмо, и сад се поче о њему говорити по целоме селу. Од уста до уста па дође реч и до ушију Милошевих. Није њему у пољу ни лако чути о чему *све говори* свет по селу. Боље он зна о чему пе-

вају тице, шта мисле чеде и мрави, и које је бравче у чопору најпаметније а које најгоре.

Чује Милош да је Гаја отишао у коваче и да је смештен чак тамо негде у некоме швапском крају. Оданде пише он сад па се хвали да не може боље бити. Каже да има сад тамо сваки дан што код куће ни о Божићу имао није. А већ радити се мора ма где човек био. Помогли му, вели, добри људи и Привредник да дође до пута који води срећи, а сад од његова корачања само зависи хоће ли до ње доћи. И ту се сад Гаја у писму зариче да ће, своје среће ради, пригрлити посао, на који се одао, и срцем и душом, и да неће дати да га ко у послу претече, па ма погинуо на њему.

Чује Милош то све што Гаја пише и што свет говори, па сад муку мучи и сâм. Од Гаје није он лошији ни у школи био, па гле куд одскочи Гаја већ сад од њега. А да шта ли ће бити тек доцније? Гаја да дође у село као мајстор, обучен господски, једе за столом господски, а он да чува свиње као и сад. Зар Гаја да живи као сад што живи у њиховом селу Фрања ковач, а он да живи пуко сиромашки, као отац што му живи? Ено само каква је кућа у Фрање ковача, а каква је у оца му. Још од рâне зоре кује Фрања по ковачници с момцима и шегртима, да све лете варнице. Кад дође недеља а он обучен као господин. Што вреднији мајстор и окретнији, све боље иде посао, те све већа и зарада. А свињару је зарада једна, па био он вредан или не био.

Оставио Милош сад све друго на страну, па се дао у тешке мисли. Кад погледа око себе, дође му тешко, врло тешко, да остави ту околину на коју се тако навикао. Сваки дан знао је на каквом ће послу затећи коју животињицу. И сад да напусти он то све што око себе види и чује па да иде на други крај света? А опет да ли је право да се он целога века свога злопати и мучи у беди и сиротињи, и да гледа Гају како живи као Фрања сад што живи? Кад опет то помисли, отишао би где шеве не певају, само да не дочека своју сиротињу и Гајино живовање. И тако је Милош дуго мислио и премишљао, док се најпосле није тврдо решио и он да пође у свет на занат.

Кад је у вече кући дошао, каже он својима шта је наумио. Матери као да је нож забо у срце. „Наопако и у зао час по мене! А где би ти, поче она, оставио мене да те не видим толико времена. Не могу ја без тебе издржати, па никако!“ И сад удари мајка Милошева у кукњаву, како њен син Милош више не мари за њу, кад хоће тако у свет, Бог те пита на који крај.

Те је ноћи Милош снивао да је отишао на занат, и то баш ковачки, да је с Гајом заједно, и да је у ковачници пуно непознатог света. А њему мило што је дошао ту, па не стаје од посла. У радости тој и пробудио се ујутру. Како је устао стаде преклињати и бáбу и мајку да га одведу до учитеља на разговор. Најпосле морадоше му обећати да ће га одвести. Има само да помогне оцу истерати свиње

у поље, па се онда може он вратити да га мајка води господину учитељу, а у пољу замениће га брат Рајко.

Кад се Милош од свиња вратио и с мајком до учитеља отишао овај их дочекао раширених руку. Похвалио је намеру Милошеву, а мајку утешио да не јадикује што ће Милош у свет. Иде он по срећу своју, а кад дете по срећу пође, макар било то до на крај света, мајка не треба да кука већ да пева. И ако јој као мајци није било лако, тек је стисла срце своје, јер види да је све онако као што јој господин учитељ каже. Ту учитељ напише и удеси све што треба да се препоручи Милош Привреднику. Још Милошу дâ све што треба да научи и да се спреми за пут. И мајку Милошеву упути шта она треба да спреми и у новцу и у стварима. Ваља дете оденути и спремити му путна трошка. То што му родитељи сад спреме и што му даду, дали су му за свагда. Кад оно стигне мајстору, онда они више трошка неће имати. А доцније кад сврши занат, још ће оно њих помагати.

д) Милош се спрема да пође у свет

Као и досад и данас је Милош у пољу код свиња. На све стране разлеже се цвркут тица, зука и брујање бубица, и врева по пољу људи. Али то све Милош не чује више. Није данас обишао ни да види шта су починили мрави око мравињака, ни да ли је зујак лоптицу од балеге превађао преко пута као јуче што је потегао. Прилегао на земљу, зарио главу у неке хартије, па се занео читајући, да нити

друго што чује нити види. До данас није оцу своме дао кад треба да појури за свињчетом којим, а данас, и кад га он зовне, не чује.

Јучерашњега дана, кад је Милош с мајком био код учитеља, чуо је шта се све тражи од онога који хоће да пође у свет да се научи раду и паметну животу. Да се у туђем свету не отпади од народа свога треба свàк, рекао му је учитељ, још код куће да се утврди у вери прадедовској. Ко се од вере своје отпади, отпадио се и од својих родитеља. Не би била то хришћанска душа, која не би знала Молитве Господње, Богородичине и Вјерују. Па онда је човек разумно створење Божје. Као разумно створење човек треба да зна своје дужности. Тако дугује човек Богу за живот што му га је дао; родитељима за муке што су поднели, док су га из немоћи подигли; другим људима, јер човек без човека живети не може. Да нам други не начини иглу, сами не бисмо могли, а без игле зло би било; да нам други не начини нож, сами не бисмо могли, и шта бисмо онда без њега. И тако је пуно ствари које други праве за нас, а ми опет друге за њих. Зато се и каже: дрво се наслања на дрво, а човек на човека. Све што је човек коме дужан чинити побројано је у заповестима Божјим. Ко не зна заповести Божје, тај заборавља на дужности своје; а ко се опет на дужности не обзире, тај живи као животиње што живе, а не као разуман човек. Зато се ваља још од малена навикавати да се враћа Богу што је Божје, *а људима што је* људско. А да човек може враћати што

је чије, ваља да зна све дужности своје. Тê опет дужности нигде нису краће ни лепше поређане, него што су у заповестима Божјим. Не би требало да је човека који не би знао те заповести.

Ето зашто треба свако дете, пре него што пође од куће у свет, добро да научи и да зна и оне молитве, и десет заповеди Божјих и Вјерују. Има једна која каже човеку: Моли се Богу, али и ради, ако мислиш да ти добро буде на овоме свету. Да би могао подмирити све потребе своје, човек продаје што му не треба, да би могао купити што му треба. У томе куповању и продавању промеће се. У прометању, да не би штетовао, ваља човек да уме хватати рачун, ваља да уме срачунавати. Зато дете кад пође на занат ваља да зна најобичније врсте рачунања.

Кад је господин учитељ онако све разложио своме бившем ђаку, зашто мора све оно знати што се од њега тражи, ако ће и он у свет на занат, Милош се није препао. Као добар ђак утврдио је он још у школи све оно, а сад ће само још поновити. Око тих се ствари он сад не ломи тамо у пољу нити главу разбија. Другу муку мучи он сад. Сем свега онога има још сваки, пре него што пође од куће, добро да научи Привредникову лекцију.

Кад полази од куће треба свако дете да зна зашто иде у свет. Највише деце у свет креће са села. А сеоска деца нису онако на друштво навикла као градска што су. Одрáсла већином по пољу, не умеју она међу туђим људма ни да се нађу. Лакше им е сести на земљу него на столицу; у говору

су неука, у држању неспретна. Отуд су међу људима збуњена. Већину деце мајке су још код кућа размазиле. Тешко кући где не слушају млађи старијега. А и деца, која иду у свет на шегртовање, иду за млађе а не иду за господаре. Не може бити добар господар ко као млађи није добар. И то све треба дете да зна пре него што и пође од куће на занат. Ко у свет иде не може му одмах првих дана бити као код куће што му је било. Да је код куће живео о оскорушама, а тамо на занату да га хране све меденим колачима, па опет сваком детету мора бити мало необично и неугодно, док се боље не упозна с новим друштвом, и док се не навикне на нове прилике. И на добро се човек навикнути мора. Човеку није тежак нови живот, него му је необично ново друштво. Сваки је нов посао нова навика, а без муке нема навике. Ма како слатко јело било, не може се човек сладити док не жваће. А и то је посао, и то је мука. Тако и занат, ма како богат био, не може се човек у спавању спремити за њега, него мора шегртовати. А занати су сви златни. У свакоме занату имамо да се једни људи подижу, а други да пропадају. Не подиже се сам занат, него га подиже човек. И тако није: какав је занат онакав је човек, већ је: какав је човек онакав је занат.

Од неука и гора плаче, каже се. Треба знати не само створити што, него ваља и умети то корисно употребити. А за то се тражи умешности. Умешности се пак великој не може човек научити код куће него по свету. Што човек више света види

већма му се отворе очи, те постане у послу своме видовит: види и оно што неумешни не виде.

Па онда ваља човек да зна како ће се владати у кући; како ће кућу своју држати у реду; какав да је према старијима а какав према млађима. Учећи се свему томе по свету човек се научи још којем туђем језику. Како се каже оно: колико човек језика зна, онолико људи вреди. Човеку и туђ језик отвара пута да може и на другој којој страни наћи рада и своме послу пр̂бе. Ко је неук и што има упропасти, а окретни и разумни и из ничега подижу се и постану велики. Нико никоме срећу поклонити не може, него је мора сваки сам стећи памећу, радом и штедљивошћу.

То све треба свако дете да зна пре него што пође у свет на занат. И ето око учења тога мучи се сад и наш Милош. Господин учитељ му је задао тако звану Привредникову лекцију а то је, да научи каква су деца у први мах кад у свет пођу, а каква треба да постану најпосле. Није хтео Милош господину учитељу ни на очи изаћи, док се добро не спреми у свему што му је он рекао да се спреми.

ђ) Милош полази на пут

Као и у школи што је био вредан и послушан, тако се и сад Милош спремио у свему, да му учитељ ни у чему није мáне могао наћи. Тако је Милош са своје стране био готов за полазак. Само се сад чека да Привредник јави да га прима. Што се чекало то се и дочекало. Кад је и то дошло за

чим се чекало, онда се ваљало Милошу на пут кренути.

И освану дан тежак и по Милоша и по његове родитеље. Није шала, ваља се растати од својих најмилијих. Како би то красно било кад не би морао човек знати за ту муку што је трпи кад се растаје од својих милих. Али без муке нема науке. Нико чашу меда не испи, а да не осети бар кап и горчине. То је тако човеку остављено, тек кроз муке и у зноју лица свога да може доћи до сласти. Треба осетити тугу при растанку, па да се онда осети велика сласт кад буде да се Милош врати у свему изучен, честит, ваљан и срећан.

Још од раног јутра јуре сви по кући. Милоша овога часа нико познао не би. Није више он какав је био до тога јутра. Сад је прави варошанин. На њему је варошко одело. Још у њему Милош не уме да се нађе. Све га нешто коље и стеже; све му се чини да су му се руке укочиле у уским рукавима од капута. Не корача као досад што је корачао, него све некако као да је припет. Сметају му уске ногавице од чакшира.

Мајка му се устумарала по кући. Тамо амо па се тек опет нађе око Милоша. Све јој се чини да своје чедо није довољно посаветовала, да је остало још што да му рекне. Мислила је да ће му Богзна шта рећи при поласку, и ево где сад ништа да јој падне на памет од свега онога. Отац се морао опростити са сином још рано изјутра, па отићи на *свој посао. Тако исто* и млађи брат Милошев Рајко.

Дан раније био је Милош свуд по селу да се опрости са свима. После подне ишао је по селу, а пре подне био је у пољу. Ишао је да узме с Богом и од поља и од свега оног живота у пољу. Међу познаницима његовим у пољу била је и једна рода. Њему се тога јутра учини да и та рода зна да ће он ићи у свет, јер онако како је корачала мајком, кад га виде, застаде и чудно га погледа. Као да би рекла: „А где ти њега! А зар ти није жао да оставиш све нас овде, па да идеш у бели свет.“ И мравињаку тад је отишао, учини му се као да су се мрави усправили на стражње ноге, па да се муче, да га боље виде. Жао им је што га одсад неће видети. Па и шева цвркну кроз зрак, па се спусти на земљу баш испред њега, и некако га зачуђено погледа. Никад се она тако близу њега није спустила. Биће да и она зна да ће он далеко ићи у свет, па је дошла с њиме да се опрости. Видиш, молим те, како сви жале за мном, мисли Милош у себи. И њему жао за њима, али шта ћеш, кад не може друкчије да буде. Ко се штеди од муке, ни до чега не доспе.

Кад је било тога дана после ручка, дођоше тетке да испрате Милоша. Њему необичан сав њихов разговор, јер још никад није чуо да оне тако разговарају. Кога ти оне нису поменуле ту од оних што су отишли у свет још од како се зна за село. Час изводе да је добро што иде, а час опет да није. Милош једва чека да пође већ једном, толико га

нешто узнемирује. Час седне, час ћипи па хода тамо амо. На дну срца осећа као мраз да је попао.

Дође и учитељ да испрати доброга ђака свог. Од села до најближе станице железничке има на два сахата хода. Одатле за Загреб пролазе ватрена кола тек у вече. Али Милоша ће они отпратити раније, јер ће он донде пешке. Учитељ му већ каза и научи га како ће извадити карту, како ће ући у кола, од чега му се ваља чувати, и како ће се те ноћи сместити да се одмори.

Кад бѣ време, крenуше се сви и упутише се путу који води станици. Тетке га испратише донекле, па се прве вратише натраг. Мајка и учитељ испратише га до половине пута. Оно мајка хтеде ићи до саме станице, али јој не даде господин учитељ. Треба одмах од куће да се Милош навикава да се уме наћи у свакој прилици. Овај пут право води станици, па ако се не уме ту наћи, како ће се онда наћи на много тежем путу. Тамо куд иде неће нико око њега облетати, већ се мора он сам пробијати кроз сваку неприлику.

Већ се може мислити како је мајци било кад се праштала с Милошем. Она и осећа и види да га по срећу шаље, али опет мајчино срце тугује, што га мајка дуго неће видети. Без те туге ни једне мајке бити не може. При растанку вели мајка Милошу: „Буди ми, сине, честит и послушан, и примај и срцем и душом све што ће ти среће донети. Где будеш био: мајстора поштуј и слушај као оца што *си, а мајс*торицу као мене саму. И кад те покарају

трпи, јер и ти ћеш кадгод старешина бити, па ћеш своје млађе карати. Где старешине своје млађе не карају, онде није добро ни за млађе ни за старешине.“ А господин учитељ му опет рече: „Добро упамти, Милошу: Које речи прођу уму само на ухо, те на друго изађу; а које прођу кроз срце, те се ту прилепе и остају док је човек жив. Све што је добро срцем примај, да би трајало док си жив.“

Слуша Милош то све и што му говори мајка и што му говори господин учитељ, и прима, али му се у томе чини да не стоји на земљи, него да лебди у зраку. Никад му тако није било необично. Помешала се и као нека туга што се растаје са својим милима, и радост што иде срећу да тражи, и зебња како ће путовати, и радозналост шта ће све видети, и страх што не зна куд иде, па му то све као синьи терет притасло душу и срце. Зна Милош да то тако мора бити. Ко се први пут крене од куће не може му бити обично, него необично. Да је кадгод тамо био знао би он сад куд иде, па га онда не би морио терет и зебња што не зна шта га тамо чека. Али не иде се тамо на зло већ на добро. Иде он да учи занат, да тече памети, да се богати умом, а ум царује. И што онда да се плаши? Тешко му је само што се сад са својима опраштa, али у толико ће бити већа радост док се само истим овим путем врати паметнији, спремнији и у свему бољи. Досад је код туђих свиња глодао кору тврдога хлеба, а онда ће се као спреман мајстор месом хранити. Место

да слуша гуритање туђих свиња, он сад иде да се спреми за бољи посао, што ће рећи: за свога госу.

Милош се у те мисли тако занео да ни осетио није како сâм нагло корача оним путем. Одједном се прену он из мисли, сети се да се сад опростио с мајком и учитељем, па се окрете да види где су они. Кад оно у даљини види: како мајка стала насред пута па гледа за њим, а крај ње стоји учитељ и маше му марамом. Он би стајао дуже да гледа у њих тамо, али му се нешто не мирује, нешто га гони напред, и он се окрете те брзим корацима стаде корачати ка станици.

Колико је мајци Милошевој тешко било растати се од свога чеда, толико је опет утешна била кад помисли: да ће се оно кући вратити учено и мудро, разумно и срећно. И ако проста, Милошева је мајка била мудрија од многе грађанке. Знала је она да јој Милош не може висити вечито у крилу. Проћи ће детињство и доћи ће време да Милошу ваља кућу основати. И кад би то време дошло па затекло Милоша ни у што упућена, шта би онда могло од њега бити. Једино убоги свињар. И то њен Милош да дочека само зато што је његова мајка мека срца била, па није могла да поднесе да јој син оде куд од куће. Које матере тако спрече срећу својој деци, горе су од маћеха. Нека мајка и тугује, нека чезне за децом својом, али нека не стаје на пут срећи њиховој. Детиње среће ради мајка треба да подноси тугу и терет. Која то неће, то *није* нежна мати већ је злотвор деци. Зато што је

мајци жао било да дете одвоји од себе, остало је оно неупућено, те ће гладовати целога века свога и муку мучити у крајњој сиротињи. И то онда да је права мати?!

Таке су се ето мисли врзле по глави Милошевој мајци, зато она онако замишљено и иде покрај учитеља. А учитељ као да погађа о чему она мисли, па је и не прекида у мислима, него ћутећи корача поред ње.

Првих дана свима у кући необично без Милоша и жао им, али кад помисле шта би од њега било да је остао код куће, а шта ће бити сад, одмах им лакше.

е) Милош на путу и у Привреднику

Чим је на станицу стигао, Милош је одмах потражио некога да пита где се вади карта за пут, и кад ће стићи ватрена кола. Учитељ га је већ посаветовао никако да се не стиди, него за све што не зна да пита кога пре уочи од старијих. Око станице све му је тако необично, да не зна на која врата треба ући а на која изаћи. Звера и гледа куд ко иде, па и он иде за њим, да се не би где изгубио и залутао. У незнању тако је пошао и за чиновником железничким у канцеларију, па га овај вратио натраг. Пре него што ће кола стићи искупило се било већ нешто путника. Где је видео да други ваде карту, извадио је и он онде. За другим је светом ушао он и у кола. Само је прво питао, иду ли та кола у Загреб. Кад је ушао у кола, стао је с прт-

лагом својим, па онда почео зверати. Толико клупа видео је он само у школи. Али оне школске нису оваке. Па онда све су чисте. Боже мој! Сме ли се сести на коју? Кад је видео да су други поседали, спусти се и он у један крај. Седео је ту као прикован, ни маћи се. Кад је видео да су други почели мењати место, и да седи ко како хоће, ослободи се и он, те се мало раскомоти на ономе месту. Устао би, али се опет боји да не бане ко однекуда па да викне: „Ej море, а што си ти устао с тога места? Нису ваљда цела кола твоја.“ Ко ће то све знати, какви су им обичаји овде. Које од умора на путу, које од тумарања око станице, а још највише од узнемирености целога дана, њега савлада умор, и он поче дремати. Ни сам не зна како, тек у оном дремању прућио се он по целој клупи и заспао је. У један мах осети он у сну како га неко дрмуса. Он се трже, скочи на ноге и запрепасти се кад пред собом виде некога пандура с фењером. „Карту,“ виче тај пандур. „Веруј ми, ја сам платио,“ стаде се Милош правдати, мислећи, да је пандур дошао по њега што није платио. Кондуктер види да се Милош досад није возио на ватреним колима, те му каже шта хоће, па кад прегледа карту а он му онда тихо рече да се слободно извали на клупу па да спава. После је Милош већ видео да то није пандур него да је онај што прегледа карте.

Те ноћи Милош је и спавао и будио се. Целу ноћ нека писка, нека вика и дрека, да и не можеш *мирно спавати*. Па онда на земљи и мекше је и

комотније спавати него на тој клупи. Кад се у један мах прѐнуо иза сна, а оно кроз прозор ударило већ јутро. Већ код куће научио да рани, те није ни чудо што му се у то време већ разбио сан. Устао је па се примакао прозору. Кола јуре да их ни зец не би стигао. А поља се редом нижу једна за другима. Што даље јуре дан све већма осваја. Мало по мало па тек звизне, а кола ударе одмах лакше док не стану, и свет један улази други излази. Е тако су ова кола и по њега дошла. На једноме месту прохујаше ова кола поред чопора свиња. У чопору велика шарена крмача, иста пљунута она поп-Љубина у њихову чопору. Море да нешто није она дојурила овамо? Може ли она стићи пре ових ватрених кола? Наопако ако је она утекла, а могла је и утећи, кад сад њега нема тамо код свиња. Не може Рајко њега заменити, па ни по што. Мали је још. Али опет Милоша теши да неће бити то она крмача, јер тога јутра тек ако су је истерали у поље, па где би она могла стићи већ довде. Где су они већ од његова села! Видиш молим те, мисли он, како могу и свиње да личе једно на друго. А шта ли сад раде његове свиње? Да се није оно ћулаво назиме Совре Зубана издвојило из чопора па одјурило пољем? Ех што је с њиме имао муке, то нема више. Као да ту пред собом гледа, како је бабо с Рајком истерао јутрос свиње у поље, па их сад на паши обилазе. Боже мој! да ли ће његов Рајко знати за онај велики мравињак? А већ да шева има гнездо испод

оне џомбе, како ће он то и знати? Баш му је требао казати он.

У колима сад већ није онако мало света као синоћ што је било. Разговарају се људи и он их разуме, али не говоре као у његовом крају што се говори. Боже мој! да ли је далеко још до Загреба? Ено баш онај тамо у трећој клупи дебељушко помену да ће у Загреб. Баш добро, њега ће узети Милош на око, па где изађе тај, изаћи ће и он.

Уз пут поред каквих ти села нису пролазили и преко каквих река, то се казати не може. Цркве велике па и куће, али се не беле као у његовоме крају, него црне. Није зид као што су зидови, набој или од цигле па олепљен и окречен, него голе даске. Шта ти у свету нема? И докле ће се то путовати сам ће Бог свети знати. Није шала то, пошло се синоћ, па ево ѵвеликѣ оданило, и непрекидно се јури а никако да се стигне. Од Загреба неће бити да је далеко ни до краја света.

Милош није ишао никуд од куће, па му сад Загреб страшно далеко. Преко света му је. Кад год сад кола стану, а оно улази силан прост свет с торбама и котарицама. Чује он да сви ти иду у Загреб на пијацу. Е, то онда неће још дуго бити до Загреба. Чује се велика тутњава и клобарање. Наишла кола на мост преко велике неке реке. Чује да је то Сава, па се чуди откуд и ту Саве. Чу се звиждање на које сви поскаче па се почеше спремати да изађу. И онај се дебељко спрема. Е, то ће онда бити Загреб. И Милош спремио свој пртљаг па не пушта

из ока онога дебељка. За њим је сишао с кола, па да би био сигуран запитаће га, да ли је то Загреб. И онда се за њим упутио кроз станицу. Шта је ту света, ако ко Бога зна? Само да се не изгуби у тој гунгули. При излазу поређали се у два реда људи с неким необичним капама на глави, па траже од свакога да носе ствари. Е, то су ти које ће питати за Привредник. Таман он заусти да пита једнога: а знате ли где је Привредник? кад му приђе један од њих, па ће њему: „А да нећеш у Привредник?“ Е, то је баш као поручено. Води га онај човек улицом, а он чисто обневидео, гледајући онолики свет, онаке куће и оно чудо од баште. Не зна по чему гази и куда иде. Гледао би око себе да види шта све ту има, а не сме, да се не изгуби у томе метежу. Никад није могао ни помислити да толико света може бити у једноме селу. Па какве су то куће? Како ли ту они увозе сено и сламу у авлију, кад нигде ограде ни капије, него све кућа подсела кућу, и узани капицици на њима. Јà како ли се припне онај тамо чак горе, кад се не виде мердевине? Да нема овде крилатих људи? У путу нигде џомбе него сâм раван камен, мислиш тепсија је. „Хај да ми је ту потерати чигру, не би се ни на крај села зауставила, кад би је онако ваљано потхватио бичем,“ мисли Милош у себи, па чисто заокрену руком као кад тера чигру.

У Привреднику док мало одану од пута, кад ево дођоше и вршњаци му, који стигоше тих дана пре њега. Како дођоше дадоше се на посао. Седе

за једним дугачким столом, па једни нешто кроје, једни лепе неке шарене хартијце, а једни опет превлаче црвеном писаљком преко хартије. Он гледа а ништа не зна шта они то раде. Благо њима кад они то знаду па безбрижно раде, а гле њега како је осим осталих, па му је тешко. Не зна куд ће и шта ће. Баш право се каже тамо у лекцији, да су деца са села збуњена. Ето он не зна ни куда ће да погледа, а откуд ће тек да зна шта ће и како ће. Најпосле сва су деца неука била кад су дошла, па су после лепо научила. Као и учитељ што му је рекао: није срамота ако ко што не зна, него је срамота ако неће да научи то. Треба лепо питати и пазити кад ко показује, те научити што се не зна. Ето и он ће своје другове лепо питати, па ће му они показати, те ће научити што не зна, а они знају. Што науми то Милош и учини. Показа му онај најближи шта ради, и пусти и Милоша крај себе да ради. Кад дође онај што пази на децу, би му много мило кад виде новајлију да је пао одмах на посао. После га је пред сваким хвалио, и рекао да од њега мора испасти ваљан радник и човек. Тога дана говорио је и лекцију и знао је без замерке. Тога се дана већ упознао с децом. Одакле ти ту, Боже мој, нема деце. Сва су деца обучена као и сам што је, па се ни познати не може да су тако с разних крајева. Види он сад све српске крајеве, али не као у школи што је гледао на мапи, него гледајући децу из тих крајева. Баш има много Срба на свету! Ала би волео да их види све обучене као код кућа што су обучени.

То би баш лепо било. Зна он да се ни они нису код кућа носили тако као сад што су обучени.

Прве те ноћи Милош је доста немирно спавао, све му се чини да га мајка виче да устане па да пође на посао. Једном се и прѐну иза сна, учини му се као да скикну прасе. Погледа око себе и никако да се разабере где је. Види око себе пуно деце, и да није код куће. После дође к себи, смири се и заспа.

Сутра-дан већ је могао писати и писмо кући. Јавио се родитељима, да се не би бринули. Храбрио је своје родитеље и зарицао се, да ће пре у ватру или у воду, него што ће пустити да они што ружно чују о њему. Боље да га нема, него да испадне што рђаво од њега. Ма се прекинуо у послу неће пустити да се отме ниједан посао од њега. Па кад буде да се врати кући, светла ће их образа моћи поздравити као родитеље своје. У Привреднику морао се задржавати све док није стигло писмо од господара, којем ће ићи, да ли ће га примити. Сам се није искао ни на који занат, него је оставио старијима и паметнијима да одреде то. Рекао је: кад се већ зна да је сваки занат златан кад га се само лати прави човек, онда је то све једно на који ће занат он отићи. Ко не ваља за један занат не би ваљао ни за други. Сам се занат не ради, већ га ради човек, па како га ради онакав испада. Исти занат у једним рукама је да не може бољи бити, у другима да не може гори. Ма на којем занату био, он ће бити задовољан, послушан, вредан и чуваран.

На неколико дана после његова доласка рекоше му да се спреми за пут. Дошло писмо од његова господара, да га прима. Изабрали му пекарски занат. Кад пекари цео свет хлебом хране, рекоше му, онда не могу сами умрети од глади. До господара има да путује доста дуго. Никад Милош није ни чуо да има на свету тако место, и ако су у школи учили о целоме свету. Има да путује до Целовца у Корушкој гвозденим путем, па онда оданде пешке или на колима. Извадили му карту, дадоше му цедуљу на којој је било написано име његова мајстора и место где је. То је да би га могао сваĸ упутити, јер он путује најпосле кроз крајеве, где се не говори српски. Кад види цедуљу сваĸ ће му прстом показати куда треба да иде.

У почетку уз пут чуо се српски говор мало друкчији него што је у његову селу; доцније што даље то све мање разумљив, док не дође да баш ништа не разуме од целога говора. Уз пут му је све тако необично да му се чини да он то све у сну гледа, а не на јави. „Боже мој!“ мисли он, „моји то никад видели нису што сад гледам ја. Ето за колико сам ја већ сад паметнији од њих.“ Туга му је велика овако самоме у непознатом свету, али кад помисли шта ће он све видети у своме животу, чему ће се све научити и какав ће он бити према свима који су остали код матера у његову селу, њему онда одлакне и развесели се. Кад је у Целовац стигао, дочекао га је један пријатељ Привредников. Познао га је већ по торби ко је и шта је. Чим га виде проговори му српски, а Милоша, мислиш, сунце

озари. Тај га после одведе и мајстору, који је држао пекарницу у једноме месту близу Целовца, у Корушкој, у Аустрији.

ж) Милошево шегртовање

Ни у сну није Милош могао сањати да ће живети у такој кући у каквој сад живи. Не сме тамо мајстору у намештену собу ни да завири, толико се боји, да не начини какву штету и самим погледом. Није он никад ни видео тако намештене собе. Кућа чиста, мислиш сапуном је перу сваки дан. Авлија чиста и сређена, није у њих ни соба така. Па лепо воће и цвеће по авлији. Сад он види како је страшна њихова авлија према овој. Пуно је ствари, али није то разбацано и закртожено, него све понамештано да ти је милина погледати. И све је лепо да се не може човек сит нагледати, а њему опет тешко, претешко. Припео му се у подгрлац ваљушак, па ни тамо ни амо, већ хоће да га угуши. Чини му се, да му је негде да се завуче па да се сит исплаче, лакше би му било. Господар му нешто каже, а он ни речи да разуме. Док му прстом не покаже, не зна. Госпођа нешто виче: Милос! Милос! и он једва да се сети да то она њега виче. И док му руком не покаже, не зна он шта она хоће. Муке његове. Ни с ким ни речи проговорити. Ни о Божићу није имао он што сад има сваки дан да једе, па му опет слатко није. То ће бити, помисли у себи, та мука, за коју се каже да без ње нема науке. И сад њему паде на памет, шта су све њему говорили, и шта је он све учио пре него што је дошао овамо. Не може

човек лећи прост па сутра-дан устати учен без пô муке. Без муке нема науке. Што човек кроз веће муке прође, то и до боље науке дође. Њему јесте сад велика мука у туђем свету, али ће тако исто стећи и велику науку. Ето да сад у кући говоре српски, никад не би он научио немачки. Овако мора научити на срећу своју. Све што научи добра, себи ће користити, на своју ће срећу бити. И ето то Милоша ублажи. Није њему ова мука сад узалудна, као она на робији што је, него том муком тече се знање, а знањем се задобија срећа.

И ако је Милошу тешко било у са свим туђој кући, у којој ни разговора не разуме, опет он клонуо није. Док се човек чему учи, мучити се мора. Рекли су му и други па види и он сâм сад, да без туге за кућом не може се проћи. Ето он већ сад боље живи него што је код куће живео, јер он сад и боље спава и боље једе него и саме газде у његову селу. Само што му мајке нема ту, ни оца, ни браће, ни осталих милих. Није се навикао без њих, па зато сад толико тужи за њима. Али као што те туге мора бити у почетку, тако и проћи мора, кад се човек јуначки држи. Кукавица одмах јаукне чим га што и најмање заболи, а јунак трпљиво подноси и чека да прође.

Прве ноћи сања Милош: он наслонио главу мајци на крило, а она га бîште и говори му: „Кад буде да одеш и ти у свет, као Гаја што је отишао, а ти пази мајсторицу као мајку своју, па се онда нећеш одвикнути ни од мене, мајке своје. Само буди по-

слушан старијима, јер ко не зна слушати не зна ни заповедати.“ Кад се иза сна прѐнуо па видео где је, њега спопаде опет туга за кућом. Али чим га спопадне туга он одмах помисли, да то и треба тако да му је тешко, да се види колико је јунак. Што му сад буде теже, већма ће после благовати. Није лако копати ни виноград, али док се човек не ознoји радећи виноград, нема му ни грожђа. Не заборавља Милош што му је мајка и у сну наложила, те куд мајстор, мајсторица и сви старији од њега оком ту он скоком.

У почетку није Милошу лако ни било. Нити зна језика, нити обичаја. Ни обично јело не уме да једе, а већ о онима другима и да не говоримо. У пољу код свиња није ни било што виљушком да се једе, а овде ти нри јелу не избива виљушка и кашика из руку. Већ се толико пута убо виљушком те у прст те у језик и уста. Тако у почетку, а већ што који дан више то му све обичније у свему. За кратко време па се у немачком говору већ упутио толико да је могао да разуме обично што му кажу. И онда му је већ бивало много лакше. Већ на посао пазио је што може бити већма. Као запета пушка увек је био готов потрчати, чим види да је где потребан. Кад треба што урадити, никад није чекао да му се двапут каже. Дан по дан пролази, а Милошу у кући све обичније и све милије, док му није дошло као да се у њој и родио. Мајстору и мајсторици тако је мио, јер је послушан и у свему добар и поверљив, као да је њихово дете. Па не само они,

него Милоша воли свàк, ко у њихову кућу долази. Неће он проћи поред позната човека и познаника и муштерије, а да не скине капу и Бога не назове. На свако је добро брз као ватра жива, а на зло ни вилама га не би могао натерати.

Кад год доспе он би узео ону књижицу своју, па би се сам преслишавао и понављао би, да не заборави дужности своје. Сваки би дан, кад устане, очитао молитве. Види како се сви у кући моле Богу на свој начин, па се и он моли на свој. Већ прво писмо кад је кући писао, молио је своје да не трпе више онај коров по авлији. Да виде они како је овде код њих, где је он сад, по авлији, све би се крстили од чуда. Ни по собама није тамо у селу тако. Па онда уместо корова што не би посадили лук, кромпир и друго корисно зеље, а уместо зове лепо воће. Кад су то Милошево писмо његови код куће примили, већ су видели да се Милошу памет креће на другу страну, него што је било, док је проводио дане у пољу код свиња.

Познаје се светац по вечерњу, каже се. Тако се и по шегртовању познало, какав ће Милош бити момком и мајстором. Није ишао дан за даном, него је јурио, те је тако пројурило и време Милошева шегртовања. Милош је то време провео да се подичити може. Мајстор је с њиме толико био задовољан, да је прославио онај дан кад га је ослободио.

з) Милош као момак

Ако ћеш да се потрчи, од Милоша бржег нема; ако ћеш што да се уради, од њега умешнијег нема; ако ћеш што да се прода, од њега окретнијег нема. Треба ли што купити, за час је Милош нашао где је најбоље узети. Као оно добар пас зеца, тако њањушка он одмах и где је добра роба и повољна цена. Тако је био окретан и у продавању. За један час уочи он, на који ће начин огласити да свàк зна за оно што се продаје. А што више људи знају пре ће дознати и онај коме та ствар баш треба. А то су најбољи купци. Коме што треба, не пита по што је, мора да узме. А већ чуваран је био још шегртом.

Због доброте његове мајстор Милоша није друкчије сматрао него као сина свог. Зато и није ишао никуд без њега. Да би се свему доброме научио, увео га је и у честита друштва. А већ да Милош мајстора ни ту постидео није, може се мислити. Поред мајстора научио се Милош и лову. Чега се год прихвати, никад се Милош није прихватао онако овлаш, онако без воље, немарно, него свим срцем. Одмах гледа да се у томе послу дотера што може бити боље. Тако се Милош и у владању пушком толико дотерао, да није било од њега бољег ловца у свој околини оној. Властелин, који је живео у томе месту, не би ни пошао у лов без Милоша. А мајстор га је пуштао, јер што се више говори о Милошу као ловцу, то се више говори и о његовој радњи, у којој је он момак.

Крај свега другог посла није Милош заборављао ни на Привредник. Да њега Привредник није сместио ту, не би он данас био то што је, него би јурио за туђим свињама. Зато је он добро пазио, каква је која кућа у томе месту, па које би добре биле, као ова што је у којој је он, те би он препоручио Привреднику. На тај начин сад је и он постао повереник и помагач онима који су и њега упутили.

Није боље могло бити него што је Милошу добро било у тога мајстора. А ни мајстор није могао ни пожелети бољега момка од Милоша. И мајстор се већ толико на њега навикао, да је зацело држао, да без њега више ни бити неће. Тако мајстор, али Милош није тако судио. Јесте њему ту добро, и он не жели боље, али се он није спремао да остане у туђем свету. Свака тица своме јату тежи, па тако ни Милош жив не може да дочека да се врати у свој завичај. Ала ће то бити сласт и милина док чује разговор мајке своје, оца и браће своје, и свију којих се тако радо сећа; док после толиког времена у цркви српској зачује оно божанско појање; док прође стазама којима је у рâном детињству пролазио и осети мирис који се шири завичајем његовим. Мислећи тако Милош би чисто прелетео кући. Али опет није му још време. Неће он празних шака кући. Не спрема се он целога века свог да слепари, већ се спрема трудом и штедњом да постигне колико треба за честит живот. Док се не спреми у новцу и познанству да може, кад се кући врати, отпочети рад на своју руку, неће се вратити.

Ни у чему Милош не попушта, него из дана у дан све боље ради и све се боље влада, јер је све мудрији и у послу умешнији. Граби и ради, јер дани пролазе, а он ваља да се спреми да буде у послу што печенији. Ко свој посао не испече како ваља, не може ни живети од њега, а некмоли да може што тећи. Трудећи се у послу и учећи се штедњи није Милош заборавио да ништа учинити не може без добрих пријатеља. Гледао је да задобије за себе оне који би му могли помоћи, док не стане он на своје ноге. И тек кад је то све спремио што му треба, па да отпочне за себе радити, онда се решио да се врати кући.

Може се мислити како се мајстор и сви у кући с њим запрепастили, кад су чули, да Милош хоће да им иде. Пристао мајстор и да га прими за ортака само да не иде. Оно ни то није мала ствар, остати у тој радњи као ортак, али куд ће он сем свога света. Не би могао ту у туђем свету остати па ни спахилук да му поклоне. Слаће му је онде у завичају његову по гробљу ходати, него овде међу живим људима. Лепо је то и мило му је било што је ту живео, док је учио, али друго је то остати ту за увек. Па онда ни Привредник није га упутио овамо у свет да се спрема и учи за други народ, него за свој. Своме народу треба он да учитељује, да у своме народу поведе коло свакога напретка. Где год стигне ваља да га поучава како ваља радити и живети. Ено само код његове куће шта стоји земље запарложене око куће. У другоме свету од толико земље лепо живи цела

породица, а његови даве се у сиротињи док по пространој авлији царује коров и цвета зова. Не уме наш свет да живи. Ваља га научити, а научиће га они који су у свет отишли сами да уче. Тако мисли Милош, и те га мисли све већма утврђују у намери да не остане.

Кад је видео да га не може одвратити од намере да се врати кући, мајстор је онда Милошу обећао да ће му остати веран пријатељ докле је год жив, као и њему Милош што је био за цело време, докле је год био код њега. Где му год треба помоћи какве, рекао му је мајстор, нека се само на њега обрати као на свога рођеног оца. Што му је рекао мајстор, то су му рекли и сви познаници и пријатељи мајсторови. Свàк је то знао да много вреди пријатељовати таком човеку какав је Милош. И тако Милош виде да ће бити ослонца са свију страна, кад отпочне радити. Кад је тако спремио све што треба па да отпочне посао на своју руку, он се онда споразуме с мајстором кад да пође кући. Оставио је то мајстору да реши, јер је рад да мајстор не осети какве штете његовим одласком. Треба му да узме другог момка, па тај момак мало да се упозна с кућом, и онда се тек неће осетити тако јако одлазак старог момка. А већ ма како удешавали ова ће кућа осетити његов одлазак, јер њега нико не замени. Кад се све удесило како треба, Милош се једног дана опрости са свима и пође на пут. Кад је полазио, испрати га и мало и велико из тога места.

и) Милош свој газда

Узбунило се цело село на глас да се Милош кући вратио. Долазе људи да се виде с њиме, али нико да га позна. Ко ће га и познати, кад Милош изгледа сад са свим господствен. Ко би рекао да ће од онога згепчета, какав је био, док је код свиња био, изаћи овако красан момак. Баш момак, није шала. Па што је одевен. Не можеш му близу прићи од страха, да га не упрљаш. Као из кутије, не друго. Нема човека у целом селу њихову да је тако господски обучен. А кад говори, свакој речи места има, тако је смишљено. И крај свега тога није поносит. Са сваким се здравља умиљато и пријатељски, мислиш да није ни ишао од куће, и да на њему није оно одело, већ издрт дороц. И док он тако с људима а мајка му прелеће с једнога краја собе на други, нешто тражи а не зна ни сама шта и чисто упија очима сина свога Милоша, кад га погледа. Гледа а чисто не верује очима да је дочекала ту највећу радост своју, да јој се врати њен Милош, па још такав. А отац већ не уме ни да се разговара с њиме. Одмах га је питао, има ли тамо већи чопор свиња, него што је овај у њихову селу; и да ли је чуо да која крава даје више млека него поп-Љубина шаруља. А брат га је Рајко питао, да ли има тамо, где је он био, крупнијих јагода него што су по њиховим стрњикама. Већ та се радост описати не да, каква је данас у кући Милошевих родитеља. Ни у сну им Милош тако леп, мудар и паметан није могао изаћи. Само да им га Бог поживи.

Није Милош дошао кући у левентовању и у беспосличењу да проводи време, него да падне на посао сад још већи него што је био код мајстора. Тамо код господара био је посао упућен, те друге муке није било, него само да се ради свакидашњи посао. Друго је сад ово што ће он отпочети. Он отпочиње са свим нову радњу, међу људма који се нису на њега навикли као на мајстора. Треба ту сад муштерију дотерати за својом руком, треба за свој еспап пијацу створити. Треба утврдити кредит на све стране. Ко код њега пазари ваља да верује, да нигде боље пазарити не може. А и он ваља добро да проучи људе те да зна, колико може коме веровати. На тај начин он као мајстор има да се тако веже за оно друштво цело, те нити да они могу без њега, нити он без њих.

Примити готов добар посао, па га радити добро, лепо је, али није Бог-зна шта; али је лепо и дично сам отпочети с малим, па истерати на велико. А Милош је с малим отпочео. Добро је отварао очи кад што продаје, али још и већма кад што купује. Муштерију своју сматрао је као пријатеља свога, те је гледао да удеси пазар да не оштети ни себе ни њу.

У онако опалој кући очевој није могао отворити радњу, него је узео кућу под кирију усред села. У његову крају нису људи ни чули, да од Србина може бити пекар. И гле шта многи доживеше да виде: син Влајка Ћириног пекар, и то такав, да ни Шваба не може да изађе с њиме на крај. Милош је затекао Швабу пекара, Фрању. Сад тај може затворити пе-

карницу, јер што се у Милошевој пећи испече ни у царској не може тако. Тако је то кад ко стече златне руке. А не зна се да ли су у Милоша већма златне руке или му се већма блиста ум.

Не прође година две дана а Милош већ одвојио толико да је себи кућицу купио. У својој кућици може да се намести како му је за посао најбоље. Како је дошао до кућице већ је тиме постао прави домаћин у селу. Ако је требало где савета дати, на њега су се обраћали. Видео је света, говорило се, па зна шта где приличи.

Ни кућица у којој се родио није више каква је била. Још издалека бели се као лабуд. Па авлија сва засејана и засађена. Где се пређе зова ширила сад је каламљено воће. Није каламио Милош, већ браћа његова. Научио их он. Упутио он и своје у бољи посао.

Није Милош тако упућивао само своје него и свакога у селу. Постао је он стожер напретка за оно место. Свакога брата Србина гонио је на рад и на штедњу, да би се унапредиле поједине куће, а све скупа опет да подижу школу и цркву.

Где би год видео ваљано дете гледао би да га упути на добар пут. И њега су други упутили, те је он сад рад да добро добрим враћа. Привредник нема заузимљивијег пријатеља од њега. „Ко не верује,“ говори он, „да занат може човека из ништа подићи, нека погледа на мене: нека види чиј сам и шта сам сад.“

Привреднику досад послао је Милош доста књига за децу, а и лист Привредник претплатио је за

неколику сиромашну децу. И за то све неће ни да се зна да он то чини. Ето ни ми не смемо поменути ни у ком је селу Милош, јер му то не би било право. Бог га таког поживео.

35. Мајстор-куцкало

А знате ли ко је био тај мајстор-куцкало? Е видиш, знам ја да ви то не знате. Али ко хоће да слуша, сад ће одмах чути, па ће онда знати, и ко је то био, и какав је био.

А јесте ли што чули за Привредно Одељење Беогр. Трг. Омладине, или што бисмо краће рекли, за Привредник? Ко још не би знао за њега? Има Привредник у Београду, а има га и у Загребу за оне Србе који тамо живе ван Србије. Е па видиш, и мајстор-куцкала је то друштво на пут извело, па се зато каже да је он Привредников. Али се он није од увек звао мајстор-куцкало, него како га је кум његов крстио. А кум му наденуо име Живко, а био је од породице Јовановића. У оца му било петоро деце. По годинама Живко је у родитеља био средње дете. Имања је било тек да се хвата крај с крајем. Ако би сва деца остала ту у кући на имању, на би се доцније поделила, припало би свакоме таман толико, да може купити торбу и налицу те да иде у прошњу.

Живко је од малена гледао и слушао како му се родитељи брину и уздишу што не знају како би збринули децу своју. И онако мали снуждио би се кад би само погледао брижне родитеље своје, па би

почео и он главу лупати, шта и како да се ради. Жао му оца и матере, па би, да може, сву бригу њину узео на себе. Зато им и угађа што више може. Нема дана да им отац не говори: не уздајте се ни у кога, до у Бога и у своје руке. И Живко, само да би оца задовољио, куда треба ићи, све трчи. Од малена владао се као добра девојка. Што је другима мука кад раде, њему је кад седи и беспосличи. Какав је био кад куће, такав је био и кад је пошао у школу. Ту у школи дозна он што знао није, да има у свету некога који бригу води о доброј деци. Али само о доброј. Привредник бира ваљану децу па смешта у ваљане куће да се она добро упуте у раду, и да се добро навикну на паметан живот. А већ ко добро ради и паметно живи тога не може глава заболети.

Кад је Живко чуо шта Привредник тражи од деце, па да их пошље у свет да се спреме за срећан живот, он се тек онда још већма провреднио. Нико срећнији од њега, кад је већ дошло да сврши основну школу. А и учитељ његов није имао боље дете Привреднику да препоручи него што је био Живко.

Још од малена се Живку допао ковачки занат. Како је дивно то кад ковач кује по усијану гвожђу а оно све одскачу варнице. Па како превија гвожђе, мислиш прут је. И шта ти све прави ковач од гвожђа? Лако је то стругати дрво и цепати, али је јунак ко може гвожђе да дотерује као какву даску. Па онда триста без ковача ништа. Где си видео село без ковача? И да нико посла нема ковач га мора имати. А докле год је посла нема глади.

И тако се Живко молио Привреднику да га пошље за ковача.

Кад је мајстору отишао ништа Живку није било тешко. Знао је да неће вечито шегртовати. Па онда знао је да је ту дошао да се учи како ће после срећно живети. Код куће се још навикао никад да не седи, него вечито да је у послу. Није никако марио да се ухвати с беспосленом децом, па да тумара и да дангуби. Знао је он да се у таком друштву проневаљали и ко је најбољи био.

Ко не би волео такво дете какав је Живко био. И је ли онда чудо што су мајстор и мајсторица Живка волели више него да им је рођени био.

Ко се не лени него вредно ради томе време није на досади, него неосетно пролази. И Живку је време шегртовања прошло да ни сам не зна како. Био добар, био вредан и послушан, па нити је он видео муке од старијих, нити старији од њега. Момачко време прошло му још брже и лепше него ли и оно шегртовања. Оно слушао је он како се момци и шегрти туже, да не могу да дочекају краја служби. Њему то није било тако тешко. А то ће бити зато што је он од малена навикао да непрестано ради. Кад нема посла а њему мука. Све се осврће да нађе шта ће радити. А коме пљушти срце за бадавадисањем, томе је дабогме тешко служити.

И Привреднику је Живко био у вољи, да не може већма бити. Зато му је и нашао прилике да се упути што боље у посао.

И лети дан за даном, недеља за недељом, док не пролети и година, да ни сам не знаш како брзо. Дође му време да се наш Живко и кући врати за посао спреман и умешан да му је тешко пара наћи.

Кад је отпочео на своју руку радити имало се шта видети. Што из његових руку изађе показује мајстора каквог је ретко наћи. Прочуло се за њега на далеко, те је добијао посла да га је једва савлађивао. И онда је он видео да је то цела целцата истина што се каже, да је свàк своје среће ковач. Ето он што дуже ради све више муштерија има. А други опет што дуже раде све мање муштерија.

— Лепо, лепо, што је тај Живко тако испекао занат, и што му као мајстору иде посао да не може лепше бити, али ми још не знамо зашто се он зове мајстор-куцкало.

Е па ево и то да кажемо.

Наш Живко није трпео неред ни у чем. У ковачници његовој да се задивиш што је све на своме месту и у своме реду. Па тако му је и у авлији, и у кући, и свуд. Као што није трпео неред у својој кући, није ни у туђој, па ни у општини. Прође ли улицом, па види како се одвалила даска на огради, или капак на којој кући, или проштац у каквоме прошћу, а њега спопадају муке горе него да је то његово. Зато није он ни ишао, кад куда пође, без чекића, и у џепу клинаца. И тек чујеш где негде куца. И како чујеш куцање чекића, одмах знаш да је Живко негде на путу кроз село наишао на какву неуредност. И ето зато су га и прозвали у селу мајстор-

куцкало. Али му то име нису дали из подсмеха већ од милоште. Поштовало га је и мало и велико. Нико поред њега не би прошао да му се не јави, нико не би какав нов рад почео да га не пита за савет.

Али је мајстор-Живко, или што у селу кажу, мајстор-куцкало и преокренуо село. Почели људи да се стиде што им туђа рука доводи у ред кућу, те онда почеше и сами да куцкају, кад виде да се где што одвалило. И тако у томе селу поста сваки човек куцкало. Само што је мајстор-куцкало остао селу учитељ, а сви сељани њему ђаци.

Ето видите како се то догоди да наш Живко доби име мајстор-куцкало. Дично је то за Живка што га тако зову, јер је он то име добио честитошћу и вредноћом својом. Камо лепе среће наше, да су сви наши људи така мајстор-куцкала, какав је ето Живко наш. Сва би села наша пропевала, и место што туђини купују имања од нашега света, куповали бисмо ми по туђим селима туђа, не продајући своја.

Ко је год вредан, чуваран и честит, сваки је тај мајстор-куцкало, јер кује срећу себи. Зато се и каже, свàк је своје среће ковач.

Поштујући родитеље своје и помажући им враћамо им дуг што су они на нас потрошили, изводећи нас на пут. Мајстор-куцкала родитељи су однеговали, а Привредник га извео на пут. Зато је он крај родитеља остао захвалан и Привреднику. А одужује се Привреднику што се труди, да изводи све људе у селу на прави пут, и што помаже да се најбоља деца шаљу у свет да *се уџуте радити,* навикну штедети и честито живети.

36. Где има закопана блага?

Није мало прилике да човек чује како има на свету закопана блага. И онда многи људи уздишу што не знају где је закопано то благо, те да га откопају. Лупају главу и мисле да је то место Бог те пита колико далеко од њих, а оно они непрестано газе по њему. Не може свàк наћи место где лежи закопано велико благо, јер нема кључа за то којим се то место отвара. Ко тај кључ има као мађијама отвара свако место где каква блага има. А тај кључ лежи у мудрости. Ко је мудар и разуман томе се не може сакрити ни једно место где каквог блага има. Ако је мудар и разуман и да је просјак усрећи се најпосле, те проживи задовољно. Није то само тако у речи, него је то тако и у животу. Што сви људи не могу да нађу закопано благо то је зато што их је мало мудрих. Да су сви људи мудри не би на свету било несрећних. Има ли да ко не верује у то? Ако не верује ко нама, а оно ће веровати ономе што се догодило. А догодило се ево ово.

У једном селу живео човек од прошње, јер није могао радити. А није могао радити јер је у рату изгубио ногу. Тако је он живео, али није тако дочекао старост. Он је имао три сина здрава и једра као од брега одваљена. Гледајући у децу своју како су здрава премишљао је он, шта ће и како ће с њима. Код толиког здравља њихова није право да остану богаљи. А богаљ је ко год не ради, него од туђег рада живи, па ма имао здраве ноге и руке. А да здрава и читава деца

доцније не живе као прави богаљи науми хроми Вића — тако му било име и тако га звали — своју децу да упути и спреми за рад. Он је све говорио: да вредноћа и штедња вреде више од свакога имања. Зато и науми да своју децу упути како ће на раду бити вредна а у трошењу штедљива. Да не би деца остала код очију слепа дао их је и у школу, колико тек да им се за књигу отворе очи.

Кад у школи посла немају хроми би Вића већ нашао другог посла за децу своју, само им није дао да бадавадишу и да се навикавају на леновање. Тако је пролазио дан за даном, и недеља гонила недељицу, док деца нису мало поодрасла да могу мало и више радити.

Једнога дана седе ти тако деца с оцем својим па ручају слатко и задовољно, како само слатко ручати може уморан човек, док ће тек хроми Вића:

— Е децо моја слатка, што бӣ бӣ, али више се овако не може живети. Ја нећу вечито живети, а ни ви нећете вечито остати колики сте сад. Ја сам све старији и старији, па ћу и умрети, а ви сте све старији и старији, на ћете на своју снагу стати. Нити могу ја то, нити треба да вас вечито ја хлебом храним. Већ је сад дошло време да се побринете од чега ћете живети. Само просити не смете ни по што, јер нисте кљасти ни богаљасти. Зато вас је благи Бог и обдарио здрављем да живите од труда свога. Ко је здрав и читав а не ради, тај краде Богу дане а људима хлеб. Горак је то хлеб прошњом добивен; проклето је што се украде. Ви не смете ни

просити, ни красти, него само трудом и муком зарађивати. Сваки је зарађени залогај благословен, те човека крепи и задовољава. А зарађивати може свàк коме је Бог дао здраве очи, здраве руке и здраве ноге, као ето и вама свима што је дао. Очи су вам здраве да се можете окренути у свету; ноге су вам здраве да вас однесу где видите да ће бити посла за вас; а и руке су вам здраве да се можете прихватити посла. Па нисте сад више тако ни слабачки да се не можете латити посла. Ето теби је, Вујо синко, четрнаест година. То је доба кад се дете већ уме окренути по свету. Отвори очи па ћеш већ видети чега би се могао прихватити у раду. Ниси ни ти, Миле, много заостао за Вујом. И теби је тринаест година, те ако баш не можеш колико зрео човек, моћи ћеш урадити колико ти снага доноси. А већ Бранко ако не може колико Вуја и Миле, а оно ће се наћи и за њега рада а према његовој снази.

Деца зачуђено упрла поглед у оца, па ни сама не знају шта да мисле. Није било досад прилике о томе да мисле. А ни сад не могу баш све да разумеју што им отац каже. Једно су само добро разумела, а то је, да треба да раде те да се хлебом хране. Али лако је рећи да се ради, а већ теже је наћи шта да се ради. Особито је то тешко за децу, зато није ни чудо што је и Вуја као најстарији зинуо од чуда кад им је отац рекао да се осврћу за посао. Мали је Бранко већ пре пристао одмах да ради, јер он није много ни разбирао где ће се радити. Он је мислио да је довољно да се има

воље, а за друго и не пада му на ум да мисли. Најпосле Вуја ће као најстарији оцу:

— А шта ћемо, слатки бâбо наш, да радимо? Ко ће нам показати шта да радимо, кад ми не знамо?

— Што сами не знате, чућете од старијих и паметнијих. Будите ви само на добро послушни, па благо вама. Ево ја ћу вам казати шта да радите, па да срећни будете и ви и ја с вама. Ви немате куће ни кућишта, ви немате своје њиве ни забрана, ви немате земље своје ни колико педаљ захвата, али имате од Бога здравља и лепе прилике да зарађујете као и они што све оно имају. Куд год се макне човек, на све стране лежи много штошта, што нико неће да дигне, што дакле није ничије. Ништа на свету није без вредности, па ни све оно што без госе лежи на путу. Заћите и кȳпите то па ћете и више и слађе зарађивати хлеб него ја несрећник што зарађујем прошњом. Колико год да зарадите, све не трошите, већ остављајте по нешто на страну, да вам се на невољи нађе. Оставите сваки дан парицу на страну, па ће се опет накупити, кад се година наврши, неколико динара. Колико је прилика у животу да би човек дао све и сва да може доћи до динара. А ето с лаке муке може свȁк себи спремити да му се нађе у рукама кад већ догори до ноката. Да оставља тако пару по пару за десет година може човек да накупи на четрдесет динара да их не улаже у рад. А већ и да прикупља и да улаже у рад изашло би толико пута више. И то која година више, тај капитал расте све већма и већма, чувајући нас од крајње беде

и невоље. А као што видите више не треба остављати на страну него само по пару дневно. А шта би тек било да се оставља више пара? Него, децо моја, сад сте чули али нисте видели шта вам ваља радити. Зато хајдемо сад да вам ја то покажем.

И хроми Вића пође са синовима својим на посао. Деца су скакутала око њега, а он је мучно корачао, јер место ноге имао је с једне стране дрвену штулу. Зато се они нису могли ни журити и ако је пут њихов далек био. Пут је њих водио преко поља равна, кроз села и кроз градове. Уз пут где би коју кост видели, кўпили би. Нису кости на одмет. Није мало ствари које се праве од костију. Ено на ножевима корице, па дугмета, кутије и многе друге ствари. И онда кости требају по шећерним фабрикама и фабрикама за викс. А што на толико страна треба, то се може лепо и продати. И тако је хроми Вића с децом прикупљао кости, те кад би доста прикупио послао би фабрикама. А преко људи разабрао је коме се то шаље и како се шаље.

Али преко поља кад човек иде, и кроз село и град, не наилази само на кости, него и на сто других ствари. Пуно се може ту накупити разлупаног стакла. И они су и то кўпили и продавали стаклару фабриканту. Па онда шта може по путу да се накупи вуне и длаке и од говеда, и од коња, и од оваца. И они су и то кўпили и нашли купца. А има више заната који троше то све. Тапетарима требају говеђе длаке, сарачима струне, а то и каруцарима и столарима. Кад је доба клању свиња доста се може

наћи чекиња. А и за то има купца. А тек лети било је пуне руке посла. Ту је ваљало прикупљати лековито биље и оно за кување. Једном речи пуно је поље блага које је без госе, само га треба скупити. А не може се оно скупити док се не зна за кога је. Више вреди знати продати него што је имати. Па нису они ни крпе оставили на миру, него би кўпили где би коју нашли. А крпе требају фабрикама за хартију. И онда шта се уз пут може накупити перја.

С јесени пуно је семења корисног, само га ваља прикупити. Нашли су они купца и за дивљи кестен. Па су уз пут кўпили и гљиве и маховину.

Мало по мало па су се научили и занату, да не би зими узалудно седели. Тако су се научили плести метле и од прућа котарице.

У почетку је мало потеже ишло, док нису нашли свакој ствари сигурног купца. И онда у почетку кўпили су једне ствари, док за друге нису сазнали за шта су и коме требају, и док нису дошли до колица, да могу све и одвући што прикупе.

У раду је то друштво било све умешније, а уз напредак ишла је и вредноћа. Кад деца видеше како се то напредује, надметала се у хитрини и вредноћи. Кад се рашчуло за њихов рад, почело се с разних страна од њих тражити: једни ово а други оно. Главно је да нису морали они тражити купце, него су купци тражили њих.

И што који дан више а то кућица, у којој је живео хроми Вића са својом децом, све је више

личила на неки магацин препун ствари да им не можеш броја ухватити. Отац више није ни излазио с децом на рад, него је код куће пребирао и размештао ствари што му деца донесу. А деца се опет упутила у прикупљању, да су знала и где ће што наћи, као да су својом руком оставила. Кад су осетила деца како им посао иде од руке, а она из дана у дан све вредније и окретније. Особито им се милило радити кад су видела како не мора више њин бáбо да живи од милостиње и од прошње, него од свога зноја и рада.

Тако су они радили и сиротињски живели, док се не наврши година од почетка њихова рада. На завршетку године хроми Вића седе с децом да сведе рачун, да виде шта су радили и колико су зарадили. На јело преко године нису трошили више него пре док се просило, а тако и на одело. И тај трошак нису подмирили прошњом него радом и зарадом. И преко тога трошка преостало им чистога новца нешто више од сто динара. Никад они нису видели толико новца на гомили. И шта сад да раде с њиме. Да га потроше, грехота је. Није се видело мало муке док се дошло до тога новца, па сад треба отварати очи шта ће се с њиме. Гладни нису да поједу тај новац; пиће не купују за новац, јер им је бунар ту близу; што им одела треба, имају на себи; да га оставе код себе, могу га изгубити, или може им ко извући и однети. И онда човек ако остави новце где у кући, колико остави онолико ће и наћи. А зрно пшенично ако спустиш у земљу па никне, нећеш ту

више наћи једно него много. Да ли би се могао тако новац оставити да никне па да буде више него што је било? Кажу да може. Оно новац не може баш да ниче као зрно пшенично, али може да се размножава као оно. Немој оставити, што имаш новца, у кући, него однеси у који новчани завод, па после неког времена неће ти онде вратити колико си дао, него више. Ето да се и новац размножава.

Знао је хроми Вића за новчане заводе, и знао је он да је боље готовину држати тамо него код куће, те је и однео тамо што су заштедели.

Друге године рада већ је ишло много боље. Прве се године ваљало учити. Много им је штошта у почетку и пропало, јер нису знали коме ће што продати. Сад су они похватали везе на све стране. Што нађу одмах знају и коме то треба. Па онда и посао су све боље распоређивали. Отац је водио кућу и бринуо се да се прода што се збере. Деца су ишла на посао. У почетку су ишли сви заједно, али су доцније видели да то не ваља. Задржавају се много око појединих ствари и дангубе. Тек један од њих викне: „Ајао! а гле шта сам ја нашао.“ А они други оставе посао па се стрче да виде. И онда грабе један другоме из руке, завирују и разгледају, а време пролази. А што више времена прође без рада, то зарада све мања. Зато паметан свет и каже: време је новац. И да не би дангубили, идући на посао у гомили, они би се ујутру разишли. Заједно пођу на посао, али сваки иде на своју страну. И онда у вече срачунавају шта је ко нашао, и ко-

лико је ко вредан био. На тај су се начин браћа такмачила.

Тако је текао дан за даном, и недеља гонила недељицу, док не прође више година. Деца све већа, све старија и разумнија. А што деца већа то и снага, те се све више зарађивало, док се није скупила прилична сумица. И што су деца јача била, све је мање посла било на томе крају за све њих.

Једнога дана рече отац деци својој: „Овако се више не може. Ви нисте више мали, као што сте били. За вас све мало је овде посла. Заједно сте радили док сте били слабачки и неумешни. Где сте пре вас тројица радили, довољан је данас један, јер је сваки од вас сад толико јак, колико пре сва тројица заједно, и толико умешан. Сад већ нисте више ни празне главе ни празних шака. Ето знате да имамо у штедионици прилично новаца. Сваки ће од вас узети од тога новца по један део, јер сте га заједно стекли, а један ћете део оставити тамо, да вам се у свако доба нађе, злу не требало.“

И дође дан да се браћа разиђу, сваки на своју страну да тражи срећу своју. Отац им оста сам, јер онако сакат никуда није пристао. У почетку опет се доста мучио и тужио за децом својом. Неко време није за њих чуо, док се није сваки на својој страни сместио и упутио у посао.

И опет је тако текао дан за даном, и година за годином. Хроми је Вића добијао од деце своје потпоре, јер је већ био изнемогао.

Једнога дана прохујаше селом богате кочије, а у њима седе три отмена господина. Уз пут узеше једног сељака да их одведе до хромог Виће. У селу сви избечили очи од чуда, кад видеше да кола стадоше пред кућом где је живео стари Вића. Господа поскакаше с кола па право унутра. Стари се Вића престравио, кад виде пред собом онаку госпоштину. Док ће један прићи руци — а то је био најстарији од њих, Вуја. Стари се Вића трже. Шта ће тај господин да га љуби у руку?! А Вуја ће њему: „Зар нас не познајеш, слатки оче наш? Ево ти дођосмо у госте: ја, Миле и Бранко.“ Већ колико је било ту сад радости, и да не описујемо, кад је тешко описати.

Кад су се браћа разишла нису остала само да кўпē што где нађу, него су се прихватила и већег посла. Код куће су од оца научили никад да не седе скрштених руку, него да раде као мрави, и да чувају што зараде као челица. Није могло да не упадне то људима у очи. Тако вредну и чуварну децу свàк воли, и радо се с њима удружује.

Док су у селу били нису ни знали каквих све послова има у свету. Кад су се разишли по свету, онда су тек видели од чега све може човек живети. И што нису могли још раније да се одаду на какав занат, и мучило их и није. Није их мучило, јер што им за рад треба, то су стекли у довољној мери. А за рад прво и прво треба велике воље, и стрпљења, и истрајности. А никад не треба човек да каже: доцкан је. Никад није доцкан да човек поправи што је

пропустио. Ето ова три брата баш су се доцкан одала на посао од којег ће живети, па су опет брзо напредовали. А то зато што су уложили у посао сву вољу своју. Почели су од малога, од ђубришта, па су данас истерали на велико. Вуја је корак по корак напредовао и прометао се док није дошао до радње са ситнаријама. Већ сад од те радње врло лепо живи. Миле је постао фини столар. Зачудићете се откуда то. Допао се једном богатом столару с његове окретности, веселости и бистрине, па га узео прво у радњу да му води рачуне. А Миле као Миле, није научио да седи, него прихваћај се посла данас мало, сутра мало, док се не упути као да га је од малена учио. После га узе газда за ортака, јер је видео да ће му Миле својом вредноћом и окретношћу упапредити радњу. Кад је видео Бранко да му је брат отишао у столаре, није мировао док није нашао прилику да изучи браварски посао. Он је рачунао да се ништа тако добро не слаже као столарски и браварски посао. Нити може столар без бравара, нити овај без онога. И таман онда да сложи свој посао с братовим. Не може се кућа зидати да се не зове у помоћ столар и бравар. И тако они имају увек посла. Које уз помоћ старијега брата, а које својом честитошћу и Бранко је успео да је у великој једној радњи први до господара. И кад су се браћа тако понамештала, онда су се договорила да иду по свога старог оца, да га доведу и да га дворе. Да није било мудрога оца не би постигли оно што су. Он их је упутио да се привикну

раду и вредноћи и штедњи, којима се тече задовољан живот.

Људи зато и желе да нађу закопана блага, јер мисле да би тако дошли до задовољства, што значи: до среће. Траже људи где има закопана блага да би га откопали, а то закопано благо лежи у самом човеку. То је закопано благо вредноћа и штедљивост. На дну лености лежи вредноћа, и на дну трошења лежи штедња. Ваља раскопати леност и раскопати расипање, па ће се доћи до вредноће и штедње, а то води закопану благу и задовољству.

Још и то да кажемо како су Вуја, Миле и Бранко помагали добру децу и изводили их на пут. Што је било за оца у штедионици пара, то су, кад су оца повели, оставили налог да се пошље Привреднику, који добру децу шаље ваљаним мајсторима на разне занате. А и сами су они упућивали добру децу и помагали им да се упуте на рад и на вредноћу. Вуја, Миле и Бранко постали су Привредникови пријатељи и помагачи, да је тешко таких наћи.

Кад је дошло да се мре, стари Вића лако је испустио душу, јер је видео очима срећу деце своје. А деца су му све говорила да имају управо њему да захвале што су тако срећна, јер их је он од малена навикао да никад не дангубе, него увек да су вредни, да су чуварни и да су честити. Да нису почели онако од малога не би се тако упутили и били окретни у послу.

37. Дeда-Карнеги прича о своме животу

Има ли да ко није чуо о деда-Карнегију? Нема дана да не донесу новине што о њему. Поведе ли се реч о најбогатијим људима на свету, морају онда поменути и деда-Карнегија. Као ми паре, тако броји он милијуне. Поведе ли се реч о добротворима, на првоме месту морају опет поменути деда-Карнегија. Нема на свету човека који толико чини добра друштву колико он. Не издаје милијуне него десетине милијуна на разна завештања. Подиже болнице за сиротињу какве ни царевине не подижу; па школе велике и мале, да би се људи просвећивали, те и боље напредовали у послу и животу. Уз то све деда-Карнеги пише још и књиге и учи свет, шта да чини па да срећно поживи на овоме свету.

Ретки су таки људи какав је деда-Карнеги. Оно има на свету и других богаташа, али ко зна за њих? А не зна нико за њих јер саможиво проводе дане, не водећи бриге ни за кога, па тако ни други за њих. Њима је топло око срца, а други свет ма и пропао, они слабо маре. Није такав деда-Карнеги. Он има силне милијуне блага, па би могао безбрижно живети кад би само о себи мислио. Али он не живи безбрижно, јер мисли дан и ноћ како ће помоћи да и други људи дођу до среће.

Ко још не би желео да види такога човека? И нас неколицина зажелесмо видети деда-Карнегија, те једнога дана одосмо к њему. Кад тамо дођосмо, почесмо га молити и преклињати да нам исприча

како је од малена живео, и како се он то, из толике сиротиње, тако високо подигао. Да је ко други у његовој кожи, не би му нико смео ни близу прићи, толико би се шепурио у ономе богатству. Није то шала, има он милијунима прихода месечно а не годишње. Па опет према свакоме је он толико угодљив, да се човек у његову друштву осећа са свим својски, те постане и са свим поверљив. Тако се нисмо ни ми устручавали да навађујемо на њега да нам прича о тешкој сиротињи у којој је живео у детињству, и о потоњем богатству своме. На наше навађивање најпосле попусти он и отпоче:

Е, кад сте већ толико заокупили, да вам причам о себи, а оно ето нека буде воља ваша. Само ни мени није лако вечито причати о себи. Нема дана да ме когод не узнемири, тражећи то што и ви. Све бисте хтели да знате, како сам се ја то из пуке сиротиње подигао до оволиког богатства. Е, како сам? Како сам? Као да је то тешко погодити! Свакојако да се нисам обогатио што сам био непослушан, лен, непажљив, неуредан, дремљив на послу, незаузимљив, неокретан, нечуваран. Да нисам био противност од свега тога и данас би се ја давио у сиротињи. Али ни сва ваљаност моја не би ми помогла да нисам био штедљив. Сваки дан кад се уштеди пара, на крају месеца није једна него су тридесет. Али дај да отпочнем причу од почетка, да отпочнем од свога детињства. Да се прича не би отегла, те да вам буде на досаду и на муку, ја ћу *поменути само* што је најважније. Скоро пе бисмо

били готови, кад бисмо ређали све што се кад збило у животу.

У мојих родитеља био сам вам ја најстарије дете. А родитељи су ми били сиромашни, Боже, сиромашни, да ни соли у кући имали нису. И онда шта се могло, него и ја, нејако дете (онда једва ако сам превалио био девету годину) да се прихватим посла, својима да олакшам живот. А то што се тако догодило, да сам морао од најраније младости своје истински радити, није било од мале важности за мене. Радећи и бринући се и о себи и о својима, научио сам се још у детињству да будем на раду савестан и вредан, према родитељима пажљив и покоран, а у животу чуваран и штедљив.

Нисам радио и зарађивао да трошим у ветар, него да помажем својим родитељима. Можете мислити колико сам задовољан био ја онда као дете, што баш истински радим и зарађујем, те олакшавам живот својим родитељима. Тај рад у детињству био је за мене школа. У тој сам се школи за посао изоштрио, а то је, да сам на послу пажљив и окретан, издржљив и срећен. Раноранилац и доцнолегалац кућу тече, каже се, а томе се ваља научити од ране младости.

Отац мој по занату био је ткач. У оно време још није било парних машина, него се ткало на са свим обичним разбојима. Трговац је давао све што треба за посао, а ткачи су само ткали. Није мало то тежак живот био. Таворило се и живело, тек да се не умре од глади. Што се каже, имало се, ако

ћемо за живот, мало, ако ћемо за умирање, много. И од тога живота наста гори, кад почеше градити фабрике. Како уведоше фабрике, и рад с паром, ткачи изгубише хлеб.

Једнога дана дође покојни отац мој кући необично невесео. Као сад да га гледам, како иде по соби крупним и тешким корацима, па све хуче од неке муке. Кад он онако брижан пребрижан хукне, а мени као нож кроз срце прође. Мати га моја теши и блâжи, а он јој се тужно и жалостивно јада, како за њега више нема посла. Док сам жив заборавити нећу ону муку и онај бол, који ме је обузео био кад сам оца онаког видео. Чујем ја како моји родитељи говоре да нису ништа стекли, па их сад невоља дави. И мени се онда учини да је невоља неко страшило које, кад чује да неко ништа стекао није, дође па га дави, а кад је ко што стекао, од њега без трага побегне. И ја, још у лудим годинама оним, заречем се, да ћу остати целога века свога највећи крвник невољи. Радићу и мучићу се, мислио сам још онда, штедећу и свакојако натезаћу да што стечем, само да не би пао невољи у руке. Држао сам још онда зацело, да се човек може отети да не падне невољи шака, само кад се напрегне од све снаге.

Што се могло и имало то су моји родитељи продали, па се онда кренусмо на пут на други крај света, да се тражи рада. Било је у друштву нас четворо: отац, мати, ја и мој млађи брат.

Ми се преселисмо из Скотске далеко, далеко, чак у Питсбург у Пенсилванију. Ту нађе отац зараде и за себе и за мене. Он се погоди за ткача а ја да навијам цеви. За тежи посао нисам ни био. А шта би друго и могло радити дете од једанаест година. Према снази одмерили ми и зараду. Шест динара на недељу. Слађи су ми онда тих шест динара били него што ми је сада све ово моје благо.

Кад је дошло да примим прву зараду своју, нисам знао шта ћу од радости. Није то шала, плаћа ми се, јер баш истински радим и на томе крају света. Мучан је зној кад тече с чела у дангубици, а благословен је кад тече на корисноме раду. Да нема радничкога зноја ништа на свету не би било. И ма колико да је тежак посао, није мучан, кад човек зна да је користан. Ја сам онда пливао у радости, и што истински радим, и што помажем родитељима, да лакше живимо.

Није досад мало милијуна прошло кроз моје руке, али, истину вам кажем, никада срце моје није било тако пуно радости и задовољства као онда што је, кад сам примио оних првих шест динара зараде.

Немојте мислити да је то мали посао био за који сам примао шест динара зараде. Мучан и трудан је то посао био. Трудио сам се и радио ја онда те још како!

Замислите само, онако мали, сем недеље, сваки дан морао сам устајати зором рано, па ићи на посао. С посла сам се враћао у мрклу ноћ. Сем нешто више од пола сахата за време јела што сам имао одмора,

све остало време проводио сам у раду. Докле сам год на раду, летео сам као стрела. Где старији оком, гледао сам да стигнем скоком. Све сам мислио да ми је дужност старије што боље да слушам, да ме доцније, кад и ја будем старији, не буде стид што сам био рђав млађи. Чуо сам где старији кажу: ко не уме слушати не уме ни заповедати, па сам гледао што боље да слушам старије, да бих после могао и што боље заповедати млађима. Знајући како је мучно зарадити сваку парицу, трипут бих прво сваку преметнуо преко руке, док бих је потрошио. Што се крвавим знојем тече лако се не издаје. Још у то време, кад ми је била дванаеста година, већег страха нисам имао него да ме не претече когод у раду, у послушности и у штедњи.

И сад кад видите, кроз какву сам школу прошао, хоћете ли се онда чудити, како сам се ја то обогатио? Које дете устаје кад хоће, и леже кад хоће, и ради шта хоће, то се не спрема да што стече, него, ако и спахилуке наследи, да распуђка. Боље школе од невоље нема. Зато сиромаштво и јесте добра школа, да се човек научи тећи. Ко за младости кроз невољу прође, ако је мудар и паметан, научиће се и тећи и паметно живети. Ко не осети муке у детињству, кад је лако поднети, осетиће у старости кад је најтежа. Тешко томе ко детегом благује, јер ће човеком заџело испаштати то.

Ни најтеже муке нису ми могле додијати, јер сам знао да то не може вечито трајати. Што се човек већма намучи, после већма ужива, кад муке

прећу. Како се каже оно: На муци се познају јунаци. А ја сам хтео да будем јунак, па сам зато желео да дођу што веће муке, да видим колике могу издржати. Трпећи муке свакојаке човек очврсне, те га онда не може свака непогода савладати.

Нисам закерао ни бирао посао, него на који сам пао, прионуо сам за њега и срцем и душом. Сматрао сам да од мога посла на свету нема ни лепшег ни бољег.

Има и од зла горе. Мени бѝ суђено и то да осетим. Био неки рођак наш, који је правио цеви за чунак. Једнога дана дође он па ме одведе да код њега радим. Није ми онда могло бити више од тринаест година. Ту код њега ваљало ми је у подруму ложити машину. А то није мали посао био. Најмања моја погрешка, па оде у ваздух све: и ја, и кућа, и цела фабрика. То ми је толико бриге задавало да ни спавати нисам могао ноћу. Али својима нѝпошто нисам хтео откривати своје муке, да се не би бринули и дане своје загорчавали. Најпосле мислио сам: свака мука дође па прође, те ни ова неће трајати до века. Кукавице кукају а јунаци трпе и чекају крај патњи.

Тај наш рођак, код којега сам радио, нашао је да ја имам лепу руку, те ми дао још и да радим у његовој канцеларији. И тако ти се на моја слабачка плећа навали још један посао. Али то ми није донело зла већ добра. У канцеларији сам се научио водити књиге и писати трговачка писма. Осетио сам ја да ће ми тај канцеларијски посао кадгод

требати, па сам се трудио и мучио да га научим што боље.

Каже се: добар глас далеко иде. Тако је ишло од уста до уста па се рашчуло и за моју вредноћу и окретност у послу. Једнога дана наш рођак напусти посао, те и ја останем без рада. То други једва дочекаше да ме узму к себи. Тако вам ја доспем да разносим депеше.

Грдне сам вам муке видео ја у животу своме. Нисам се мучио само на раду, него ме је пратила и друга недаћа. Ето узмите само колико сам морао мењати послова. Отпочео сам учити на разбоју, и таман сам се у томе упутио, кад разбоји пропадоше. Тако прођох и на другом послу. Кад су пропали разбоји, пропала је и фабрика за цеви. Е баш сам вам био јадан. Што кажу: „да се за зелен бор ухватим, и он би се зелен осушио.“

Ни на новоме послу није било без муке. Ваљало је брзо разносити депеше, а ја нити знам где је чија радња, нити где је чија кућа. И ту ти се сад ја преплашим, да не рекну моји господари, да за тај посао нисам, те да ме отпусте. И шта бих ја онда, и куда бих? Да се ваљда као протуха и неваљалац потуцам од посла до посла? Најпосле што нисам остао ткач није моја кривица. Пропала радња па сам морао на други посао. Али сад сам на послу који не пропада. Телеграфски посао не пропада, него још напредује. И сад ако ме с тога посла отерају, онда значи да не ваљам ја. Ето тако сам ја мислио и утврдио, да ми се ваља добро узети у памет. Зато

ти лепо уздох улицу за крај, па редом читај и учи где је која радња. И тако ти утврдим то све да си ми после везао очи могао бих те одвести у коју хоћеш од тих кућа.

Није мени било доста само да разносим депеше, него ме је жеља вукла да научим и сам телеграфисати. Чим би ми се указала прилика ја бих грабио и учио телеграфски посао. Толико сам се трудио и мучио да што боље тај посао научим, да сам најпосле знао што онда ни двојице није било да су то знали. По куцању могао сам знати шта ко телеграфише. Сад је то обична ствар да се зна, али онда није тако било. Кад видеше шта знам ја телеграфисте почеше остављати посао на мени.

Кад је ко много вредан, послушан и ваљан, не може то остати тајна. Од уста до уста па се разнесе глас на све стране, те тако допре и до онога којем такав радник треба. Тако и о мени допро беше глас до управе телеграфа, и она ме онда узе за телеграфисту. Од разносача телеграфиста! Није ту шале, кад сам добио 125 динара месечне плате, или 1500 годишње. Ни у сну снивао нисам да ћу скоро доћи до толике плате. А живо сам желео већу плату, како бих могао својима помоћи.

Али нисам ја висио само о тој плати. У томе граду било је шест новина, којима је требало депеша. Која год депеша донесе какав глас за новине, ваљало је то шест пута преписати. За тај посао плаћале су новине преписивачу тридесет динара недељно. Кад је тај преписивач видео мој рад а он ми даде

пет динара недељно да радим и његов посао. Уз то ми и новинари дадоше пет динара недељно, што и њима помажем. У то време тек ако сам био превалио петнаесту годину.

И тако ми се из дана у дан поче све већи посао товарити на леђа. И што посао већи ја све живљи. Отимам се. И кад сам најуморнији тешко ми није, јер видим како сам све окретнији у послу, и како све више знам. Мучим се, али чувам и штедим што, мучећи се, зарадим.

Оних 125 динара зарађивао сам на послу који сам морао радити, па ми и нису били тако слатки. Али оних десет динара, што сам зарађивао онако узгредно, милији су ми били, јер су за рад који са свим од моје воље зависи. Знао сам ја колико је опасно беспосличење. У беспосличењу, да растера досаду, човек се одаје пијанчењу, картању и свакоме греху, што га све води у пропаст. А ето ја сам радом растеривао досаду, а тиме сам и заслуживао на више страна.

На своме послу упознам се с надзорником железница, неким Скотом. И он ме позове да станем код њега у службу. Проценим ја да та понуда неће бити лоша. Ако останем где сам, никуд даље кораknути не могу. А ако пређем у ту нову службу, напредоваћу. И тако се примим послуде, и добијем месечно педесет динара више плате него што сам имао. Тако ти дођем ја до 175 динара месечне плате. И на том сам месту остао тринаест година.

Којег бих се год посла латио, све би ме пекло: да нема кога који то боље ради од мене. И онда

бих запео из петних жила да што боље урадим онај посао. А кад се тако ради бити не може да се не напредује. Тако и ја дотерам до места надзорника железничког.

Као надзорник имао сам и више плате и више маха да радим и да развијам посао. Ту се упознам ја и с човеком који је пронашао железничка кола за спавање. С њиме се уортачим у предузећу да заведемо така кола.

У оно време није било мостова железничких друкчијих него дрвених. Како сам већ стао био на снагу, заузмем се те оснујемо друштво да градимо железне мостове. Од тога се посла развио после куд-и-камо већи: фабрика за прераду челика. И тако корак по корак дотерам до највећег рада, до великог индустријалца. Службу на железници дабогме да сам оставио, јер сам имао пуне руке свога посла. Кад сам већ тако стекао био јака крила, да већ јача бити не могу, онда ми није било тешко узлетети до ове висине на којој сад стојим.

Као што видите почео сам са шест динара недељне плате. У 11-ој години шегртовао сам, у 13-ој носио сам депеше, у 15-ој био сам помоћник телеграфски, а у 30-ој био сам богат човек.

Од невоље боље школе нема. Рад и мука многоме човека науче. Радећи и мучећи се стекао сам и ја памети да могу и друге поучити. Ко мени не верује, нека погледа по свету па ће се и сам уверити да је тако као што кажем. А ја кажем: да човек не може напредовати и не може се обогатити

ако се у младости није намучио, ако није прошао кроз оскудицу, ако није окретан и ако нема дара за организацију посла. Човек ваља да дотера нарав своју док је млађи, да се може слагати са старешином, а после кад је старији, да може изаћи на крај с млађима. На млађе се никад не треба са свим поуздати. Знате ону: Туђа рука сврaб не чеше. Људе ваља добро познавати. Ко не познаје какав је ко, тешко њему.

Цела ова прича моја, као што и сами видите, своди се на то: да је сваки човек сам своје среће ковач. Кад сте желели ето вам ја испричах сву тајну, шта човек треба да ради па да се отргне сиромаштине и невоље. Без муке нити што стећи нити сачувати. Радом се привређује, а штедњом тече. Ето тако сам ја судио и радио па ето како сам и прошао.

38. Хоће да деле

Е, навалио чича-Нића да оснује Земљорадничку Задругу, да већ не може више бити. Кажем ја њему и поручим, да ми је мило и богзна како, што се тако заузима за народске ствари као за своје рођене, али да ваља добро да пази и очи отвори, с киме мисли почети онако важан посао. „А и чуо сам,“ поручим ја њему, „да ти људи у селу ништа не ваљају, те онда гледај добро, можеш ли у своме месту одабрати бар десет да им замерке нема у владању и у раду.“

— Море каквих десет — отпоручује он мени — наћи ћу ти колико хоћеш, само гледај па дођи да ми помогнеш око оснивања Задруге.

Све друго, само то да није рекао да ће у селу наћи честитих колико хоћу, па би му још и веровао да ће наћи подесне људе за Задругу. Овако само видим ја да чича-Нића толико гори од жеље, да оснује Земљорадничку Задругу, да му се чини да све остало управо и није важно. Јесте остарео, али је чича-Нића, будући човек душеван, остао простодушан и лако поверљив. Слабо је познавао свет са сваке стране. Није оно све човек, коме су год рамена зарезана. Само што је душевно и честито, јесте прави човек, а осталога боље и да није на свету.

Не сме се човек варати, него, кад се оснива Земљорадничка Задруга, мора одабрати за које баш зацело зна да су честити и душевни људи. А таких није било тако лако наћи да их одмах у почетку можеш скупити у велико друштво. Поузданије је, да си их добро одабрао, што их је у почетку мање.

Догодило се да сам се једном приликом послом нашао у близини села где живи чича-Нића. Да не би презао да ћу кога увредити, и да се не би шчињао, нећу рећи име селу. А и да кажем, широк је свет, па би мало, врло мало њих било који знају за то село. Важније ће бити да вам по реду испричам шта се ту догодило.

Путујем вам ја тако на колима, а оно што ближе селу оном то душа да ми искочи од трцкања по неугодну путу. Најпосле близу села наиђосмо на тако испроваљиван пут, да га онаког у свету нема. Лотре од кола ребра да ми поломе: то ме тресну једне

у једна ребра, то оне друге у друга. Подупр̏о ме далак да већ не могу да одахнем. Мучим ја тако муку, а мислим: да је у томе селу ма само десет ваљаних људи, не би ову ругобу и срамоту трпели, него би, ма у шакама и капама земљу носили, насули овај пут, да не ломе и себе и кола.

Кад у селу, а оно на кућама кровови као кад се човеку коса разбаруси. Мало на којој кући да је забат читав, и да нису рогови испали. И боље куће па се црне, што су кречене још кад их је мајстор први пут окречио, а већ леп ретко да на којој није одљуснут. Кроз струге од ограда јуре се деца, и провлаче теоци, а већ пси — то је обична ствар. И где има капије, изерила се па виси као пијан за плот кад се ухвати. Недељни дан па ретко да пред којом кућом не седи гомилица жена у пуном разговору. Тешко би ономе било, о коме говоре, да му овај разговор може наудити. Мања им деца на крилу, а већа се око њих јуре онако дроњава и мрљава. Поред кућа упутиле се све на једну страну где по две, а где по три и више господски одевених девојака и млâдӣ. Иду на играње. Ту су вам и рукавице, ту вам је и амрел, ту вам је и крој одела, мислиш ништа друго, већ све саме госпође. Крај оне деце и жена, и крај оних кућа тê тако обучене изгледају као оно што се у песми пева: тешко злату на кањаву врату, самур-капи на ћелавој глави, мор-долами на грбави леђи. Над главом кров прокишњава, а на глави господски шешир; на оцу и на матери крпа на закрпи, а на њој, ћерци, свила

и кадифа. Озго свила, оздо јад и чемер и свака ругоба. Од тога села ружније прилике не видех. Да се човеку не смучи, мора главу окренути од тога.

Него право да кажем, и кроз сав тај русвај и ругобу види се, да је у томе селу некада царовала ваљаност и ред.

Нису све куће сиромашки зидане, него многе баш газдински. И овако запуштене чисто изгледају суморне и као да јадикују и туже шта су дочекале. Хај! где су она времена што су била кад су се те куће градиле! Како се онда певало, и на све стране кикотало и шала збијала од задовољства. А сад се само хуче и кука од тешка живота. Али онда свет није живео како не приличи, него се пружао према губеру. — Тако вам је то. Добар вам је живот као тица у руци: не пазиш ли и не чуваш ли га, у тренут ока прне вам и одлети.

Према нама, како нам се кола упутила улицом, видим да се искупио свет, као да је свадба. Кад кола угледаше почеше се згомилавати и погледати. Као да наша кола ишчекују? И мени би мило, Боже, мило, јер ми то би знак, да тај свет гори жељом да оснује Задругу. Кад стигосмо, сто се руку диже да ме прихвате. Умало не изврнуше кола, толико нагрнуше да прихвате које мене, које ствари. Мене и којекако, али оно сандуче са стварима кад прихватише, само капе што не скидоше, с толиким „страхопоштовањем“ однеше га у кућу. Боже ми опрости, што морам да кажем, али други свет не носи онако свечано ни икона. Гледам ја то, па ми

необично. И у мени срце пуно радости што се тако свет одушевио за онако лепу ствар, као што је Земљорадничка Задруга. Још не наиђох досад нигде на толико одушевљење и на таку угодљивост.

— Ето видиш — мислим ја у себи — како сам могао огрешити душу о те људе. Јесте село да је запуштено, али ево како се свет прѐнуо од запуштености, па и срцем и душом жели да се поправи и унапреди. Тако мислим ја, на ми мило, Боже, мило, што ћу помоћи да се то село опет подигне, па да у њему буде што је некад било.

С киме год проговорим, сваки ти је то добровољан, весео, и чини ми се, да ма којем рекнем: дај ми капу с главе, не би ту ни један могао рећи: не дам ти је.

Прозбори мало с једним, прозбори с другим, и не може лепше бити. Вајкају се, као што то већ обично бива, на зле године, на велике дације и на своје незнање, али уједно изјављују, да ће одсад за љубав Задругину и у ватру и у воду.

Мило мени што је свет тако вољан добру, па кад већ разговором охрабрих мало и себе и друштво, пређосмо да прочитамо Правила Земљорадничких Задруга. Да у разговору и говору не би што смео с ума, што би може бити било и најважније казати, нађосмо да је најбоље да читамо тачку по тачку оних Правила, па што није довољно разговетно, о ономе свет да обавестимо. Видим ја да они, све што се чита и казује, слушају као оно дремљив човек: ти му причаш а он и слуша и не слуша, али опет да се

не замери, једнако говори: аха! знам! јест тако је! А слабо он мари чему ће повлађивати, само тек нек се мисли да он оно све слуша и памти. Хајде опет као мислим није свет навикао на тако казивање, па му је мучно све слушати.

Читам ја то тако редом, и казујем шта му што значи у правилу, док ти не дођосмо и о новцу да поведемо говор. Кад ти дође ред и на то, али ти се они одједном прёнуше, као, Боже ми опрости, да их неко ножем боцну, па ти се почеше отимати и згомилавати око мене.

— Шта каза то, Бога ти? Као да помену деобу? — чу се глас нечиј из гомиле, и прекиде ме у читању.

— Хоћемо! Хоћемо! А како и не би — заори се са свију страна.

— А шта ви то хоћете? — упитаћу ја њих.

— Е па ето чика-Ацко рече, да је као реч о деоби — рећи ће један из гомиле.

— Нисмо ми, брате, споменулц никакве деобе, него само колико ће на сваког члана пасти да плати за удео — кажем им ја.

Наста ћутање, а ја пређох даље да читам и да обавештавам. Мало помало па ти се примакосмо и крају. При крају казујy Правила шта ће бити ако се Задруга не би могла одржати. И таман ја прочитах, да преостатак имовине, пошто се измири све где се што има платити, мора остати као Фонд да се преда кад се друга Земљорадничка Задруга кадгод ту оснyје, а да се никако то поделити не може, кад

ти се подиже један урнебес: Нећемо ми то тако! Нећемо! Нећемо! Хоћемо да делимо! Да делимо хоћемо!

Тргох ти се ја на то као опарен врелом водом. — Шта је то сад наопако? — помислим у себи. Погледам чича-Нићу а он се узверио.

Почнем ја сад њима говорити да се освесте, да нема шта да се дели ни сад, па ни онда, ако би се Задруга основала. Кад би се Задруга основала, па се не би могла одржати, ни онда немају чланови деобом што да добију, него бива онако како Правила налажу.

— Аја! не дамо ми своје новце никоме! То неће бити да ми другима остављамо своју муку. Што је наше нек остане наше, па да се братски поделн — раздера се на сва уста неки дугајлија крупна а ћосава лика.

— Да се поделн! Не дамо ми никоме своје! Да се дели, и никако друкчије — стаде вика и граја.

Опет станем ја њих обавештавати, да они управо немају сад шта да деле. И да се ни једна Задруга не здружује да би се опет раздружила, него се склапа да остане док је села и људи, па да чланство управо прелази с оца на сина. А што се тамо у правилу казује о раздружењу, то је зато, што се у толиком свету свашта догађа, па се и крај најбоље жеље и установе може догодити да у неком месту људи промене ћуд и памет те покваре Задругу. Временом се може у Задрузи накупити нешто резервног новца. Да се тај резервни новац може поделити из-

међу чланова чим се Задруга раздружи, онда би се нашло, може бити, и таких људи који би Задругу раздружили само да би могли поделити оно мало новца. Овако кад се зна да је члановима само дотле добро док су у Задрузи, а чим се разортаче, да не добијају, него у свему да губе, онда се нико неће лакомити да разортачава Задругу. Зато је Правилима и утврђено: да при ортачењу нема ништа да се дели, а тако ни при разортачењу. Ако би се људи где и разортачили, није пропало село. Што нису могли оцеви, то ће моћи деца њихова. Могу деца бити боља, те ће онда опет склопити Земљорадничку Задругу, и ако ништа друго, бар имају онда од оцева да приме у аманет ону резерву.

— Аја! не може то тако! Свàк за себе живи и умире, па нека се свàк за себе и брине како ће живети. Шта знам ја ко ће после мене доћи па да се ја још и за њега бринем. Не дам ја никако из руку што је моје! Аја! Само то неће бити! Или ћемо делити, или од тога посла неће бити ништа! — То је говорио, управо викао, један дежмекасти, а у лицу задригли. По њему се видело да ни о чем другом и не мисли него где ће што делити и јести, а још више пити. И за њим сав збор удари у један глас: Да делимо! Да се подели!

Погледам чича-Нињу, а он од муке час бледи, час црвени. Најпосле од муке ћипи, па ће скупу: Та ваљда вам није врана мозак попила! Какво вас то дељење сад спопало? Још ни Задруге склопили

нисте, а већ би да делите. Где вам је памет? Освестите се!

— А што ти опет нас да караш, Бога ти, чича-Нићо? Ваљда знамо и ми где што пада, и шта му где приличи. Не знамо ми, мислиш ти, ако чега баш сад нема, то да може макар сутра бити. Али ми своје не дамо, па не дамо ни после сто година — продера се опет онај дежмекасти.

— Вала и не дамо га мајци! — подвикну онај ћосави дугајлија. А за њим опет чу се то на једној то на другој страни: и никако друкчије, већ да се дели. И то баш на равне делове да се дели, као што и јесмо сви једнаки.

Оно кад сам пролазио селом, гледао сам пропало село, а ево где сад гледам и слушам пропао свет. Видим ја да се ту не може основати Задруга, баш кад би они сад и хтели. У Земљорадничкој Задрузи не сме бити ни један члан пропалица и на зло брз, на све лаком и неразуман, а ево овде на овоме скупу, сем чича-Ниће, нико да се поведе за разлогом, него им нека деоба очи заслепила и памет помутила, па о другом чему ни да чују.

Не по жељи, него више тек онако, упитам их још једном, хоће ли усвојити ова Правила овака каква су. На то се диже граја:

— Или да делимо, или неће бити ништа од тога посла — и већ шта се ту није све чуло.

Наредим ја да ми се спреме кола. Кад су изнели сандуче с мојим стварима, а они се сви скупа згрнуше око кола, па гледе као оно дете кад му

се што пружи, и тек оно да дохвати рукама, а ти тек тргнеш и учиниш: ац!

Чича-Нићу утешим да се и не каје, јер с оваким светом да би зло и било склапати Задруге. Друго је то што он жели да свету у невољи помогне, а са свим друго што хоће свет. Бадава ти дављенику пружаш палицу да се за њу ухвати, кад је он отискује, што није сребрна.

Кад су кола већ пошла, и ја гомили довикнуо: с Богом! чујем глас чича-Нићин: Е, делите сад, муку вам вашу!

Враћајући се сад кроз село није ми оно више личило на оно какво је било кад сам долазио. Онда сам ја само гледао опале куће, неуредне путове, запуштену децу, али ми се то није чинило толико страшно, јер сам био пун наде да ће се то све поправити. У враћању гледајући све исто, мене спопаде грожња и неизмерна туга. Стегло ми се око срца, па мислим угушиће ме. А и како да није кад сад више не видим опале куће него пропало село. Где у селу ни десет честитих људи нема, да се може основати Земљорадничка Задруга, то је село пропало.

Јесте човек леп створ, али опет на свету ружније слике и прилике нема него душевно пропао човек. А ето таки су људи у ономе селу. Благо каматницима кад се угнезде у таквом селу. Село све већма пропада а они се све већма дижу. И од овога села стечени капитали нису отишли у ветар, него у џеп неколицине људи. Ндколицина зеленаша госпо-

даре над целим тим селом. А људи нема да се стегну, па да гледају какогод да се искобељају из руку тих бездушника, него само гледају како ће ко од кога што ограбити и поделити. Ту устаје брат на брата, кум на кума, деца на родитеље, па се терају по судовима, и западају све већма у дуг, а тиме све више у шаке зеленаша.

Доцније сам дознао зашто је на скупу било онолико галаме око деобе, и зашто су одавали онолико поштовања мојем сандучету. Ништа се у томе селу не може покренути ни што отпочети, а да не истрче напред и да не предводе онај дежмèкасти и онај дугајлија Ћосави. Онога дежмекастог зове све село Прендо, јер има обичај у говору све да додаје: пренда (чуо где варошани говоре: премда, па и он додаје у говору ту реч и где треба и где не треба); а оног дугајлију зову Коров, што је и висок и сух. Знају сви у селу да су то лажа и паралажа, и на све се стране говори о њима да су никакви, а овамо како је где скуп, свет се опет поведе за њима, јер умеју некако да погоде жељу целога скупа. Тако су и овом приликом кроз село они пронели глас, да ће доћи један господин да раздаје новце, ко ће га знати на колико година, али тек буд за што. Само се људи прво морају пописати да ће заједно држати један с другим, па ће им се онда и новац одмах раздати. Али зло да онај господин на скупу осети, да се они одвајају један од другога, јер одмах неће склопити друштво за деобу. Још су свакоме рекли да гледа

само њих да се држи, и да повлађују свему што они рекну, па да видиш онда новаца!

Паметан би се свет насмејао тако лудом гласу, али се томе неће насмејати човек који о другом чему и не мисли, него само о томе где ће ко давати новаца. Не пита он ни како, ни зашто, него само узима, ако се даје. А већина је света така. Да није така не би толики свет испропадао.

Чича-Нића је мислио да свет пристаје уз њега, а није ни слутио да свет њега слуша, а мисли на оно како му говоре Прендо и Коров. Преварио се он као и сам што сам се преварио, гледајући како је свет заузет за удружење. А они то били заузети и сложни како бих ја отворио сандуче, па да раздам новац, ма им после и кошуљу с леђа скинуо. Сад тек видим зашто су они онако зачуђено гледали, кад сам пошао, час у мене, час у Пренда и Корова. Погледом су их питали: Шта је сад? Онај однесе новце!

Паметно село не би могли Коров и Прендо залудити и навући на срамоту. Кад може свет у ономе селу да се поводи за Коровом и Прендом, и да још такима верује све и сва што рекну, онда се може мислити колико се тај свет проневаљалио. Неваљао је свет лаком, да га и последњи човек може варати и за нос вући, као оно лисица вука. Вук лаком, па му се и од месеца учини сирац на дну реке. Није онда чудо што га је лисица могла преварити да полоче реку, па да дође до сирца. Лаком је човек нерасудан, па заслепи кад му се учини да ће што добити.

Ваља знати да ни Прендо ни Коров нису оно радили без свога рачуна. Управо они су радили за туђ рачун, али и у своју корист. Зеленаши су у селу знали да је њиховоме раду одзвонило, чим се ту учврсти Земљорадничка Задруга. Зато су гледали да омету оснивање те Задруге. А за тај посао згоднијих људи нема него што је Прендо и Коров. Боље платити њима па и даље зеленашити, него пустити да се оснује Земљорадничка Задруга, те да им се онда отме село из руку. Кад свет није на своме месту, само зеленаши могу онда ликовати.

Сиромах чича-Нића! И сад ми га је жао, кад помислим, како сам га скрушена оставио. И срцем и душом желео је да помогне несрећном свом месту, надајући се да ће се свет у последњем часу тргнути и поћи путем честитости; али што је дикла навикла. Већма годи њима кад их Прендо и Коров маме на мед, ма и лагали, него кад их и најчеститији човек упућује на срећен и паметан живот.

Зато смо ми чича-Нићи и писали, да се матора дрва не калеме, него нека гледа да одабере око себе млађи свет, па да га упути и припреми за Земљорадничку Задругу. Видећемо како ће у томе успети. Али ми већ сад смело можемо тврдити, да с омладином неће онако проћи. И Христос је рекао: Ново вино ваља сипати у нове мешине. А ново је вино нова наука, као што је и Земљорадничка Задруга; а нове мешине су за нову науку омладина.